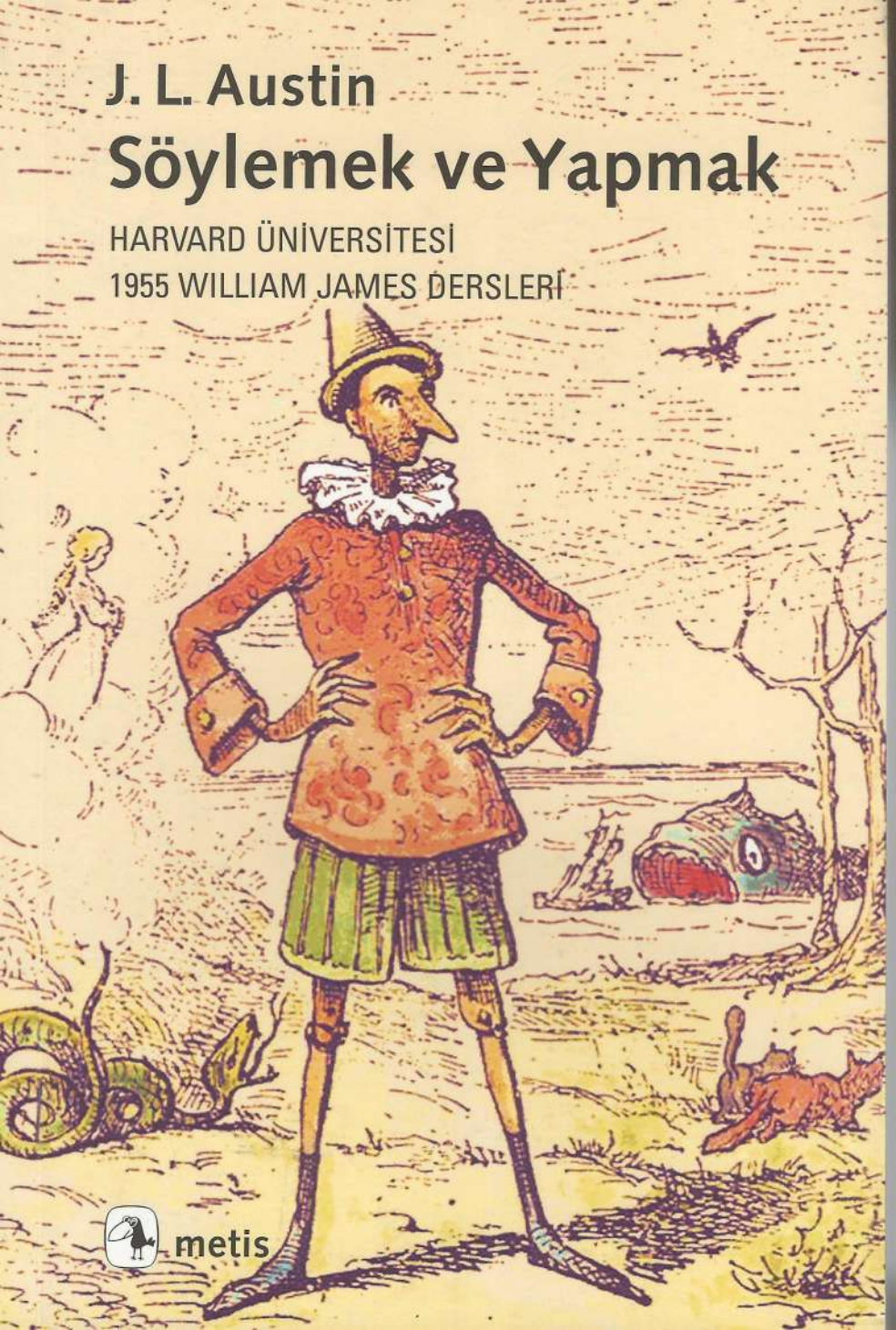
J. L. Austin

Söylemek ve Yapmak

HARVARD ÜNİVERSİTESİ
1955 WILLIAM JAMES DERSLERİ

metis

J. L. Austin

Söylemek ve Yapmak

Harvard Üniversitesi

1955 William James Dersleri

John Langshaw Austin, İngiliz filozof. 1911'de Lancaster'da doğdu, klasik diller okuduğu Oxford Üniversitesi Balliol Collage'dan 1933'te mezun oldu ve aynı yıl Oxford Üniversitesi All Souls' Collage'da akademik hayata başladı. 1935'te Magdelan Collage'a geçti. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve müttefik kuvvetler askeri haber alma teşkilatlarında çalışıp yarbaylığa kadar yükseldi. 1945 yılında Oxford Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 1952'de üniversitenin Ahlak Felsefesi White Kürsüsüne seçildi ve 1960'ta ölümüne dek bu görevini sürdürdü.

Austin hayatı boyunca yalnızca yedi makale yayımlamış olmasına rağmen onunla birlikte çalışan J.O. Urmson ve G. J. Warnock, Austin'in ölümünden sonra bu makaleleri kitap halinde (*Philosophical Papers*, 1961) yayımlamışlardır. Yine J. O. Urmson, Marina Sbisà ile birlikte Austin'in kendisine ve öğrencilerine ait ders notlarını derleyip toparlayarak *How to Do Things with Words* (1962) adıyla, G. J. Warnock da aynı şekilde Austin'in kendisine ve öğrencilerine ait ders notlarını derleyip toparlayarak *Sense and Sensibilia* (1962) adıyla yayımlamışlardır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Söylemek ve Yapmak
Harvard Üniversitesi
1955 William James Dersleri
J. L. Austin

İngilizce Basımı: How to Do Things with Words
Oxford University Press, 1962, 1975

© The President and Fellows of Harvard College,
1962, 1975

Söylemek ve Yapmak, ikinci edisyonunun
orijinal İngilizce basımı 1975'te yapılmıştır.
Bu çeviri Oxford University Press ile yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmıştır.

© Metis Yayınları, 2006, 2020
© Türkçe Çeviri: R. Levent Aysever, 2007

İlk Basım: Mart 2009
Üçüncü Basım: Ekim 2020

Yayıma Hazırlayan: Tuncay Birkan
Kapak Tasarımı: Emine Bora
Kapak Resmi: Pinokyo İllüstrasyonu

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-975-342-708-1

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

J. L. Austin

Söylemek ve Yapmak

HARVARD ÜNİVERSİTESİ
1955 WILLIAM JAMES DERSLERİ

Çeviren:
R. Levent Aysever

metis

İçindekiler

Sunuş, *R. Levent Aysever* 9

İkinci Basıma Önsöz, *Marina Sbisà, J. O. Urmson* 33
İlk Basıma Önsöz, *J. O. Urmson* 35

SÖYLEMEK VE YAPMAK

I. Edimseller ve Saptayıcılar 39
II. Bir Edimselin Yerinde Olması İçin Gereken Koşullar 49
III. İsabetsizlikler: Karavanalar 60
IV. İsabetsizlikler: Suistimaller 72
V. Olası Edimsellik Ölçütleri 84
VI. Belirtik Edimseller 95
VII. Belirtik Edimsel Fiiller 108
VIII. Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi 117
IX. Edimsöz Edimi ile Etkisöz Edimi Arasındaki Farklar 129
X. Söylerken ve Söyleyerek Karşıtlığı 138
XI. Bildirimler, Edimseller ve Edimsöz Gücü 148
XII. Edimsöz Gücü Sınıfları 160

Ek 175
Sözlük 179
Dizin 189

Sunuş

28 MART 1911'DE doğan John Langshaw Austin, klasik diller okuduğu Oxford Üniversitesi Balliol Collage'dan 1933'te mezun oldu ve aynı yıl Oxford Üniversitesi All Souls' Collage'da akademik hayata başladı, 1935'te de Magdelan Collage'a geçti. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve müttefik kuvvetler askeri haber alma teşkilatlarında çalışıp yarbaylığa kadar yükseldi. 1945 yılında Oxford Üniversitesindeki görevine döndü. 1952'de üniversitenin Ahlak Felsefesi White Kürsüsüne seçildi ve ölümüne dek (8 Şubat 1960) bu görevini sürdürdü.

Savaş öncesi dönemde felsefe tarihi, özellikle de Leibniz ve Aristoteles etiği üzerine çalışan ancak bu konularda hiç yayın yapmayan[1] Austin, Frege'nin *Grundlagen der Arithmetik*'inin çevirisi,[2] Lukasiewicz'in *Aristotle's Syllogistics: From the Standpoint of Modern Formal Logic*, Gilbert Ryle'ın *The Concept of Mind* başlıklı yapıtları üzerine eleştiri yazıları[3] dışında ölümüne dek, altısı Savaş sonrası dönemde olmak üzere hayatı boyunca yalnızca yedi makale yayımlamıştır: "Are There A Priori Concepts?" (*Proceedings of the Aristotelian Society*, 1939), "Other Minds" (*Proceedings of the Aristotelian Society*, 1946), "Truth" (*Proceedings of Aristotelian Society*, Supplementary Volume xxiv, 1950), "How to Talk: Some Sim-

1. Yayın yapmamakla birlikte Leibniz'in felsefesi üzerine bir kitabı, H.W.B. Joseph'in *Lectures on the Philosophy of Leibniz* başlıklı yapıtını yayıma hazırlamıştır (Oxford: Clarendon Press, 1949).

2. *The Foundations of Arithmetic* (Oxford: Blackwell, 1950).

3. Review of Lukasiewicz, *Aristotle's Syllogistics*; *Mind*, c. lxi (1952), s. 395-404; Review of Ryle, *The Concept of Mind*, *Times Literary Supplement* (1950).

ple Ways" (*Proceedings of the Aristotelian Society*, 1952-53), "Ifs and Cans" (*Proceedings of the British Academy*, 1956), "A Plea for Excuses" (*Proceedings of the Aristotelian Society*, 1956-57), "Pretending" (*Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary Volume xxxii, 1957-58).

Ancak Savaş sonrası dönemde Oxford'da onunla birlikte çalışan J. O. Urmson ve G. J. Warnock'un sayesinde bugün ondan elimizde bu yedi makaleden biraz daha fazlası var. Urmson ile Warnock ölümünden sonra bu yedi makaleyi *Philosophical Papers* başlığı altında yayımladıklarında (Oxford: Clarendon Press, 1961) onlara Austin'in "The Meaning of a Word" (1940), "Unfair to Facts" (1954), "Performative Utterances" (1956) başlıklı üç konuşma metnini; daha sonra kitabın ikinci baskısında (1970), Austin'in notları arasında buldukları biri tamamlanmamış "Agathon and Eudaimonia in the Ethics of Aristotle" (1939 öncesi) ve "Three Ways of Spilling Ink" (1958) başlıklı iki yazısını; en son olarak da kitabın üçüncü baskısında (1979) J. O. Urmson tarafından Austin'in notlarından derlenip "The Line and Cave in Plato's Republic" başlığı konan bir yazıyı eklemişlerdir. Bütün bunlara, Austin'in 1958'de Rayoumont'da Fransızca olarak yazıp sunduğu, ölümünden sonra önce (1962) Fransızcası[4] sonra da (1963) İngilizce çevirisi[5] yayımlanan "Performatif-Constatif" başlıklı konuşmasını eklememiz gerek. Bir de elbette, yine ölümünden sonra J. O. Urmson'un Marina Sbisà ile birlikte Austin'in kendisine ve öğrencilerine ait ders notlarını derleyip toparlayarak yayıma hazırladıkları (*Söylemek ve Yapmak* başlığıyla elinizde Türkçesini tuttuğunuz) *How to Do Things with Words* (Oxford: Clarendon Press, 1962) ile G. J. Warnock'un aynı şekilde Austin'in kendisine ve öğrencilerine ait ders notlarını derleyip toparlayarak yayıma hazırladığı *Sense and Sensibilia*[6] (Oxford: Clarendon Press, 1962) başlıklı iki kitabı daha var. Kendisinin verdiği iki ayrı dersin

4. *Cahiers de Rayoumont*, *Philosophie*, No. IV, La Philosophie Analytique (Les Edition de Minuit), s. 271-304.

5. Charles E. Caton (haz.), *Philosophy and Ordinary Language* (Urbana: University of Urbana Press, 1963), s. 22-23.

6. Urmson, Austin'in derslere bu adı, İngiliz şair ve romancı Jane Austen'in (1775-1817) romanı *Sense and Sensibility*'ye (*Akıl ve Tutku*, çev. Hamdi Koç, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2008) öykünerek verdiğini belirtiyor (bkz. "Austin,

notlarından oluşan bu son iki metin de, anlaşılacağı üzere, aslında onun yayımlanmak üzere kaleme aldığı metinler değil.[7]

Evet, Austin'in yaşadığı sırada yayımladığı makale sayısı yalnızca yedidir[8] ama bu sayı bizi yanıltmamalıdır. Savaş sonrasında Oxford'u özellikle dünyanın İngilizce konuşulan bölümünde felsefenin merkezi haline getiren iki isimden biridir o. Bir yandan kendisinden on yaş büyük olan Gilbert Ryle'ın yirmili yılların ortalarında kurduğu gayriresmi felsefe kulübü *Wee-Teas*, bir yandan Austin'in 1936-39 yılları arasında önderlik ettiği gayriresmi Perşembe,[9] ellili yıllar boyunca yine onun önderliğinde yapılan ve yine gayriresmi bir nitelik taşıyan Cumartesi toplantıları,[10] bir yandan da Ryle ve Austin'in etrafında toplanmış genç Oxfordluların[11] Savaş öncesinde ve sonrasında *Mind Association* ve *Aristotelian Society*'nin düzenlediği toplantılarda Cambridge'ten, Londra'dan, İskoçya'dan, Galler'den, İrlanda'dan ve ABD'den gelen felsefecilerle kurduğu ilişkiler, Savaş öncesi dönemde Oxford'da felsefeye hâkim olan İn-

---

John Langshaw", *The Encyclopedia of Philosophy*, New York: The Macmillan Company & The Free Press, c. I, s. 212).

7. Searle, yayımcılarını çıkardıkları iş için kutlamakla ve metinlerin tamamen Austin'in derslerinin havasını taşıdıklarını belirtmekle birlikte yine de Austin'in onları eldeki biçimleriyle yayımlayacağından kuşku da duyuyor. Austin'in *How to Do Things with Words*'ü "daha tam pişmediği" için yayımlamayı düşünmediğini bizzat kendisine belirttiğini söylüyor (bkz. "J. L. Austin (1911-1960)", A. P. Martinich & D. Sosa, haz., *A Companion to Analytic Philosophy*, Malden Mass./ Oxford: Blackwell, 2001, s. 221, 223).

8. Searle, Austin'in yayın yapma konusundaki isteksizliğini, kısmen onun akademik olduğu kadar günlük konuşmalarda bile birçok meslektaşı üzerinde "terör" yaratacak ölçüde özenli ve dikkatli olunması talebine, kısmen de bir Oxford geleneğine, acele edip çok yayın yapmayı bir tembellik olarak görme geleneğine bağlıyor ("J. L. Austin (1911-1960)", s. 227).

9. Perşembe toplantıları için bkz. Isaiah Berlin (1973), "Austin and the Early Beginnings of Oxford Philosophy", G. J. Warnock (haz.), *Essays on Austin*, Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 1-16.

10. Cumartesi toplantıları için bkz. Warnock, "Saturday Mornings", G. J. Warnock (haz.), *Essays on Austin*, s. 31-45. Amerika ayağı için bkz. Pitcher, "Austin: A Personal Memoir", G. J. Warnock (haz.), *Essays on Austin*, s. 17-30.

11. Stroll, büyük bölümü Savaş sonrasında Oxford'da ders veren bu felsefecilerin, aynı sırada aynı yerde ders veren en geniş "birinci sınıf" felsefeci topluluğunu oluşturmuş olabileceğini belirtiyor (*Analytic Philosophy*, Columbia UP, 200, s. 148).

giliz idealizminin gücünü kırmış, Savaş sonrasında da bugün "Oxford felsefesi", "dilci felsefe" ya da "gündelik dil felsefesi" adlarıyla andığımız bir felsefe yapma yöntemi geliştirmiştir. Ancak Austin yalnız felsefe yapma yöntemiyle etkili olmuş biri değildir. Onun *Söylemek ve Yapmak*'ta ortaya attığı söz edimleri kuramı[12] ve "edimsel" (*performative*) kavramı da kitabın yayımlanışından beri hep ilgi odağı olmuştur: Yaklaşık elli yıldır devam eden, dönem dönem azalsa bile hep yeniden canlanan, üstelik giderek insanbilimlerinin değişik alanlarına yayılan bir ilgidir bu. Bu üç noktada daha fazlasını söylemeden önce derslerin yapısıyla ilgili bir- iki söz söylemek yararlı olabilir.

Derslerin Yapısı

Austin'in 1955 yılında Harvard Üniversitesi'nde William James Seminerleri kapsamında verdiği on iki bölümlük bir ders dizisi için kendisinin hazırladığı notlarla bu ders dizisine katılan öğrencilerin tuttukları notlar kullanılarak yayıma hazırlanmış olan *Söylemek ve Yapmak*'ın, deyim yerindeyse kararsız bir yapısı vardır: Dizinin ilk dersinde ikili bir ayrım yapılır ("edimseller" ile "saptayıcılar"). Sonra, ikinci dersten itibaren bu ikiliden biri ("edimseller") mercek altına alınır ve onu diğerinden ("saptayıcılar"dan) ayırdığı düşünülen bir nokta ("saptayıcılar"ın doğru ya da yanlış olmalarına karşılık "edimseller"in isabetli ya da isabetsiz olmaları) derinleştirilmeye çalışılır. Dördüncü dersin sonunda yapılan ikili ayrımın ilerlenen yolda giderek bulanık bir hale geldiği görülür. Dizinin beşinci, altıncı ve yedinci derslerinde, ikinci dersten itibaren mercek altına alınıp diğerinden ayrılmaya çalışılan şey ("edimseller") için başka ayırıcı özellikler aranır (dilbilgisel biçim, belirtik temel biçim), ama yedinci dersin sonunda bütün bu girişimlerin başarısız olduğu ilan edilir ve yeni bir başlangıç yapmak gerektiği belirtilerek ders bitirilir. Sekizinci derste bu başlangıç yapılır ("söz edimleri") ve üçlü bir ayrım ortaya atılır ("düzsöz", "edimsöz", "etkisöz"). İlerleyen ders-

12. Austin "edimsel" kavramını ve söz edimleri kuramını "Other Minds", "How to Talk: Some Simple Ways", "Performative Utterances" ve "Performatif-Constative" başlıklı makale ve konuşmalarında da işler.

lerde bu yeni ayrım derinleştirilir ve en sonunda başta yapılan ikili ayrım sonraki üçlü ayrım içinde eritilerek baştan beri ayrılmaya çalışılan şeyin ("edimseller"in) genel ve yaygın olan bir durum (söz edimlerinin genel yapısı) olduğu ileri sürülür ve söz konusu genel ve yaygın durum içinde beşli bir sınıflandırma yapılarak ders dizisi bitirilir. Austin'in bu dersleri verdiği sırada Harvard'da öğrenci olan Paul de Man'ın bu derslerle ilgili olarak kulağına gelen sözler ile onlara katılan Stanley Cavell'in tanıklığı derslerin bu "kararsız" yapısının Harvardlı öğrenciler üzerindeki etkisini çok iyi özetliyor: De Man Oxford'dan gelen "tuhaf ve ilginç" bir hocanın "çok sıkıcı, oldukça da anlaşılmaz" bir ders vermekte olduğunu duyuyor; Cavell de başlarda yüze yakın olan öğrenci sayısının en sonunda on beş-yirmiye kadar düştüğünü belirtiyor.[13]

Derslerin "sıkıcılığı" meselesini daha sonraya bırakırsak, Austin'in dersinin öğrencilere "anlaşılmaz" gelmesinin, büyük bir olasılıkla derslerin bu kararsız yapısından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ancak derslerin kararsız bir yapıda ilerlemesinin gerisinde onun bu derslerde iki farklı işi birden yapmaya çalışmasının yattığını söylemek yanlış olmaz: Austin dersini baştan sona doğru (1, 2, 3, ... 12) planlarken felsefede bir sorunun nasıl çözüleceğini, sondan başa doğru (12, 11, 10, ... 1) planlarken ise "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" diye özetlenebilecek dilin "edimselliği" düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği bir kuramı temellendirmeye çalışmaktadır. Başka bir deyişle, bu ders dizisi baştan sona okunduğunda "gündelik dil çözümlemesi" denen bir felsefe yapma yöntemini; sondan başa okunduğunda ise dilin yapısına ve işleyişine ilişkin "söz edimleri kuramı" denen bir felsefe kuramını vermektedir bize. Söz konusu yöntem, felsefede ortaya atılan sorunların ve çözümlerin sağduyulu bir değerlendirmesini yapmak için bu sorunlarla çözümlerin temel kavramlarının ayrıntılı bir biçimde çözümlenmesi gerektiği yollu bir görüşten yola çıkılarak ortaya atılmıştır. Söz konusu görüş, aynı zamanda, yirminci yüzyılın başlarında G. E. Moore ve Bertrand Russell'ın ortaya attıkları çözümlemeci, yani analitik felsefenin de kendisine çıkış noktası yaptığı temel bir sav-

13. Bkz. James Loxley, *Performativity*, Londra ve New York: Routledge, 2007, s. 6.

dır. Ancak bu kavramsal çözümlemelerde gündelik hayatımızda kullandığımız dilin kullanılıp kullanılamayacağı konusunda iki farklı görüş vardır. Russell, (*Tractatus* döneminde) Wittgenstein ve Carnap gibi felsefeciler, çokanlamlı ve eşanlamlı terimler içermek gibi önemli bir kusuru olduğu için gündelik dilin kavramsal çözümlemeler için elverişli olmadığını, böyle çözümlemeler için çokanlamlılık ve eşanlamlılık kusurlarından arınmış bir dilin gerektiğini, bu dilin de mantık olduğunu savunmuşlardır. Bu çözümlemeci anlayışın karşısında bir başka çözümlemeci anlayış ise kavramsal çözümlemelerin asıl gündelik dil içerisinde kalınarak yapılması gerektiğini, çünkü bir çözümlemeden beklenen kavramsal ayrımları özellikle eşanlamlı diye görülen terimlerin ortaya çıkaracağını savunmuşlardır. Gilbert Ryle ve (*Soruşturmalar* döneminde) Wittgenstein'la birlikte bu ikinci çözümlemeci anlayışın en önemli temsilcilerinden biri olan Austin, *Söylemek ve Yapmak*'ta (1, 2, 3 ... 12 sırasıyla) bize işte bu yöntemin çok önemli örneklerinden birini sunmaktadır. Peki aynı derslerde (12, 11, 10, ... 1 sırasıyla) dilin "edimselliği" (*performativity*) düşüncesinden yola çıkarak ortaya attığı söz edimleri kuramı nedir?

Dilin "edimselliği" düşüncesinden başlamak gerekirse, "edimsel" (*performative*) kavramı, Austin'in, yirminci yüzyılın ilk yarısında İngiliz felsefesine hâkim olan mantıkçı pozitivist görüşün, dilin temel işlevinin (ya da ana kullanımının) içinde bulunduğumuz dünya hakkında doğru ya da yanlış bildirimlerde bulunmak, doğru ya da yanlış betimlemeler yapmak olduğu yollu temel savına getirdiği köklü eleştirinin ana kavramıdır. Austin, dünya hakkında bildirimlerde bulunmanın, betimlemeler yapmanın dili tanımlayan ana işlev olduğunu düşünmenin bir yanılgı olduğu görüşündedir. Ona göre, bildirimde bulunmak, betimlemek dilin kullanımlarından yalnızca biridir. Austin, dilin bu kullanımını "saptayıcı" olarak nitelendirir ve bu kullanımın karşısına dilin "edimsel" kullanımını koyar: Kullandığımız sözlerle yalnız birtakım saptamalarda bulunmayız, bunun dışında bir de bir şeyler yapıp-ederiz: Evlilik bağına gireriz, ad veririz, miras bırakırız, bahse gireriz, söz veririz, uyarıda bulunuruz, teşekkür ederiz vb. "Söz edimleri" kuramı ise, Austin'in, bildirimler, betimlemeler yoluyla saptamalarda bulunurken de, aslında, tıpkı söz verirken, ad verirken, bahse girerken... olduğu gibi

bir şeyler yapıp-etmekte olduğumuz düşüncesine vardığı noktada geliştirdiği bir kuramdır. Austin bu kuramıyla, başta yalnızca edimsel kullanım için ileri sürdüğü "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" savını bütün bir dil kullanımına genelleyerek dil yoluyla (tümceler söylerken) neler yapıp-ettiğimizi, bunların türlerini ve bütün bu tür yapıp-etmelerimizin başarılı olması için gerekli koşulları ortaya koymaya çalışır.

Gündelik Dil Çözümlemesi

Austin'in 1958'de Berkeley'de verdiği bir ders dizisine katılan Avrum Stroll, onun derslerinde uyguladığı gündelik dil çözümlemesi hakkında bize açık bir fikir veriyor:[14] Konu neden, etki, sonuç kavramaları arasındaki farklardır. Öğrencilerden biri tahtaya "Patlamanın etkilerini kilometrelerce öteden hissetmek mümkündü" gibi bir tümce yazar. Sonra bu tümcede geçen "etki" sözcüğünün yerine diğer ikisi, "neden" ve "sonuç" sözcükleri yazılır ve bunların ne ölçüde uygun birer sözcük değişikliği olduğu sorulur. Bunun üzerine herkes ne düşündüğünü söyler. Tümceye göre, bazen uygun, bazen de aykırı bir değişiklik olduğu saptanır. Uygun olmadığı saptandığında, nedenleri uzun uzun tartışılır. Tahtaya yeni tümceler yazılır; bu tümcelere birtakım sıfatlar, birtakım zarflar eklenir; sözgelişi "etki" sözcüğünün önüne "talihsiz", ya da "önceden hesaplanmış" gibi sözler eklenir; sonra da bütün bu müdahalelerin bir anlam değişikliği, tartışılan konu açısından önemli bir fark yaratıp yaratmadığına bakılır. Bu tür dilsel güdümlemelerle geçen haftalardan sonra birtakım sözcüklerin bu terimlerin belli biriyle hep "yan yana oldukları", diğerleriyle ise hiç "yan yana olmadıkları" keşfedilir. En sonunda da böyle sözcük dizileri oluşturmak suretiyle baştan beri üzerinde durulan terimlerin içerdiği anlamlar ortaya çıkarılır.

Söylemek ve Yapmak'taki "kararsız" yapıyı, bunun yarattığı "anlaşılmazlık" duygusunu bu derste de hissetmemek mümkün değil. Ama bu derste, *Söylemek ve Yapmak*'ta da kendisini hissettiren başka bir duygu daha var: sıkıcılık. Hiçbir ince ayrıntının gözden kaçmasına izin vermeme kaygısıyla, yapılabilecek neredeyse bütün ay

14. Stroll, *Analytic Philosophy*, s. 163-4.

rımlar ortaya konarak ağır ağır ilerleyen bir dersin öğrencileri sıkmaması pek muhtemel görünmüyor. Stroll'un dersin işleniş biçimiyle ilgili anlattıkları o dersin hiç de ağır ilerleyen bir ders olmadığı, tam tersine çok canlı geçtiği izlenimi yaratabilir, ama unutmamak gerekir ki, Stroll'un yalnızca yarım kitap sayfasına sığdırdığı ders, yine en azından on iki haftalık bir derstir (Stroll dersin son iki aylık bölümüne katıldığını belirtmektedir). Elbette, Austin'in, dersleriyle makalelerinin "anlaşılmaz" olmasını istediğini düşünmek saçma olur. Tam tersine, o yapılabilecek bütün ayrımları yapa yapa ilerlemeye çalışırken, ortaya çıkabilecek "anlaşılmaz" ifadelerden kaçınmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ağır gidiş tam da onun tercih ettiği bir şeydir: Felsefecilerin bir problemi ortaya koyarken de, onlara çözüm sunarken de "çok aceleci oldukları" düşüncesindedir o.[15] Kısacası, felsefe yapmak ona göre "ciddi" bir iştir, bu yüzden de böyle felsefe yapmak o acelecilere sıkıcı gelmiş olabilir.

Austin, yapılabilecek hiçbir ayrımı gözden kaçırmamaya çalışarak ilerlerken aslında yukarıda sözü edilen çok belli bir felsefe yapma yöntemini, "gündelik dil felsefesi" anlayışının felsefe yapma yöntemini uygulamaktadır. Onun bu yöntemi, Stroll'un "ilk söz ilkesi" ve "ontolojik olarak uygulanabilirlik ilkesi" diye nitelendirdiği iki temel düşünceye dayanmaktadır. Yönteminin, deyim yerindeyse "açıklamalı bir örneğini" verdiği "A Plea for Excuses"[16] başlıklı makalesinde açıkça dile getirdiği bu temel düşüncelerden ilki gündelik hayatımızda kullandığımız dilin bize sunduğu ayrımlarla ilgilidir. Austin'e göre, gündelik dilin uzun bir tarihi vardır ve insanlar tarafından uzun dönemlerdir çeşitli ayrımlar yapmak da dahil olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Gündelik amaçlar için kullanılan bu dilin insan hayatı için vazgeçilmez bir değeri vardır. İnsan onun sayesinde erili dişilden, canlıyı cansızdan, dostu düşmandan ... köşeyi yüzeyden, daireyi kareden ... ayırır. Gündelik dil içerisinde listesi neredeyse sonsuza dek uzayan bu ayrımlar nedensiz değildir: Her ayrımın insanın hiç bitmeyen dünyevi etkinlikleriyle yakından ilgili bir amacı vardır (s. 181-82). Bu ilk temel düşüncenin doğal bir uzantısı olan ikinci temel düşünce ise içerisinde

15. Searle, "J. L. Austin (1911-1960)", s. 223.
16. *Philosophical Papers*, Oxford: Clarendon Press, 1979, s. 175-204.

yaşadığımız dünya ile bu ayrımlar arasındaki bağlantıyla ilgilidir: Bu ayrımlar, birtakım dilsel ayrımlar olmanın dışında bizi kuşatan dünyada var olan şeyleri de birbirinden ayırır. Bunun içindir ki, eril ve dişil yalnızca dilsel bir karşıtlık değildir, aslında günlük hayatta saptanması önemli sayılan farklı fiziksel ve toplumsal özelliklerin sınırlarını da belirler. Elbette, gündelik dilde kendini gösteren birtakım ayrımlar batıl inançlardan ya da bilgisizlikten yapılmış ayrımlar olabilirler. Ancak bunlar istisnaidir. Dolayısıyla gündelik dilde bir ayrım varsa ve uzun zamandır varlığını sürdürmekte ise, o ayrımın gerçek dünyada bir karşılığı olabileceğini bekleyebiliriz (s. 182, 185).

Yöntemin dayandığı bu iki temel düşünceyi böylece belirttikten sonra bu yöntemin uygulanmasıyla ilgili biri *Söylemek ve Yapmak*'ta olduğu kadar makalelerinin de birçoğunda, ötekisi daha çok Stroll'un katıldığı dersle ilgili anlatımında kendini açıkça gösteren iki noktadan daha söz etmek yerinde olacaktır. Austin bunları da yine "A Plea for Excuses" başlıklı makalesinde açıklamaktadır: Yapılan bir şeyi, bulunulan bir eylemi mazur göstermeye çalıştığımız, ya da mazur gördüğümüz durumları incelemenin önemli olduğunu söyledikten sonra bu durumların bir şeyin yapıldığı ama bir şeylerin de yolunda gitmediği durumlar olduğunu belirtiyor ve ekliyor: "anormal olan normal olana ışık tut(ar), başarılı bir eylemin yapısını gizleyen ... perdeyi kaldırmaya yardım ed(er)" (s. 180). Austin' in "bütün yazılarında yapmaya çalıştığı işte tam budur" diyor Stroll (s. 170). Austin, *Söylemek ve Yapmak*'ta, doğru ya da yanlış olan sözleri, yani bildirimleri tartışmak yerine, asla doğru ya da yanlış olmayan sözleri, yani edimselleri, başka bir deyişle edimsözleri tartışır; edimsellerin (başka bir deyişle edimsözlerin) başarı koşullarını, onları başarısız kılan durumları ("karavanalar" ile "suistimalleri") ortaya koyarak temellendirmeye çalışır. "A Plea for Excuses"da kendisinden önce ve sonra yapıldığı gibi "sorumluluk" kavramını açıklamak yerine, kişinin yaptığı ama (hafifletici sebepler ileri sürerek ya da kendisini aklayacak başka gerekçeler ortaya atarak) yaptığı şeyin sorumluluğunu reddettiği durumları inceler. Austin ancak böyle yaparak, yani bir kavramın gözlerden uzak karanlık yüzüne ışık tutarak, asıl görülen yönünü aydınlatabileceğimiz, hiç olmazsa biraz daha açıklık getirebileceğimiz görüşündedir. Da-

ha da önemlisi, Austin'e göre, doğruluğun ne olduğunu açıklayarak söylediğimiz sözlerin, özgürlüğün ne olduğunu söyleyerek yerine getirdiğimiz eylemlerin ne olduklarını açıklamış olmayız. Çünkü doğruluk söylenen sözlerin, özgürlük bulunulan eylemlerin bir özelliğinin adı değildir; onların bir değerlendirme boyutunun adıdır. Değerlendirmeler ise tek yönlü değil, çok yönlüdür: Gündelik dil bu terimlerin karşısına hiçbir zaman tek bir terim koymaz. Söylenen bir söz yanlış olabilir, isabetsiz olabilir, hatalı olabilir, boş olabilir... Yapılan bir eylem istenmeden yapılmış olabilir, kazara yapılmış olabilir, baskı altında yapılmış olabilir, mecbur kalındığı için yapılmış olabilir vb.

Yönteminin birinci özelliği normal olanı anormal olanı ışık tutarak aydınlatmak ise ikincisi, bunu başkalarıyla ortaklaşa yapmaktır. Savaş öncesinde ve sonrasında Oxford'da bizzat kendisinin davet ettiği kişilerle birtakım felsefe sorunlarını tartıştıkları meşhur Perşembe ve Cumartesi toplantılarını düzenlerken, Savaş sonrasının Cumartesi toplantılarını Amerika'da geçici bir süre ders vermek için gittiği üniversitelerde de yaparken gerekçesi hep buydu: Biyografilerinden bunu anlamaktayız. Bu nedenle, o öğrencilerine ders vermiyor, onları Stroll'un sözleriyle, "konu üzerinde profesyonelce ortak bir çalışma yapmaya" (s. 163) çalışıyordu. Elbette, Austin'in bütün işi, derslerde ya da toplantılarda bitirdiğini ve bitirmeye davet ettiğini söyleyemeyiz. Yine "A Plea for Excuses"da (s. 186) büyük bir imgelem gücü yanında bol miktarda "görevde kusur" tecrübemiz de varsa bize tek gerekenin sistemli bir bakış olduğunu; ama yapılabilecek bütün aptalca şeyleri bir başımıza yapmış olmamız pek mümkün olmadığı için sistemli bir yardım almanın en iyi yol olduğunu belirterek bize bu yardımı alabileceğimiz üç kaynak verir: sözlükler, hukuk metinleri, bir de insan ve hayvan davranışı incelemeleri.

Austin bütün bunları yaparak "neyi ne zaman söylememiz, hangi sözleri hangi koşullarda kullanmamız gerektiğini" (s. 181, 182) sorgularken baktığı gündelik dilin bir "son söz" sunmadığının altını önemle çizer. Gündelik dil kuşaktan kuşağa süzülerek gelen büyük bir deneyim ve sezgi mirasını, onlardan kaynaklanan ayrımları içinde barındırmaktadır. Bütün bu büyük miras ve ayrımlar uygarlık tarihi boyunca gündelik hayatını yaşayan insanın elde ede-

bileceği kaynaklardan devşirilmişler ve bize gelene kadar birçok hayatta kalma sınavından geçmişlerdir. Ama gündelik dil bize asla bir "son söz" sunmaz; sunduğu yalnızca bir "ilk söz"dür. Gündelik dil her zaman geliştirilebilir, ona her zaman eklemeler yapılabilir, onun kimi öğeleri her zaman bir başkasıyla değiştirilebilir (s. 185). Nitekim onun *Söylemek ve Yapmak*'ta ortaya attığı temel kavram çiftleri "saptayıcı-edimsel", "edimsöz-etkisöz" gündelik dilin ona sunduğu ayrımlar değildir, onun kendisinin gündelik dile yaptığı eklemelerdir.

Austin, kendi yaptığı türden felsefeye "gündelik dil felsefesi", "dilci felsefe", "analitik felsefe", ya da "dil çözümlemesi" denmesini de istememektedir aslında. Bütün bunların, gündelik dilin bir "son söz" olduğu, gündelik dildeki ayrımların birtakım dilsel ayrımlardan başka bir şey olmadığı gibi birçok yanlış anlamaya neden olduğunu düşünen Austin, bu felsefe anlayışına, yanlış anlamalara daha az yol açacak bir ad vermenin yerinde olacağını, sözgelişi "dil fenomenolojisi" denebileceğini söyler bize (s. 182). "Dil fenomenolojisi" derken ne kastettiğini açıklamaz, ama Loxley'in bu konuda söyledikleri makul görünüyor: Loxley, Edmund Husserl'in kurduğu biçimiyle, felsefenin geleneksel deneyim kategorilerini kabul etmeyerek bu kategorilerin yarattıkları problemlerden kurtulmaya çalışan fenomenolojinin, şeylerin kendilerine bütün o geleneksel kategorilerin dışında nasıllarsa öyle bakmak gerektiği düşüncesini çıkış noktası alıp felsefeye yeni bir başlangıç yaptığını; herhalde, Austin'in de, benzer biçimde, bir üyesi olduğu Anglo-Amerikan düşünce dünyasına o sıralarda egemen olan mantıkçı pozitivist felsefe anlayışını reddederek gündelik dil üzerinden felsefeye yeni bir başlangıç yaptığını düşündüğü için yaptığına "fenomenoloji" dediğini söylüyor (s. 25).

Söz Edimleri Kuramı

Austin *Söylemek ve Yapmak*'ta, "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" görüşünden yola çıkar. Bu, dil kullanımını dünya hakkında bildirimlerde bulunmak, betimlemeler yapmakla sınırlı tutan mantıkçı pozitivist görüş karşısında, ama bu görüşü tamamen reddetme-

den, deyim yerindeyse mantıkçı pozitivistlerin durduğu noktadan bir adım daha geri çekilip dil kullanımına daha kapsayıcı bir noktadan bakarak yaptığı bir saptamadır. Peki Austin'e göre bir şeyler söylerken neler yaparız? Dersleri sondan başa doğru (12, 11, 10, ... 1) okuduğumuzda yanıtını bulacağımız soru işte budur.

Austin bir şey söylerken yapıp-ettiğimiz işlere "edimsöz edimi" ya da kısaca "edimsöz" der ve onları beş grupta toplar. (1) Bu yaptıklarımızın bir bölümünde birtakım kararlar veririz: Örneğin jürilerle yargıçların yürütülen yargılamalarda, hakemlerin yönettikleri maçlarda vardıkları kararları söylerken yapıp-ettikleri budur. (2) Bir gücü, bir hakkı kullanırız: Örneğin atamalar yaparız, emirler veririz, önerilerde bulunuruz. (3) Yükümlülükler altına gireriz: Örneğin söz veririz. (4) Tutum ve davranışlar sergileriz: Örneğin özür dileriz, kutlamada bulunuruz, saygımızı sunarız, beddua ederiz. (5) Bir de konuşma sırasında yaptıklarımız vardır: Örneğin yanıt veririz, kabul ederiz, açıklamada bulunuruz.

Ancak Austin, edimsözü, onun da bir öğe olarak içerisinde yer aldığı toplam edimin, yani toplam söz ediminin diğer iki öğesinden dikkatle ayırır. Edimsöz, belli birtakım sözleri söylediğimiz sırada yaptığımız işleri anlatır: Örneğin "Tarlada bir boğa var" derken yapıyor olabileceğimiz şeylerden biri olarak uyarmak, ya da haber vermek bir edimsöz edimidir. Toplam söz ediminin ikinci öğesi, "düzsöz edimi" ya da kısaca "düzsöz"dür. Austin bununla dilin bir şey anlatma ve bir şeye gönderme yapma işlevlerini kasteder. Örneğin aynı tümceyi söylediğimde, belli bir tür yaratığın belli bir yerle olan bağını anlatmaya çalışır ve oradaki yaratığı "boğa" olarak bütün başka yaratıklardan ayrı bir yere korum. Austin düzsöz ile edimsözü birbirinden ayırırken, iletişim sırasında kullandığımız sözlerin, sırasıyla, "anlamı" ile "gücünü" birbirinden ayırmaya çalıştığını belirtmektedir. Bu, Austin'in mantıkçı pozitivistlerin bulunduğu noktadan bir adım geri çekilerek dile bakışını çok iyi örneklendirmektedir: Mantıkçı pozitivistler "bildirim" derken tam da Austin'in "düzsöz edimi" dediği dil kullanımını göz önünde bulundururlar; Austin ise düzsöz ediminin yanına edimsöz edimini koyup düzsözü edimsözün bir parçası haline getirir ve böylelikle mantıkçı pozitivistlerin "bildirim"lerini kendi söz edimleri kuramının potasında eritir.

Toplam söz ediminin üçüncü öğesi "etkisöz"dür. Austin edimsözü etkisözden ayırırken, edimsözlerin bir şeyler *söylerken* yaptığımız, etkisözlerin ise aynı sözleri *söyleyerek* yaptığımız işleri birbirinden ayırdığını belirtir. Biraz daha açarak söylemek gerekirse, edimsöz ilgili tümceyi söylediğimizde olup biten edimken, etkisöz aynı tümce söylendikten sonra karşı tarafta edimsözün sonunda o tümce aracılığıyla meydana getirilmeye çalışılan başka bir edimdir. Örneğin "Tarlada boğa var" derken bir edimsöz olarak sizi uyardığımı düşünelim. Ama aynı zamanda da bir etkisöz edimi olarak sözgelişi kaçmanızı, ya da tarlayı ayıran çitleri geçmemenizi sağlamaya çalışıyor olabilirim. Bir yönüyle, edimsöz ile etkisöz, bir şey anlatıp bir şeye göndermede bulunma sürecinde dilsel anlatımlarla yapılan iki farklı işe karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu ikisine dilin iki farklı pragmatik ya da kullanım boyutu denebilir. Bu ikisini ayıran şey, edimsöz edimlerinin uylaşımsal olmasına karşılık, etkisöz edimlerinin uylaşımsal olmamasıdır: Yapmaya çalıştığım edimsöz edimini gerçekleşmiş saymam için sizin tümceyi duyup anladığınızı görmem yeterlidir; oysa etkisöz edimimin gerçekleşmiş sayılabilmesi için bunlar yeterli değildir, çünkü söylediğim tümceyi duyup anladığınız halde etkisöz edimim gerçekleşmeyebilir: Kaçmayabilirsiniz, üzerinden atlayıp çitleri geçebilirsiniz. Ancak burada bir noktanın unutulmaması gerekir: Edimsöz edimleri de birtakım sonuçlar yaratabilir: Sözgelişi, sorgulama, tutuklanma; tutuklanma, cezaya çarptırılma sonucunu doğurabilir. Fakat böyle bir durumda her seferinde farklı bir edimsöz edimi gerçekleşmektedir.

Belli bir sözü söylerken yapmaya çalıştığım iş olarak bir edimsöz edimini gerçekten yerine getirmiş sayılmam, bir başka deyişle, söylediğim sözlerin kendisinden beklenen sonucu yaratması belli kurallara bağlıdır. Austin'in sözleriyle, söylenen sözlerin "isabetli" ya da "yerinde" olması gerekir. Peki bir edimsöz ediminde bulunmak üzere söylenen bir söz ne zaman isabetli ya da yerinde sayılır? Austin bunu iki öbek halinde altı kurala bağlar:

A. 1 Ortada, belli bir uylaşımsal etkisi olan, kabul görmüş belli uylaşımsal işlem olmalıdır. (İşlem, belli koşullarda belli kişilerce belli sözlerin söylenmesi işlemidir.)

A. 2 Koşullar ve kişiler, işlem için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır.
B. 1 İşlemin tarafları, işlemi doğru bir biçimde yerine getirmelidir.
B. 2 İşlemin tarafları, işlemi eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir.
Γ. 1 İşlemin tarafları, işlemin belirttiği duygulara, düşüncelere, yönelimlere sahip olmalıdır.
Γ. 2 İşlemin tarafları, sonunda, yapma yöneliminde oldukları şeyi gerçekten yapmalıdır.

Bu kurallardan biri, birkaçı ya da tamamı ihlal edilerek söylenen sözler kendilerinden beklenen sonuçları doğurmazlar, o sözler söylenirken yerine getirilmeye çalışılan edimsözler yerine getirilmiş sayılmazlar. Kuralların başındaki harflerin iki ayrı alfabeden olmasının da gösterdiği gibi, Austin, her şeyden önce bu koşulları iki temel sınıfa ayırır. Latin alfabesinin ilk iki harfiyle (A ve B harfleriyle) belirtilen kuralların ihlali, yani ilgili edimsözün başarılı bir biçimde sonuçlanması için gerekli olan uylaşımsal işlemlerin yerine getirilmemesi, edimi "karavana" kılarken (yerine getirilmek istenen edim gerçekten yerine getirilmek istenmektedir ama yine de "hükümsüz" sayılır); Yunan alfabesinin üçüncü harfiyle (Γ) belirtilen kuralların ihlali, yani ilgili sözlerin yapma niyeti olmadan söylenmesi, bir "suistimal" ortaya çıkarır (yani ilgili tümce söylenmiştir, ama ortada bir "sahtekârlık" vardır). Austin, bu iki ana grup başarısızlığı, "karavanalar" ile "suistimaller"i de altbölümlere ayırarak tabloyu tamamlar. Olmayan ya da artık başvurulmayan bir işlem kullanıma sokulursa A1 kuralı, var olan bir işlem "yanlış bir biçimde uygulamaya konursa" A2 kuralı ihlal edilmiş olur. İşlemi yürütmede ortaya çıkan "kusurlar" B1 kuralını, "aksaklıklar" ise B2 kuralının ihlali sonucunu doğurur. Γ kurallarına gelince, Austin bunlardan ilkinin çiğnenmesinin "içtenliksizlik" türünden bir "sahtekârlık" doğurduğunu söylerken ikincisinin çiğnenmesinin doğurduğu "sahtekârlık" için ayrı bir ad vermez.

Ancak Austin bu kadarla yetinmez, bütün bu başarısızlık durumlarıyla yakından bağlantılı başka bir başarısızlık türü olan "yanılgılar" ile de yakında ilgilenir. Kendisine yüklenen cinayeti aslında işlememiş biri suçlu ilan edildiğinde, ortada bir faul olmadığı hal-

de penaltı kararı verildiğinde durum nedir? Bu ve benzeri durumlarda yetkili kişiler tarafından söylenen sözler elbette "hükümsüz" değildir: Sanığa bir ceza verilir, penaltı atılır; çünkü hükmü veren kişiler söz konusu hükmü verme yetkisinde olan kişilerdir. Ancak yine de böyle hükümler "haksız" hükümlerdir.

Austin'in, edimsöz edimlerinde bulunmak için söylenen sözler söz konusu olduğunda kendini gösteren bütün bu "isabetsizlikleri" çok daha geniş bir çerçeveye oturtmak gibi bir eğilimi vardır. Ona göre bütün bu "isabetsizlikler" uylaşımlara dayanan ritüel ve seremonilerde de kendini gösterir. Elbette bütün ritüel ve seremoniler, her zaman belli birtakım sözlerin söylenmesini gerektirmezler ama onlar da uylaşımlar gerektiği gibi yerine getirilmezlerse "hükümsüz", uylaşımların gerektirdiği duygu ve düşünceler taşınmadan yapılırlarsa "sahte" olurlar. Benzer şekilde, belli birtakım sözler söylerken yerine getirdiğimiz edimsözler aslında birer eylem oldukları için, eylemlerde ortaya çıkan sakatlıklar edimsözler söz konusu olduğunda da kendini gösterir: Tıpkı eylemler gibi baskı altında, ya da kazara yapılabilirler, bir yanılgının sonucu olarak yerine getirilebilirler.

Austin'in yukarıda kısa bir özeti verilen söz edimleri kuramı[17] *Söylemek ve Yapmak*'ın yayımlanışından itibaren Anglo-Amerikan düşünce dünyasında dil felsefecileri arasında geniş ölçüde kabul gören bir kuram olmuştur. Kuramın böyle kabul görmesinde, onun, dili zihinde bulunan kavram ve düşünceleri dışavurmanın aracı olarak gören zihinci dil kuramları ile dili dünyayı betimlemenin aracı olarak gören göndergeci dil kuramlarını tamamen reddetmeden kendi potasında eritmesinin büyük bir rolü olduğu söylenebilir.[18] Ancak Austin'in kuramı büyük kabul görmüş olsa da düzsöz-edimsöz ve güç-anlam ayrımları, yerindelik koşulları, edimsöz türleri gibi noktalarda çeşitli eleştirilere de uğramıştır.[19] Onu bu noktalarda

17. Atakan Altınörs, *Anlam Doğrulama ve Edimsellik: Austin Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Alfa, 2001) başlıklı çalışmasında Austin'in söz edimleri kuramının geniş bir özetini veriyor.

18. Söz edimleri kuramı ve diğer dil ve anlam görüşlerinin daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. R. L. Aysever, "Modern Dil ve Anlam Kavrayışının Bize Öğrettikleri Üzerine", *Dil ve Yaratıcılık*, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 2007, s. 12-31.

eleştiren en önemli kişi öğrencisi John R. Searle'dür. O, Austin'in tanımladığı biçimiyle "düzsöz"leri "edimsöz"lerden ayırmanın mümkün olmadığını ileri sürerek "düzsöz" edimi yerine "sözceleme" ve "önerme" edimlerini koymuş; Austin'in iki ana grupta topladığı altı yerindelik koşulunu "önerme içeriği koşulu", "hazırlayıcı koşul", "içtenlik koşulu" ve "temel koşul" dediği dört koşula indirgemiş; Austin'in yaptığı edimsöz edimleri sınıflandırmasını en temelde edimsöz edimlerinden çok edimsöz fiillerini sınıflandırdığını düşündüğü için yeniden yapmış; Austin'in "anlam" kavramından ayırdığı "edimsöz gücü" kavramını, "anlam" kavramının bir parçası saymış; Austin'in kısaca bir-iki söz söyleyerek geçtiği dilin "asalak" kullanımını dolaylı söz edimleri, eğretileme ve kurmaca söylem konularını ele aldığı yazılarında ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.[20]

Searle'ün kuramı da elbette eleştirilerden muaf değildir[21] ama bugün bir Austin-Searle kuramı olarak söz edimleri kuramı dilbilimde kendine bir uygulama alanı bulmuş durumdadır: Dilbilimcilerin çeşitli dilleri söz edimleri kuramının kavramları çerçevesinde incelemeye başladıklarına, söz edimleri temelli dil öğrenim/öğretim programları, çeşitli iletişim modelleri geliştirmeye çalıştıklarına tanık olmaktayız. Fakat işin bir de başka yönü vardır: Kuram, günümüzde çokça sözü edilen birtakım başka kuramlara da temel yapılmaktadır. Sözgelişi, demokratik bir toplum için rasyonel bir iletişimin koşullarını araştıran Jürgen Habermas ünlü iletişimsel eylem kuramında, etkisöz edimini başarıya yönelmiş eylemleri, edimsöz edimini de, anlaşmaya yönelmiş eylemleri açıklamak için kul-

19. Bu tartışmalar için bkz. *Symposium on Austin* (Londra/New York: Routledge & Kegan Paul, 1969, haz. K. T. Fann); *Essays on J. L. Austin* (Oxford: Clarendon Press, 1973).

20. Searle'ün hocasına yönelik eleştirilerin ayrıntısı için bkz. R. L. Aysever, "Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle", Searle, *Söz Edimleri* (Ankara: Ayraç, 2000) içinde, s. 7-72, "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı", *Cogito*, Sayı 47-48 (2006), s. 287-333.

21. Burada söz konusu olanlar, Searle'ün söz edimleri kuramına yönelik "içeriden" eleştiriler. Bunlar için örneğin bkz. Tsohatzidis, S. L. (haz.), *Foundations of Speech Act Theory*, Londra/New York: Routledge, 1994. Yazın Kuramı çerçevesinde "edimsellik" kavramı üzerinden yapılan "dışarıdan" eleştiriler sonraki bölümün konusu.

lanır.[22] Hermeneutiği bir yorumlama ve metin çözümlemesi olarak kabul eden Paul Ricoeur ise yorumlama etkinliğine konu olan eylemlerin metin kavramının özelliklerini taşıdığını göstermeye çalışırken söz edimleri kuramına başvurur ve söz edimleri ile eylemler arasında bir koşutluk olduğunu ileri sürer.[23]

Edimsellik Düşüncesi

Edimsellik düşüncesi, *Söylemek ve Yapmak*'ın üzerinde yükseldiği temel düşüncedir. Bunun için "edimsel" terimi metnin her noktasında karşımıza çıkar. Terimin kendisi görünümü itibariyle bir sıfat gibidir ama metinde kimi zaman ad olarak kullanılır, kimi zaman da sıfat. Ancak terimin ilk yedi derste adlandırdığı ve nitelendirdiği şey sekizinci dersten itibaren önemli bir değişim geçirir. Daha önce de belirtildiği gibi, Austin ilk yedi derste ad ya da sıfat olarak "edimsel" derken dilin, "saptayıcı" dediği betimleyici kullanımından biçimsel olarak farksız, işlevsel olarak farklı bir kullanımını anlatmak ister. Bu ayrıma göre dilin saptayıcı kullanımı söz konusu olduğunda bir şey söylemek bir betimlemede bulunmak demektir, bunun için de böyle bir durumda söylenen sözün ancak doğru ya da yanlış olduğundan söz edilebilir; dilin edimsel kullanımı söz konusu olduğunda bir şey söylemek bir şey yapmak demektir, bunun için de böyle bir durumda da söylenen sözün ancak ya yerinde olduğu ya da yerinde olmadığı söylenebilir. Sözcük çoğul biçimde bir ad olarak kullanıldığında, "betimlemede bulunmak için kullanılan sözler"in (*Söylemek ve Yapmak*'ta kullanılan ifadeyle, saptayıcı sözcelemlerin) karşıtı olarak "bir şey yapmak için kullanılan sözler" (sözcelemler) anlamını taşır; sıfat olarak kullanıldığında ise konuşurken kullandığımız sözün (sözcelemin) kendisinin eylem, ya da en azından bir eylemin parçası niteliği taşıdığını belirtir. Ancak, Austin'in yedinci dersin sonunda betimlemeler yaparken de aslında bir şey

22. Bkz. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, I. Kitap, III. Bölüm: "Birinci Ara İnceleme: Toplumsal Eylem, Amaçlı Etkinlik ve İletişim", çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı, 2001.

23. Bkz. Paul Ricoeur, "The Model of The Text: Meaningful Action Considered as a Text", *From Text to Action*, İng. çev. Kathleen Blamey ve John B. Thompson (Evanston: Northwestern University Press, 1991), s. 146-67.

yapmakta olduğumuzu kabul etme noktasına gelmesinin ardından "edimsel", sekizinci dersten itibaren, bütün bir dil kullanımını içine alacak şekilde bir genişlemeye uğrar: Ad olarak söz edimleri kuramı içerisinde edimsöz edimlerini anlatmaya, sıfat olarak ise edimsöz edimlerinde bulunmak için kullandığımız sözlerin eylem niteliğinde olduğunu belirtmeye başlar.

Fakat Austin'in edimsellik düşüncesinin bunlardan başka gözden kaçırılmaması gereken daha önemli bir boyutu daha vardır: Tıpkı başka eylemlerimiz gibi belli birtakım sözlerimiz de dünyada bir şeyler meydana getirmekte, bir şeyleri gerçekleştirmekte, bir şeylere varlık kazandırmaktadır. Peki bunu olanaklı kılan, dile bu yoktan var etme gücünü veren nedir? Austin bunu uylaşım kavramıyla açıklar: Ona göre, bir şey söylerken aynı anda bir şey yapmak, belli bir uylaşımsal işlemi uygulamaya sokmakla mümkündür. Ancak, uylaşım kavramına kuramında bu kadar önemli bir yer veren Austin, bu kavrama ayrıntılı bir açıklama getirmez ve uylaşımsallıktan söz ederken kabaca şu iki şey söylemek ister:

(1) Bir şey söylerken gerçekleştirdiğimiz edimler (edimsöz edimleri) ancak herkesçe paylaşılan uylaşımsal bir işlemi kullanıma sokarak yerine getirilebilir.
(2) Bir işlemin uylaşımsal olması, onun doğal değil, keyfi olduğu anlamına gelir.

Austin'in ayrıntılı bir biçimde ele almadığı bu kavrama, "kaba olgular" - "kurumsal olgular", "düzenleyici kurallar" - "oluşturucu kurallar" ayrımlarıyla[24] derinlemesine bir açıklama getirmeye çalışan kişi öğrencisi Searle'dür. Ona göre, çevremizdeki dünya hakkında konuşurken iki tür olgudan söz ederiz. Örneğin, "Bu taş şu taşın yanında", "Cisimler aralarındaki uzaklığın karesiyle ters, kütlelerinin çarpımıyla doğru orantılı olarak birbirlerini çekerler", ya da "Ağrım var" deriz. Bunları söylerken sözünü ettiklerimiz "kaba", yani doğal olgulardır. Bunların varlıkları bilinçli herhangi bir insan etkinliğine bağlı değildir. Ama bir de böyle olmayan başka tür olgular vardır: "Bay X, Bayan Y ile evlendi" , "X takımı, Y takımını

24. Bkz. Searle, *Söz Edimleri*, s. 123 vd.

3-2 yendi", "X hırsızlıktan suçlu bulundu", "Bütçe yasası meclisten geçti" gibi sözler söylerken sözünü ettiğimiz olgulardır bunlar. Bu ikinci tür olguları "kurumsal olgular" olarak adlandıran Searle'e göre bunların varlıkları, kaba olguların varlıklarından farklı olarak, birtakım insan kurumlarının varlıklarını gerektirir. Sözgelişi, evlilik diye bir kurum olduğu içindir ki Bay X ile Bayan Y'nin evlendiğini, futbol diye bir kurum olduğu içindir ki X takımının Y takımını yendiğini söyleyebilmekteyiz. Bu kurumları ortadan kaldırdığımızda geriye yalnızca birtakım insanlar ve onların yaptıkları birtakım fiziksel hareketler kalır.

Dolayısıyla bizi kuşatan dünyada "kaba" dediğimiz olguların yanında bir de "kurumsal" dediğimiz olgular vardır. Bir kurumsal olgu olarak futbol oyununu kaba olgular toplamı olarak görebilir, gördüğümüz yirmi iki kişinin davranışlarında birtakım düzenlilikler saptayabiliriz; ama gözlemimiz ne kadar dikkatli, topladığımız veriler ne kadar çeşitli, bu gözlem ve verilerle ilgili çözümlemelerimiz ne kadar ayrıntılı olursa olsun, olup bitenlere kaba olgular olarak baktığımız sürece onları doğru anladığımızı asla söyleyemeyiz. Bu, ancak ve ancak, oyunun kuralları, yani futbol kurumu dikkate alındığında mümkün olabilir. Bunu kavrayamamak, dünyamızı oluşturan varlık türlerinden çok önemli birini dışarıda bırakmak demek olur. Uylaşımlar, işte bu kurumsal olgulardan söz ederken başvurduğumuz futbol oyunu kuralları gibi kurallardan başka bir şey değildir.

Bir uylaşım (bir kural) ortaya atmak ya da yaratmak demek, belirli birtakım kaba olguları, onlarda içkin olmayan birtakım işlev ya da anlamların temsilcisi yapmak demektir: Searle'e göre, uylaşımları "B bağlamında X Y sayılır" gibi bir söz kalıbıyla ortaya atarız. Sözgelişi, "Futbol oyununda, topu 'kale' denen üç direğin arasından geçirmek gol sayılır", ya da "İngilizce 'It is raining' ses dizisini çıkarmak, yağmur yağdığı anlamında bir tümce söylemek sayılır" deriz. Ancak, uylaşımlar yalnızca, kaba olgular birtakım işlevlerin temsilcisi yapılarak yaratılmaz; birtakım kurumsal olgular, başka birtakım kurumsal olguların temsilcisi yapılarak da uylaşımlar yaratılabilir. Söz edimleri kuramının betimlediği şey işte tam da böyle bir süreçtir: Yağmur yağdığı yollu bir önerme içeriği olan bir tümce sözcelemenin nasıl olup da çeşitli bağlamlarda bildirmek, so-

ru sormak, dilekte bulunmak gibi çeşitli edimlerde bulunmak sayıldığını açıklar bize.

Sonuç olarak, Searle'e göre, kurumsal olgular, bizim "B bağlamında X Y sayılır" biçiminde kurallar ortaya atma yeteneğimizin bir ürünüdür. Ancak o, burada "kural" derken, belli birtakım durumlarda nasıl davranmamız, belli birtakım şeyleri nasıl yapmamız gerektiğini belirten talimatları kastetmez. "Düzenleyici" olarak nitelendirdiği bu tür kuralların en tipik örnekleri "Resmi davetlere kravatlı olarak katılmak gerekir" gibi kurallardır. Searle kurumsal olguları yaratan kuralların bu türden "düzenleyici" kurallar değil, "oluşturucu" kurallar olduğunu belirtir. Düzenleyici kurallar, onlardan önce, ya da onlardan bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini düzenlerler; "X Y sayılır" biçimindeki oluşturucu kurallar ise yeni davranış biçimleri yaratır. Başka bir deyişle, oluşturucu kurallar da birtakım davranış biçimlerini düzenler, ama bu davranış biçimleri "X Y sayılır" biçimindeki kuralın bizzat yarattığı, ya da tanımladığı davranış biçimleridir. Sözgelişi futbol kuralları, futbol oyununu düzenler, ama ondan önce oyunun oynanma olanağını yaratır. Bunun için, ilgili düzenleyici kural olsa da olmasa da resmi bir davete kravatlı olarak katılabilirim, ama futbol kuralları olmadan futbol oynamam mümkün değildir. Searle, dilin de, tamamen futbol ya da satranç gibi kurumsal bir olgu olduğu görüşündedir. Dolayısıyla dilin kuralları, kendileri olmadan gerçekleştirilebilecek birtakım edimleri düzenleyen kurallar değildir, edimsöz edimlerinin kendilerini yaratan, gerçekleşmesini olanaklı kılan uylaşımlardır. Onlar olmasaydı, herhangi bir tümce kuramadığımız gibi, hiçbir edimsöz ediminde de bulunamazdık: Söz veremezdik, açıklama yapamazdık, soru soramazdık, emir veremezdik, teşekkür edemezdik, kısaca yapmak için bir söz söylememiz gereken hiçbir edimde bulunamazdık.[25]

Ancak Austin için de, öğrencisi Searle için de dilin edimselliğinin, yani uylaşımlar yoluyla birtakım dilsel olgular yaratma, birtakım dilsel olguları yoktan var etme gücünün bir sınırı vardır: Austin'e göre ancak ve ancak ciddi bir biçimde söylenmiş sözlerimiz söz edimlerini yoktan var edebilir, onların gerçekleşmesini sağla-

25. Bkz. Searle, *Söz Edimleri*, s. 104-6.

yabilir. Onları gerçekleştirmek, onlara varlık kazandırmak için söylenen sözlerin ciddi *olmaması*, bu edimleri (yukarıda sözü edilen AB ve Γ kuralları çiğnendiğinde olduğundan daha farklı bir anlamda) "hükümsüz" ya da "sahte" kılar. Austin bununla, dilin gündelik olağan kullanımı dışında saydığı kurgusal-yazınsal kullanımını kastetmektedir: Ona göre, şaka yaparken, şiir ya da roman yazarken, sahnede bir oyun sergilerken, bir alıntı yaparken, içimizden konuşur ya da ezbere bir şey okurken dilin olağan ciddi kullanımının dışına çıkarız. Bu, dilin normal kullanımı üzerinden gerçekleştirilen "asalak" bir dil kullanımıdır. Austin'in bir "hastalık", bir "zayıflık" olarak nitelendirdiği böyle bir kullanımda, söylenen söz anlaşılır ama köklü bir dönüşüm de geçirir. Bu kullanım, o sözü söylerken yerine getirilmeye çalışılan edimin, edimi gerçekleştiren (o sözü söyleyen) kişiye yüklediği sorumlulukları "hafifletir", ya da "ortadan kaldırır", dolayısıyla da edimi "sahte" ya da "hükümsüz" bir edim haline getirir. Austin buna John Donne'ın bir mısrasından yola çıkarak şöyle bir örnek verir: Sözgelişi Donne "Git, kayan bir yıldız yakala" derken, elbette bir anlamı (anlatıp göndermede bulunduğu bir şey) ve bir edimsöz gücü olan bir söz söylemektedir, yani emir vermektedir; ama bu sözü söylerken başarılı bir göndermede bulunmak için gerekli koşulları askıya almış olduğu için bir emir vermiş sayılamaz.[26]

Searle de, tıpkı Austin gibi "uç", "sınır", "kusurlu" olarak nitelendirdiği asalak sözcelemleri gözardı edeceğini, yalnızca "ciddi ve düz" sözcelemleri dikkate alacağını belirtir. Ancak Searle açısından bu tamamen izlenen yöntemin yarattığı bir durumdur: Önce kusursuz bir model yaratıp ondan hareketle bir kuram geliştirmek, arkasından varlığı mantıksal olarak kusursuz olanlara bağlı olan kusurlu modellere bir açıklama getirmeye çalışmak genel bir kuram geliştirmenin sıkça başvurulan yollarından biridir.[27]

Searle *Söz Edimleri*'nde, "ciddi ve düz" sözcelemlerin başarı koşullarını çözümlerken, onları, Austin'e benzer bir biçimde, sahnede oyun oynarken, bir dili öğretirken, ezberden bir şiir okurken, seslendirme alıştırmaları yaparken, eğretilemelere ve ironilere başvu-

26. Bkz. bu kitap, s. 125.
27. Bkz. Searle, *Söz Edimleri*, s. 131.

rurken kullandığımız sözcelemlerin karşısına koyar, ama bunların hepsini "asalak" gibi tek bir başlık altında incelemez. Her şeyden önce, "ciddi-olmayan" sözcelemler ile "düz-olmayan" sözcelemler arasında bir ayrım yapar.[28] "Ciddi-olmayan sözcelemler" ile kastettiği, daha çok roman ve şiirde karşımıza çıkan "kurgusal söylem"dir. Bunlar, onları sözceleyen (roman ya da şiirde yazan, sahnede söyleyen) kişilerde herhangi bir sorumluluk yaratmayan sözcelemlerdir. "Düz-olmayan sözcelemler" ile kastettikleri ise eğretilemeler, ironiler ve dolaylı söz edimleridir. Bu üçünde, kullanılan tümcenin düz anlamı, konuşan kişinin o tümceyi sözcelerken anlatmak istediği şeyle örtüşmez. Dolayısıyla Austin'in "asalak" dediği sözcelemler söz konusu olduğunda Searle açısından ortada iki farklı problem, dolayısıyla sorulması gereken iki ayrı soru vardır: Kurgusal söylem (ciddi-olmayan sözcelemler) söz konusu olduğunda problem, konuşan kişinin belli bir (düz ya da düz-olmayan) anlamı olan bir tümce sözcelemesi, ama o tümcenin gerekli kıldığı doğruluk ya da başarı koşullarının sorumluluğunu taşımaması; dolaylı söz edimleri ile eğretilemeli ve ironili (kısaca, düz-olmayan) sözcelemler söz konusu olduğunda ise konuşan kişinin bir şey söyleyip söylediğinden farklı bir şey anlatmaya çalışmasıdır.[29] Bütün bu kullanımları olanaklı kılanın ne olduğuna gelince, Searle'e göre, kurgusal söylemde, söylenen sözün anlamını belirleyen "dikey" uylaşımları dışında, onları kesen, askıya alan dildışı, dolayısıyla da anlamı bozmayan "yatay" uylaşımlar söz konusu olduğu içindir ki, kişi (yazar, şair, aktör) bir söz söyler ama onu söylerken bir şey yapmaz, bir şey *yapıyormuş gibi* yapar: Söz vermez, söz veriyormuş gibi yapar; emir vermez, emir veriyormuş gibi yapar vb. Diğerlerini olanaklı kılan şey, yani konuşan kişinin bir şey söyleyip bu söylediğinden başka bir şey anlatmasını, dinleyen kişinin de bir şey duyup bu duyduğundan başka bir şey anlamasını olanaklı kılan şey ise dinleyen kişinin konuşan kişiyle paylaştığı dilsel ve dildışı ortak arka plan bilgisi ile bu bilgilere sahip olmasının yanında onları kullanarak rasyonel çıkarımlarda bulunabilecek yetenekte olmasıdır.[30]

28. Bkz. Searle, *Expression and Meaning* (Cambridge: Cambridge UP, 1989), s. 60.

29. Bkz. Searle, *Expression and Meaning*, s. x, 31, 58, 76.

Austin ile Searle'ün yukarıda kısa bir özeti verilen edimsellik görüşü, daha önce de belirtildiği gibi, konuşurken yerine getirdiğimiz edimlerin, yani edimsözlerin, insanın (kendi koyduğu tartışmaya kapalı keyfi kurallar anlamında) uylaşımlara başvurarak varlık kazandırdığı, yarattığı olgular olduğunu anlatmaktadır. Tıpkı onların söz edimleri kuramı gibi bu edimsellik görüşü de, dil felsefesinin dışında felsefenin ve insanbilimlerinin değişik alanlarında yaygın bir kabul görmüştür. Ancak bu kez önemli bir fark söz konusudur. Bu yaygın kabul, Derrida'nın, Austin ve Searle'ün ciddi olmadığı gerekçesiyle yazınsal ve kurgusal söylemi dışlayan edimsellik anlayışına yönelttiği temel bir eleştirinin[31] ardından gelen dolaylı bir kabul olmuştur. Ona göre, Austin, edimsöz edimleri gibi belli birtakım sözler söylemek yoluyla varlık kazandırdığımız, dolayısıyla dilin dışında ve ondan önce var olan bir şeye gönderme yapmayan olgular olduğunu söyleyerek klasik dil anlayışının dışına çıkabilmiştir, ama bu olguların varlık kazanmasını o belli birtakım sözlerin ciddi bir biçimde söylenmesi koşuluna bağlayarak yeniden klasik dil anlayışının dar kalıplarına dönmüştür. Oysa, Derrida'nın gözünde, belli birtakım sözler yoluyla edimsöz edimlerinde bulunmamızı olanaklı kılan şey ilgili sözleri ciddi bir biçimde sözcelememiz değil, o sözleri söylerken, tıpkı şiir söylerken, sahnede oyun oynarken yaptığımız gibi, daha önce kodlanmış birtakım

30. Searle'ün kurgu, dolaylı söz edimleri, eğretileme ve ironi konusundaki düşüncelerinin ayrıntısı için bkz. R. L. Aysever, "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı", s. 300-8.

31. Austin ile Searle'ün yazınsal ve kurgusal söylemi gündelik dilde yapılan ciddi konuşmaların hastalıklı, solgun, asalak biçimleri olarak gören edimsellik anlayışı bir yazın kuramı olarak zaman zaman çok sert eleştirilere de muhatap olmuştur: Bu edimsellik anlayışı nedeniyle J. Reinelt, Austin'in, Anglo-Amerikan felsefesine özgü sağduyu anlayışının en çileden çıkarıcı yazarı; S. Jackson, Batı düşünce tarihinde insanın canını sıkan tiyatro karşıtı uzun önyargılar listesine eklenebilecek edimsellik anlayışının at gözlüklü işportacısı; J. H. Miller ise, beyaz İngiliz erkeğinin tarih konusunda sahip olduğu birtakım kuruntuları tarihsel evrimin amacı olarak pekiştirmeye, yasaların ve düzenin otoriter ataerkil dayatmalarını garanti altına almaya çalışan; gündelik dili ve onu konuşanları küçük görüp bütün önemli kararları verme hakkını ve gücünü kendinde gören biri olduğunu söylemektedir (bkz. Loxley, *Performativity*, s. 4).

sözleri tekrar ediyor, yineliyor olmamızdır. Bu nedenle Derrida için, Austin ve Searle ciddi sözcelemlerimizin karşısına koyarak dışarıda tuttuğu durumlar, aslında, olmasaydı ciddi ve başarılı herhangi bir edimsel etkinlikte bulunmamızın da olanaksız hale geleceği genel bir yinelenebilirliğin değişik bir örneğinden başka bir şey değildir.[32] Böylece Derrida, Austin ile Searle'ün ciddi ve ciddi-olmayan karşıtlığından yola çıkarak karşıt olanı, ikincil olanı dışlayan edimsellik anlayışını, söz konusu karşıtlığı yinelenebilirlik kavramında eriterek birincil olan kadar ikincil olanı, orijinal olan kadar sahte olanı, başarılı olan kadar başarısız olanı, ciddi olan kadar ciddi-olmayanı da içinde barındıran daha geniş bir edimsellik kavramı geliştirmeye çalışmıştır. Felsefeden başlayarak insanbilimlerinin çeşitli alanlarında bugün kendini hissettiren de işte bu edimsellik kavramıdır.

R. Levent Aysever

32. Derrida'nın Austin ile Searle'ün söz edimleri kuramına ve edimsellik anlayışlarına getirdiği bu eleştirinin ayrıntısı için bkz. R. L. Aysever, "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı".

İkinci Basıma Önsöz

DR. SBİSÀ, Austin'in bu dersler için tuttuğu notları baştan sona okuyup ilk basımın yayımlanmış metniyle karşılaştırdı ve iyileştirmeler yapılabileceğini düşündüğü yerleri not etti. Sonra yayımcılar Austin'in bütün bu söz konusu noktalardaki notlarını birlikte gözden geçirdiler ve sonuçta yayımlanmış metnin bu noktalarının birkaçında düzeltmeler ve ilaveler yaptılar. Bu yeni metnin daha anlaşılır, daha eksiksiz ve Austin'in kendi notlarında kullandığı sözlere daha sadık olduğu inancındalar. Kitaba, Austin'in kendi tuttuğu notların kenarına ya da satırları arasına yaptığı, anlamı metne dahil edilecek ölçüde açık olmayan ama okura yardımcı olabilecek ya da okurun ilgisini çekebilecek birçok eklemenin bire bir yer aldığı bir ek bölüm koydular.

Marina Sbisà
J. O. Urmson

1980 BASKISINA NOT

Bu yeni baskı için P. H. Nidditch yepyeni bir dizin hazırladı. Ayrıca (H. W. B. Joseph'in 1949'da Oxford'da Leibniz'in felsefesi konusunda verdiği dersleri yayıma hazırlarken Austin'in kendisinin de yaptığı gibi) derslere birer başlık ekledi. Bu arada birkaç küçük düzeltme yapma fırsatı da oldu.

İlk Basıma Önsöz

BURADA basılan dersleri, Austin, 1955 yılında Harvard Üniversitesi'nde William James Dersleri olarak verdi. Austin, kısa bir mektubunda, bu derslerin altında yatan görüşlerle ilgili olarak, "İlk kez 1939 yılında biçimlendiler. *Proceedings of the Aristotelian Society*'de (Supplementary Volume XX [1946], s. 173 vd.) yayımlanan 'Other Minds'ta onlardan yararlandım, bundan kısa bir süre sonra da çeşitli topluluklar önünde bu buzdağının çok daha büyük bir bölümünü su yüzeyine çıkardım. ..." diyor. Austin, 1952-54 yılları arasında Oxford'da, her yıl, William James Dersleri'yle hemen hemen aynı zemini paylaşan ve her seferinde kısmen yeniden yazdığı ders notlarını kullanarak "Words and Deeds" başlıklı dersler verdi. William James Dersleri için bir kez daha yeni ders notları hazırladı, ama eski ders notlarının bazı sayfalarını da yenisinin çeşitli yerlerinde kullandı. Bu ders notları, Austin'in bu konuda tuttuğu en son ders notları oldu, ama daha sonra onları Oxford'da vermeyi sürdürdüğü "Words and Deeds" derslerinde kullanırken üzerlerinde küçük düzeltmeler, kenarlarına birtakım eklemeler yaptı.

Bu dersleri oluşturan malzeme, burada, olabildiğince az değişiklik yapılarak ve olabildiğince eksiksiz bir biçimde basılı hale getirildi. Austin'in kendisi yayımlasaydı, mutlaka bu malzemeyi baskıya daha uygun olacak bir biçimde yeniden düzenler; ikinci dersin ve onu izleyen derslerin başlarında yer alan bir önceki dersin özetini kısaltırdı kuşkusuz. Austin'in, ders sırasında, yaptığı işin doğası gereği elindeki ders notlarında yer alan yalın tümcelerle ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmış olması da çok muhtemeldir. Ancak çoğu okur, önündeki metnin, Austin'in kendisi bastırsaydı diyerek, ya da dersleri verirken söylemiş olabileceği muhtemel sözler düşünülerek yayıma hazırlanmış bir metin olmasından çok, doğrudan kendisinin

yazdığı bilinenlere en yakın metin olmasını tercih edecek; dolayısıyla da biçim ve üslup konusunda küçük kusurları, sözcük dağarcığı konusunda küçük tutarsızlıkları olan bir kitaba para ödemeyi çok görmeyecektir.

Bununla birlikte basıldığı biçimiyle bu dersler, Austin'in yazdığı ders notlarının tam bir kopyası da değil. Bunun nedeni, ders notlarının çoğu bölümünün, özellikle de derslerin ilk başlarının, çok az sayıdaki ilgeç ve tanımlık atlamaları dışında, çok yoğun ve tümceler halinde olmasına karşılık, genellikle sonlara doğru parça bölük bir hale gelmesi ve kenar notlarının da çoğu zaman son derece kısa tutulmuş olmasıdır. Bu noktalarda, son ders notları yukarıda sözü edilen 1952-54 ders notları ışığında yorumlandı ve onlara birtakım eklemelerde bulunuldu. Daha sonra, bütün bunları, Amerika'da ve İngiltere'de onun derslerine katılanların tuttukları notlarla, "Edimsel Sözcelemler" konulu BBC dersiyle ve 1959 yılı Ekim ayında Gothenberg'de verdiği "Edimseller" başlıklı bir dersin ses kaydıyla karşılaştırarak kontrol etme olanağı da oldu. Bütün bu kaynaklardan alınan yardımlar bir ek bölümde ayrıntılı bir biçimde belirtildi. Bu yorumlamalar içinde Austin'in benimsemeyeceği bir-iki tümce çıkabilir, ama Austin'in düşüncelerinin ana hatlarına aykırı düşen bir tümcenin çıkması da pek olası görünmüyor.

Kitabın editörü, kendisine tuttukları ders notlarını ödünç vererek ve söz konusu ses kaydını armağan ederek yardım eden herkese müteşekkir. Özellikle de, metni baştan sona büyük bir titizlikle gözden geçirip editörü birçok hatadan kurtaran Sayın G. J. Warnock'a minnettar. Okur, onun bu yardımı sayesinde çok daha kusursuz bir metinle karşı karşıya.

J. O. Urmson

Söylemek ve Yapmak

1

Edimseller ve Saptayıcılar

BURADA söyleyeceklerim ne zor anlaşılır ne de tartışmaya yol açacak türden şeyler; onlarla ilgili olarak ileri sürebileceğim en önemli şey, en azından kısmen doğru oldukları. Burada irdelenecek olan fenomen çok yaygın ve çok açık; daha önce, en azından şu ya da bu yönüyle başkalarının da ilgisini çekmemiş olması mümkün değil. Ancak ben özel olarak bu fenomen üzerinde bir dikkat yoğunlaşması görmüş değilim.

Çok eskiden beri filozoflar, bir "bildirim"in işinin, yalnızca, bir durumu "betimlemek", ya da "bir olguyu bildirmek" olabileceğini ve bunu da ya doğru ya yanlış bir biçimde yapması gerektiğini kabul etmişlerdir. Aslında, dilbilgisi uzmanları da her tümcenin bir "bildirim" olmadığına (bildirimde bulunmak için kullanılmadığına) dikkat çekip durmuşlardır:[1] Bildirimler (dilbilgisi uzmanlarının bildirimleri) dışında, geleneksel anlamda, bir de sorular, ünlemler; buyruk, dilek, ya da taviz dile getiren tümceler vardır. Kimileri pek dikkat etmeden "bildirim" yerine "tümce" sözcüğünü kullanmış olsalar da, hiç kuşku yok, filozoflar bunu yadsıma yöneliminde değiller. Yine hiç kuşku yok, hem dilbilgisi uzmanları hem filozoflar, sözcük sırası, kip ve benzeri gibi eldeki birkaç zayıf dilbilgisel araçla soruları, buyrukları vb. bile bildirimlerden ayırmanın öyle hiç de kolay olmadığının farkındalar: Ama, bu olgunun doğurduğu açık

1. Elbette, tümcenin her zaman bir bildirim *olduğu* aslında doğru değildir kuşkusuz. Şöyle demek daha yerinde olacak: Tümce, *bir bildirimde bulunmak*ta *kullanılır*, bildirimin kendisi de bildirimlerde bulunulurken ortaya çıkan bir "mantıksal yapı"dır.

olan güçlükler üzerinde genellikle pek durulmadığı söylenebilir. Öyle ya, neyin ne olduğuna nasıl karar vereceğiz? Biri nerede bitiyor, öteki nerede başlıyor? Tanımları neler?

Fakat artık son yıllarda, hem filozoflar hem dilbilgisi uzmanlarınca sorgusuz sualsiz "bildirim" diye kabul edilmiş birçok şey yeniden dikkatle irdelenmektedir. Bu irdeleme –en azından felsefede– biraz dolaylı yapıldı. İlk gelinen ve zaman zaman talihsiz bir dogmatizmle ifade edilen düşünce, bildirimlerin (olgu bildirimlerinin) "doğrulanabilir" olmaları gerektiğidir; bu da birçok "bildirim" in yalnızca sahte-bildirim denilebilecek türden bildirimler oldukları düşüncesine götürmüştür. Öncelikle ve en bariz biçimde, belki de sistematik olarak ilk kez Kant'ın savunduğu gibi birçok "bildirim"in, kusursuz biçimlerine rağmen tamamıyla saçma oldukları gösterildi: Sürekli yeni saçma türlerinin bulunması da (bu türlerin sınıflandırılması sıklıkla sistematiklikten uzak, bunlara getirilen açıklamalar da yine sıklıkla gizemli kalmış olsa da) genellikle hayırlı oldu. Ancak biz, yani filozoflar bile, zaman zaman söyleyebileceğimizi kabul ettiğimiz saçmalıkların sayısına birtakım sınırlar koyduk: Dolayısıyla, bir ikinci aşama olarak, sahte-bildirim gibi görünen birçok sözcelemin*, gerçekten de birer "bildirim" olup olmadıklarının sorulması doğaldı. Sonunda, birçok kişi, bildirim olarak görünen birçok sözcelemin aslında olgulara ilişkin dolaysız bir bilgiyi belgelemek ya da bildirmek niyetiyle sözcelenmediklerini, ya da ancak kısmen böyle bir niyetle sözcelendiklerini savunmaya başladı: örneğin, "etik önermeler"in gerisinde, belki de, tamamen ya da bir yere dek, heyecanları açığa vurma, davranış şekillerini düzenleme ya da belli biçimlerde etkileme niyeti vardır. Kant, bu konuda da öncüler arasında yer almaktadır. Biz sözcelemleri, çok sık olarak en azından geleneksel dilbilgisinin belirlediği sınırların ötesinde kalan şekillerde de kullanırız. Betimleyici gibi görünen bildirimlerde geçen fazlasıyla kafa karıştırıcı birçok sözcüğün, aktarılan gerçeklikte özel olarak dikkat çeken fazladan tuhaf bir özelliği belirtmeye de-

* İngilizcesi *utterance* olan bu kavram Türkçeye zaman zaman "sözce" olarak çevrilmesine rağmen, ben özgün dildeki yapıyı, yani fiilden türemiş bir biçim oluşunu daha iyi yansıttığı için "sözcelem" demeyi tercih ettim. "Sözcelem" dediğimizde kavramın edim boyutunu net olarak görebiliyoruz. –*ç.n.*

ğil, bildirimin üretildiği koşulları, maruz bırakıldığı sınırlandırmaları, nasıl alınması gerektiğini vb. belirtmeye (aktarmaya değil) yaradığı artık anlaşılmış bulunmaktadır. Bütün bunların olabileceğini bir zamanlar yaygın bir biçimde yapıldığı gibi görmezden gelmeye "betimleyici" yanılgı deniyor; fakat, "betimleyici" özel bir duruma işaret ettiği için, belki de iyi bir adlandırma değil bu. Doğru ya da yanlış bildirimlerin hepsi betimleme değildir; bu nedenle de ben "Saptayıcı" sözcüğünü kullanmayı yeğliyorum. Şimdiye kadar bütün bu satırlarda bölük pörçük halde de olsa şunu (en azından şunun muhtemel olduğunu) gösterdik: Geleneksel felsefedeki birçok kafa karışıklığı, bir yanılgıdan –*ya* (dilbilgisinin dışında birtakım değişik nedenlerle) saçma olan *ya da* çok farklı bir niyetle üretilmiş olan sözcelemleri doğrudan olgu bildirimleri olarak alma yanılgısından– kaynaklanmaktadır.

Bu görüş ve öneriler hakkında tek tek ne düşünmüş olursak olalım, bir öğreti ve yöntem olarak felsefenin daha en başta saplanmış olduğu karmaşaya ne kadar üzülürsek üzülelim, bunların felsefede bir devrim başlattıklarından kuşku duyulamaz. Bunu felsefe tarihinde ortaya çıkan en büyük ve en olumlu gelişme olarak nitelendirmek isteyenler de çıkabilir; üzerinde biraz düşündüğümüzde görürüz ki, abartılı bir iddia değildir bu. İlk adımların bölük pörçük, önyargılı ve çok başka amaçlarla atılmış adımlar olması şaşırtıcı gelmemelidir; bütün devrimlerde böyle olur.

Edimsellerle İlgili Ön Belirlemeler[2]

Burada dikkate alacağımız sözcelem tipi, elbette, genelde bir saçma tipi değil; yine de bu sözcelem tipinin yanlış kullanımı, göreceğimiz gibi, çok özel türden "saçmalıklar" doğurabiliyor. Bu tip sözcelemler, daha çok, bizim oluşturacağımız ikinci sınıfa giriyorlar: Maskeli balodaki maskeli kişilere benziyorlar. Betimleyici ya da saptayıcı bir olgu bildirimi maskesi takmış olmaları da hiçbir biçimde zorunlu değil. Ancak neredeyse her zaman öyleler; tuhaf olanı da, en belirtik biçimlerini aldıkları zamanlarda öyle olmaları. Öy-

2. Bu bölümlerde söylenen her şey geçici niteliktedir, daha sonraki bölümlerin ışığında yeniden gözden geçirilecektir.

le zannediyorum ki, dilbilgisi uzmanları bu "maske"nin gerisindekini görebilmiş değiller, filozoflar ise olsa olsa bir rastlantı eseri görebiliyorlar.[3] Bu nedenle, söz konusu sözcelemlerin karakteristik özelliklerini, taklit ettikleri olgu bildirimlerininkilerle karşılaştırarak ortaya çıkarmak için, öncelikle bu yanıltıcı biçimlerine bakarak incelemek uygun olacaktır.

Öyleyse gelin, "bildirim" kategorisi dışında bugüne kadar kabul gören herhangi bir dilbilgisel kategoriye girmeyen, saçma olmayan, filozofların şimdiye dek keşfettikleri, ya da keşfettiklerini düşündükleri sözel tehlike işaretlerinden hiçbirini ("iyi" ya da "her" gibi netameli sözcükler, "-meli" ve "-ebilmek" gibi kuşkulu kiplikler, koşul tümceleri gibi kararsız yapılar) içermeyen birtakım sözcelemleri ilk örneklerimiz olarak alalım. Bunların hepsinde tekrar tekrar belli birtakım fillere rastlansın, bu fiiller de birinci tekil kişi şimdiki zaman* bildirme kipinde ve etken çatıda olsun.[4] Bu koşulları yerine getiren sözcelemler bulmak mümkün, ancak

A. bunlar bir şey "betimlemezler", "aktarmazlar", ya da saptamada bulunmazlar; "doğru ya da yanlış" olmazlar;
B. bunlarda tümceyi sözcelemek, eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçasıdır ve bu eylem de *normal ola-*

* Austin burada *the present* sözünü kullanıyor ve bununla geniş zaman kipini kastediyor. Burada "geniş zaman" denmeyip "şimdiki zaman" denmesinin nedeni, her şeyden önce, onun bu zaman kipini "şimdi" ile ilişkili zaman kiplerinden biri olarak görmesidir: Austin bu zaman kipine, onu kendisinin "şimdiki-şimdiki zaman" (*continuous present*) dediği şimdiki zaman kipinden ayrı bir zaman kipi olarak belirlerken "geniş zaman" (*the simple present*) yerine "şimdiki-olmayan-şimdiki zaman" (*the non-continuous present*) ya da daha anlaşılır bir ifadeyle "sürekli-şimdiki zaman" demeyi tercih ediyor (s. 78). Ayrıca kitapta daha sonra (s. 86-87) bu iki zaman kipinin ikisinde de geçen "şimdi"nin (*present*) içinde bulunulan an olarak "şimdi" ile ilgisini tartıştığı kısa bir bölüm açılacak. –*ç.n.*

3. Bütün insanlar içinde gerçek durumun en çok farkında olanlar hukukçular olsa gerek. Şu anda böyleleri de var belki. Ancak onlar da çekine çekine dile getirdikleri bir masala, "hukuki" bir bildiriminin bir olgu bildirimi olduğu masalına yenik düşüyorlar çoğunlukla.

4. Tekrar tekrar aynı fiillerin kullanılmasının belli bir amacı yok, ancak bütün fiillerin birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıda olmaları rasgele bir durum değil: Hepsi "belirtik" edimseller ve bu çok önemli edimseller sınıfı daha sonra "erk-belirticiler" olarak adlandırılacaktır.

rak bir şey söylemek, ya da "yalnızca" bir şey söylemek olarak betimlenemez.

Burada göründüğü kadar, ya da benim gaddarca göstermeye çalıştığım kadar paradoksal bir durum yok: Gerçekten de şimdi verilecek örnekler bu yöndeki düşünceleri boşa çıkaracaktır. Örneğin,*

(Örn. *a*) Evlilik töreni sırasında söylenen "Evet** (*X*'i karım olarak kabul ediyorum)".
(Örn. *b*) Geminin pruvasında şişeyi kırarken söylenen "Bu gemiye 'Queen Elizabeth' adını veriyorum".
(Örn. *c*) Bir vasiyetnamede yer alan "Saatimi kardeşime miras bırakıyorum".
(Örn. *d*) "Seninle beş lirasına bahse girerim, yarın yağmur yağacak".

Bu örneklerde, tümceyi (elbette, uygun koşullarda) sözcelemenin, yapmakta olduğumu[5] sözcelerken söylemiş olduğum şeyi *betimlemek*, ya da yapmakta olduğumu bildirmek olmadığı, o şeyi

* Aşağıda ve daha sonra kitap boyunca verilen sözcelem örneklerinin hepsinde zamanın "sürekli-şimdiki zaman" (geniş zaman) olmamasına Türkçe izin vermiyor. Ancak Austin de, hemen biraz sonra "edimsel sözcelemler" olarak adlandıracağı (s. 44) bu tür sözcelemlerin bütün dillerde, hatta İngilizcede bile, "birinci tekil kişi sürekli-şimdiki zaman bildirme kipi etken çatı" kalıbında olmayabileceğini teslim etmektedir (s. 78). Aslında Türkçede de birçok durumda Austin' in kitabında inceleme konusu yaptığı edimsel sözcelemler "sürekli-şimdiki zaman" kipindedir. Ama aşağıda ve ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi Türkçenin "şimdiki-şimdiki zaman" kipinde ifade ettiği, "sürekli-şimdiki zaman" kipinde ifade etmeye izin vermediği edimsel sözcelemler de vardır. Austin'in metni İngilizce dikkate alınarak kaleme alınmış olmakla birlikte çeviri Türkçenin bu özelliği dikkate alınarak yapılmıştır. Bunun için okur metinde geçen "şimdiki zaman" ifadesini "şimdiki-şimdiki ve sürekli-şimdiki zaman", daha açık bir deyişle "şimdiki ve geniş zaman" diye anlamalıdır. *–ç.n.*

** Burada Austin'in kullandığı ifade "*I do*" ([kabul] ediyorum) Aslında Hıristiyan geleneklerine uygun bir evlilik töreninde, papazın "*Will thou have this Woman/Man to be thy wedded wife / husband?*" sorusuna erkeğin/kadının verdiği yanıt "*I will*"dir. Bu nedenle, Austin'in ölümünden sonra dersleri yayıma hazırlayan J. O. Urmson buraya şu dipnotu ekliyor: "Austin evlilik törenlerinde '*I do*' ifadesinin kullanılmadığını fark ettiğinde yanılgısını düzeltmek için çok geçti. Yanılgısı, felsefi bakımından önemsiz olduğu için biz de metni olduğu gibi bıraktık." *–ç.n.*

5. Elbette, zaten yapmış olduğum ya da henüz yapmadığım bir şeyi değil.

yapmak olduğu çok açık görünüyor. Anılan sözcelemlerin hiçbiri ne doğru ne yanlıştır: Bunu apaçık bir şey olarak iddia ediyor, kanıtlamaya da gerek görmüyorum. "Allah kahretsin!" lafının doğru ya da yanlış olmadığı iddiası ne kadar kanıt istiyorsa, bu da o kadar kanıt istiyor: Söz konusu sözcelemlerin "sizi bilgilendirmeye yaradığı" söylenebilir – ama bu da çok farklı bir şeydir. Gemiye ad vermek (uygun koşullarda) "... adını veriyorum" sözlerini söylemek*tir*. Görevlinin ya da mihrabın vb. önünde "Evet" dediğimde bir evlilikle ilgili aktarımda bulunmuyorum: Evlilik ilişkisine giriyorum.

Bu tip bir tümceye ya da sözceleme ne demek gerek?[6] Ben *edimsel tümce* ya da edimsel sözcelem, ya da kısaca edimsel demeyi öneriyorum. "Buyrultusal" (*imperative*) teriminde olduğu gibi "edimsel" terimi de değişik akraba biçim ve yapılarda kullanılacak.[7] Ad, bilinen bir fiilden, "etmek" fiilinden türetildi.* Belirttiği şey de, sözcelemi üretmenin bir eylemde bulunmak olduğudur – bu eylem de sırf bir şey söylemek olarak düşünülmez normal olarak.

Şu ya da bu, daha geniş ya da daha dar bir edimseller sınıfına uygun gelebilecek başka birçok terim akla gelebilir: Örneğin edimsellerin birçoğu *sözleşme-nitelikli* ("Bahse girerim") ya da *beyan-nitelikli* ("Savaş ilan ediyorum") sözcelemlerdir. Fakat halen kullanılan bildiğim hiçbir terim sözcelemlerin hepsini kapsayacak ölçüde

* Austin burada, esasen, "*performative*" sözcüğünün, İngilizcede kullanılan "eylemde bulunmak" anlamındaki "*to perform an action*" ifadesinde "*action*" adının fiili olarak geçen bildik bir fiilden türetildiğini söylemektedir. Ancak Türkçede "*performative*" karşılığı olarak kullanılan "edimsel" sözcüğünü Austin'in yaptığı gibi "eylem" adının fiilinden, yani "bulunmak" fiilinden değil, "etmek" fiilinden türetildiği için "*The name is derived, of course, from 'perform', the usual verb with the noun 'action'*" tümcesindeki "*with the noun 'action'*" bölümü çevrilmemiştir. –*ç.n.*

6. "Tümceler" bir "sözcelemler" sınıfı oluşturur. Bugüne dek yeterli bir tanımlaması yapılıp yapılmadığından kuşkuluyum, ama bu sözcelemler sınıfının, bana kalırsa, dilbilgisel bakımdan tanımlanması gerekir. Edimsel sözcelemler, örneğin ve esasen saptayıcı sözcelemlerin karşısına konur: Saptayıcı bir sözcelem üretmek (yani onu tarihsel bir göndermeyle sözcelemek) bir bildirimde bulunmaktır. Edimsel bir sözcelemde bulunmak, örneğin, bir bahse girmektir. Daha fazlası için aşağıda "edimsözler" konusuna bakınız.

7. Daha önce "*perf ormatory*" (edici) terimini kullanmıştım: fakat daha kısa olduğu, kulağa daha az tuhaf geldiği, daha kolay takip edildiği ve daha geleneksel bir yapıya sahip olduğu için "*performative*" (edimsel) tercih edilecek.

geniş değil. Bize gerekli olana en yakın teknik terim, belki de, tam da hukukçuların kullandıkları anlamda "ameli" terimi: Onlar bu terimi, resmi bir belgenin, belgede bahse konu edilen (ferağ, ya da başka herhangi bir) işlemin yerine getirilmesini olanaklı kılan bölümüne, yani maddelerine gönderme yaparken kullanırlar; belgenin geri kalan bölümüyse işlemin yerine getirilmesiyle ilgili koşulların yalnızca "sayılıp döküldüğü" maddeleri içerir.[8] Ancak, "ameli" teriminin başka anlamları var, bugünlerde de genellikle "etkin" gibi bir anlamda kullanılıyor aşağı yukarı. Terimin etimolojisini de gözeterek, daha çok, kendisine peşin birtakım anlamlar yüklemeye belki öyle pek hazır olmayacağımız yeni bir sözcüğü tercih ettim.

Söylemek Söyleneni Yapmak Olabilir mi?

Öyleyse, şöyle şeyler mi söylememiz gerekiyor?

"Evlenmek, bir-iki söz söylemektir", ya da
"Bahse girmek, yalnızca bir şey söylemektir."

Böyle bir öğreti, ilk bakışta tuhaf, hatta ciddiyetten uzak geliyor, fakat yeterli önlemler alındığı takdirde tuhaf olmaktan tamamen uzaklaşabilir.

Bunlara yapılacak ilk sağlam, belli bir haklılık payı da olan itiraz şu olabilir. Pek çok durumda, yazarak ya da konuşarak bir söz sözcelemek dışında başka bir yoldan tamamen aynı edimde bulunmak olanaklıdır. Örneğin, kimi yerlerde birlikte yaşayarak evliliği gerçekleştirebilirim, bir deliğe jeton atarak bir kumar makinesiyle bahse girebilirim. Belki, bu nedenle yukarıdaki önermeleri değiştirip şöyle demeliydik: "Belli birkaç sözü söylemek, evlenmektir", "evlenmek, kimi zaman, yalnızca birkaç söz söylemektir", ya da "basitçe belli birtakım şeyler söylemek, bahse girmektir".

Büyük bir olasılıkla, bu tür düşüncelerin tehlikeli görünmesinin gerisinde yatan gerçek neden daha sonra ayrıntılarına döneceğimiz bir başka apaçık olgu. O da şu: İlgili sözleri sözcelemek, gerçekten de, genellikle edimi yerine getirmede (bahse girmede, ya da hangi

8. Bu saptamayı Profesör H. L. Hart'a borçluyum.

edim söz konusuysa onda) en başta gelen adımlardan biridir, ya da *bizzat* en başta gelen adımdır. Sözcelemde bulunmanın amacı edimin yerine getirilmesidir, ama genellikle, hatta hiçbir zaman, sözcelemde bulunmak, edimin yerine getirilmiş sayılması için atılması gereken *tek* adım olmaz. Genel olarak söylemek gerekirse, ilgili sözcelemin üretildiği koşullar şöyle ya da böyle uygun olmalıdır; birçok durumda da konuşan kişinin kendisinin ya da öteki kişilerin, *ayrıca başka* eylemlerde de bulunması zorunludur: bunlar "fiziksel" ya da "zihinsel" eylemler, hatta başka sözler sözceleme edimleri olabilir. Nitekim, bir gemiye ad vermem söz konusuysa, benim bu işle görevlendirilmiş olmam gerekir; evlenmem (Hıristiyan geleneklerine göre evlenmem) söz konusuysa, o sırada başka bir kadınla evli olmamam ya da daha önce evlenmiş olduğum karımın o sırada hayatta olmaması, aklımın başında olması, boşanmamış olmam vb. zorunludur; bahse girmiş olmak için, genellikle, bahis teklifinin ("Tamam" demek gibi bir şey yapması gereken) karşı tarafça kabul edilmiş olması lazımdır; "Bunu sana veriyorum" *deyip* de söz konusu şeyi vermezsem bir hediye vermiş olmam pek mümkün değildir.

Buraya kadar her şey iyi hoş: Eylem edimsel bir sözcelem dışında başka yollara başvurularak da yerine getirilebilir; ayrıca her durumda, söz konusu eylem için gerekli başka eylemlerle birlikte koşullar da uygun olmalıdır. Fakat özellikle "...maya söz veririm" gibi daha bir huşu uyandırıcı edimsellerin bazılarını düşünürsek, itiraz ederken aklımızda tamamen farklı ve bu defa bütünüyle yanlış anlamaya dayanan bir şey olabilir. Sözlerin muhakkak "ciddi olarak" ve "ciddiye" alınacak biçimde söylenmesi gerekir? Bu, biraz muğlak olmakla birlikte, genel anlamda yeterince doğru – hangisi olursa olsun bir sözcelemin meramı tartışılırken önemli bir klişe. Sözgelişi şaka yapıyor ya da şiir yazıyor olmamam gerekir. Fakat sözcelemlerin ciddiyetinin, kolaylık ya da başka bir gerekçeyle, ya da haberdar olunsun diye, dahili ve tinsel bir edimin (yalnızca) harici ve görülebilir bir imi olarak sözcelenmelerinden kaynaklandığı gibi bir duygu taşıma eğilimi vardır bizde: Harici bir sözcelemin hemen ciddi olduğuna inanır, ya da ciddi olduğunu varsayarız da harici bir sözcelemin değişik amaçlarla dahili bir edimin meydana geldiğini *doğru ya da yanlış* bir biçimde betimlemekte olduğunu kav-

ramayız. Bu fikrin klasik ifadesini *Hippolytos*'ta (1.612) bulmak mümkün: Hippolytos, burada,

ἠγλῶσσ' ὀμωμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνωμοτός,

yani, "dilim yemin etti, ama yüreğim (aklım ya da sahne gerisindeki diğer sanatçılar) etmedi" der.[9] Bunun içindir ki, "...maya söz veririm" demek bana bir yükümlülük yükler – kendi kendime gönül rızasıyla tinsel bir kelepçe taktığımı kayda geçirir.

Bu örneğin kendisinde, derinliğin, daha doğrusu ağırbaşlılığın fazlasının nasıl da bir anda ahlaksızlığa çıkan yolun taşlarını döşediğini gözlemek insanın hoşuna gidiyor. Çünkü "Söz vermek çıkıp birtakım sözler söyleme sorunu değildir! Söz vermek dahili ve tinsel bir edimdir" diyen biri, daha çok, derinlikten yoksun bir kuramcılar kuşağının karşısına dikilen katı bir ahlakçı görünümündedir: onu, tıpkı kendisini gördüğü gibi, bir *sui generis* uzmanının bütün nişanlarıyla etik uzayının gözle görülmez derinliklerini dikkatle gözlerken görürüz. Aynı zamanda Hippolytos'a, bir çıkış yolu; ikieşli adama, söylediği "Evet" için bir özür; dolandırıcıya da söylediği "Bahse girerim" için bir savunma sunar. Kesinlik de ahlaklılık da gelir *söz senettir* özdeyişine bağlanır.

Bu gibi hayali dahili edimleri bir yana koyalım: Peki bu durumda, normal olarak "...maya söz veririm", ya da "Evet (bu kadını ....)" gibi bir sözceleme eşlik etmesi gerektiği çok açık olan öteki şeylerin gerçekte sözcelem tarafından betimlendiğini, dolayısıyla onların varlığının sözcelemi doğru, yokluğunun ise sözcelemi yanlış kıldığını varsayabilir miyiz? Şimdi, ilkin ikincisinden başlarsak, bir sözcelemin normal eşlikçilerinden herhangi biri *olmadığı*nda ilgili sözcelem hakkında aslında ne söylediğimize daha sonra ayrıntılı olarak bakacağız. Sözcelemin yanlış olduğunu hiçbir surette söylemeyiz; söylediğimiz daha çok sözcelemin –daha doğrusu *edimin,*[10] sözgelişi söz verme ediminin– hükümsüz olduğu, kötü niyetle yeri-

9. Sahne gerisindeki herkesin –ışıkçıların, yönetmenin, hatta suflörün– varlığını inkâr etmek gibi bir niyetim yok; itirazım yalnızca oyunda lüzumsuz kalabalık yaratacak birtakım işgüzar dublörlere.

10. Bu ikisini birbirinden ayırmaktan bilerek kaçındık, zira böyle bir ayrım yerinde olmaz.

ne getirildiği, tamamlanmadığı, ya da benzeri bir şeydir. Söz verme örneğiyle devam edecek olursak, başka birçok edimselde olduğu gibi, söz verme sözcelemini üretmiş olan kişi belli bir niyette, yani verdiği sözü tutma niyetinde olmalıdır: Belki de sözcelemin bütün eşlikçileri arasında, "Söz veririm"in betimlediği ya da kayda geçirdiği eşlikçi olmaya en uygun görüneni budur. Böyle bir niyet olmadığında gerçekten de "yanlış" bir söz vermeden bahsetmez miyiz? Belki ama böyle bir durumda bahsedilen, "...maya söz veririm" sözceleminin, (kişinin yaptığını bildirdiği halde yapmadığı, ya da bir betimlemede bulunduğu halde betimlemesinin yanlış olduğu –yanlış aktarımda bulunduğu– anlamında) yanlış olduğu *değil*dir. Çünkü kişinin *yaptığı* söz vermektir: söz verme edimi burada, kötü niyetle yerine getirilmiş olsa bile, *hükümsüz* bile değildir. Kişinin sözcelemine belki yanıltıcı denebilir, belki daha çok hileli denebilir, hiç kuşkusuz haksız da denebilir, ama yalan ya da yanlış-bildirim denemez. Yapabileceğimiz, en fazla, bize sözcelemin yanlış bir şeyi ya da yanlış bir bildirimi sezindirdiğini (kişinin yapmaya söz verdiği şeyi yapma niyetinde olmadığı yollu bir sezdiride ya da imada bulunduğunu) söyleten birtakım deliller göstermek olabilir, ama bu da çok başka bir konu. Dahası, yanlış bir bahse-girme ediminden de, yanlış bir vaftiz etme ediminden de bahsetmediğimiz halde yanlış bir söz-verme ediminden *evet* bahsederiz; ancak bu durumda kimse o söz vermenin bir hareket olarak yanlış olduğundan başka bir şeyden bahsettiğimizi düşünmez. "Yanlış" teriminin yalnızca bildirimler için kullanılması gerekmez illaki.

II

Bir Edimselin Yerinde Olması İçin Gereken Koşullar

HATIRLARSANIZ, bir şey *söylemenin* bir şey *yapmak* olduğu, ya da bir şey söyley*erek* veya söyler*ken* bir şey yaptığımız kimi durumları ve bunların içerdikleri kimi anlamları (Tanrıya şükür, yalnızca kimilerini!) gözden geçirecektik. Son zamanlarda gözlenen bir eğilimin, felsefedeki asırlık varsayımları sorgulama eğiliminin en son ortaya çıkardığı bir konu bu (daha başka birçok eğilim de var elbette). Burada sorgulama konusu yapılan şey, en azından dikkate alınmaya değer durumların hepsinde, yani dikkate alınmış olan her durumda, bir şey söylemenin her zaman yalnızca bir şey *bildirmek* olduğu varsayımı. Bu hiç kuşkusuz, bilinçsiz ve tortu mahiyetinde, ama görünüşe bakılırsa, felsefe için tamamen doğal bir varsayım. Yürümeden önce koşmayı öğrenmemiz gerekiyor. Hiç yanılgıya düşmeseydik, onları nasıl düzeltebilirdik ki?

İşe, edici ya da edimsel diye bilinen birkaç basit sözceleme, örneklerle dikkatinizi çekmeye çalışarak başladım. Bunlar, ilk bakışta "bildirim" görüntüsüne sahip –ya da en azından dilbilgisel bakımdan "bildirim" makyajlı– sözcelemlerdi; fakat bununla birlikte, daha yakından bakıldıklarında, "doğru" ya da "yanlış" olabilen sözcelemler *olmadıkları* da gayet açık bir biçimde görülmüştü. Oysa "doğru" ya da "yanlış" olmak, geleneksel olarak, bildirimlerin karakteristik işaretidir. Örneklerimizden biri, mesela, bir evlilik töreninde sözcelenen "Evet (*X*'i karım olarak kabul ediyorum)" sözcelemiydi. Burada hemen söylememiz gerek: Bu sözleri söylerken bir şey yapmaktayız – diyeceğim, bir şeyi, yani evlenmekte *olduğumuzu* aktarmakta değiliz, evlenmekteyiz. Evlenme edimi de, sözgelişi tıpkı bahse girme edimi gibi, (*kesin bir dille* olmasa bile) an azın-

dan tercihen, *belli birtakım sözler söylemek* olarak betimlenmelidir; yoksa bu sözlerin harici ve duyulur imi olduğu dahili ve tinsel nitelikli farklı bir eylemde bulunmak olarak değil. Bunun böyle olduğu pek *kanıtlanamaz* belki ama ben olup bitenin bu olduğunu iddia edeceğim.

Burada belirtmekte yarar var: Bana anlatıldığına göre, Amerika' da delillerle ilgili yasal düzenlemede bir başkasının söylediği şeyle ilgili bir aktarım, o kişinin söylediği şey bizim edimsel dediğimiz türde bir sözcelemse delil olarak kabul edilmektedir: Çünkü ona, söz konusu kişinin *söylediği* şeyin değil, o kişinin yaptığı şeyin, yani o kişinin eyleminin bir aktarımı gözüyle bakılmaktadır – zira birinin söylediği şey aktarılırken yapılan şey rivayetten ibaret olabilir, rivayet de delil olarak kabul edilebilir bir şey değildir. Bütün bunlar, bizim edimsellerle ilgili baştaki sezgilerimizle çok iyi örtüşüyor.

Sonuç olarak buraya dek tek hissettiğimiz şey, o sağlam önyargı zemininin ayaklarımızın altından kayıp gitmesi oldu. Peki şimdi filozoflar olarak nasıl bir yol izlememiz gerekiyor? Yapacağımız şeylerden biri, elbette, her şeyi en baştan almak olabilir: Bir başkası da mantıksal adımları bir çıkmaza girene dek sürdürmek olabilir. Ancak bütün bunlar için çok zaman gerek. Gelin biz, bari, daha önce laf arasında şöyle bir sözünü edip geçtiğim küçük bir mesele –şu "uygun koşullar" meselesi– üzerinde odaklanalım. Bahse girmek, yine laf arasında işaret ettiğim gibi, yalnızca "Bahse girerim ki..." sözlerini sözcelemek değildir. Bu yapılmalı, tamam; ama yine de kişinin, gerçekten, ya da en azından tam anlamıyla bahse girmeyi başardığını kabul etmeyebilirdik. Bunun için yapmamız gereken şey, sözgelişi, bahse girdiğimizi yarış bittikten sonra ilan etmektir. Eylemimizin yerinde bitirildiğini söyleyebilmek için genel bir kural olarak, edimsel denilen sözü sözcelemenin yanı sıra başka birçok şeyin de haklı olarak ve hakkıyla yapılmış olması gerekir. Bunların neler olduğunu, birtakım işlerin *ters gittiği*, dolayısıyla da edimin –evlenmenin, bahse girmenin, miras bırakmanın, (bebeğe) ad vermenin, vb.– en azından bir ölçüde başarısızlıkla son bulduğu durumlara bakıp onları sınıflandırarak bulmamız mümkün gibi. Söylenen sözün, sözcelemin aslında yanlış olmadığını ama sonuçta bir *yerinde-olmama* durumunda olduğunu işte o zaman söyleyebiliriz.

Bu nedenle de, böyle sözler söylenirken *haksız olarak yapılan ve hakkıyla yapılmayan şeylerle ilgili* öğretiye, *İsabetsizlikler* öğretisi diyoruz.

Haydi, ilk önce, bir edimselin (ya da en azından, buraya dek ele aldığımız türden yüksek derecede gelişkin belirtik bir edimselin) görevini pürüzsüz bir biçimde ya da "yerli yerinde" yapması için zorunlu koşulların hiç olmazsa bazılarını şematik olarak ifade etmeye çalışalım (şemanın şu ya da bu ölçüde nihai olduğu iddiasında değilim kuşkusuz), sonra da yersizlikler ve yol açtıkları sonuçlarla ilgili örnekler verelim. Korkarım, fakat aynı zamanda da elbette umarım ki, yerine getirilmesi gerekli bu zorunlu koşullar size de apaçık gelecektir.

(A. 1) Ortada, belirli bir uylaşımsal* etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermelidir ve ayrıca,

(A. 2) Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

(B. 1) İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız

(B. 2) hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.

(Γ. 1) İşlemin, belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse gerçekten de o duyguları ya da

* Kitap boyunca "*convention*" karşılığı "uylaşım", "*conventional*" karşılığı da "uylaşımsal" kullanacağız. Bu terimleri "uzlaşım" ve "uzlaşımsal" olarak çevirenler de var ki bu tercih belli bağlamlarda kabul edilebilir sayılsa da böyle bir dil felsefesi metninde hayati bir ayrımı gözden kaçırmaya neden olur. Evet, her ikisinde de kastedilen şey bir tür "anlaşma", ama buradaki anlaşma, *dile özgü bir anlaşma*: Yani karşılıklı görüşmelerle, tartışıp ödünler verilerek varılan bir anlaşma, yani uzlaşma değil; dili kullanan bireylerin dilin kurallarına *uymayı* kabul etmesini şart koşan bir anlaşma. Dil, dili konuşanlarla kurallarını tartışmaz, kurallarını dayatır: Dil "X Y sayılır/olsun" der, konuşanlar da buna *uyar*. Uylaşım, dilin nedensizliğine, keyfiliğine gönderme yaparken, uzlaşmanın *gerekçeleri* vardır. *–ç.n.*

düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır[1] ve ayrıca,

(Γ. 2) müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir.

Bu altı kuraldan herhangi birini (ya da birden fazlasını) ayaklar altına alırsak edimsel sözcelemimiz (şu ya da bu şekilde) yerinde-olmayan bir sözcelem olacaktır. Fakat hiç kuşku yok –her başlık için seçilmiş ayrı harf-rakam ikililerivle gözler önüne serilmeye çalışılan– bu yerinde-olmama "şekilleri" arasında önemli farklar vardır.

İlk büyük fark, bir bütün olarak dört A ve B kuralı ile iki Γ kuralı arasındadır (o yüzdendir ki birinde Roma harflerini kullanırken diğerinde Yunan harflerini kullandık). Eğer ilk kurallardan (A ve B kurallarından) herhangi birini çiğnersek, yani, diyelim, kalıplaşmış sözü hatalı sözcelersek, ya da, diyelim, mesela zaten evli olduğumuz için, ya da töreni yöneten kişi kaptan değil kamarot olduğu için edimi yerine getirecek durumda değilse, söz konusu edim, yani evlilik asla başarılı bir şekilde yerine getirilmiş, vuku bulmuş, gerçekleşmiş olmaz. Halbuki söz konusu olan iki Γ kuralı olduğunda edim gerçekleşmiş *olur* ama bu koşullarda edimi gerçekleştirmek, tıpkı, diyelim içtenliksiz olduğumuzda olduğu gibi, işlemi suistimal etmek demektir. Nitekim, "Söz veririm ..." deyip de verdiğim sözü tutma niyetinde değilsem, söz vermiş olurum ama ... Bu genel ayırıma gönderme yapmak için bize birtakım adlar gerek; bu nedenle biz de edim yerine getirilirken edimi yerine getirmek amacıyla ilgili sözel formülün dile getirildiği ama sonunda edimin gerçekleşmediği A. 1 - B. 2 isabetsizliklerinin hepsine birden KARAVANALAR diyeceğiz; buna karşılık edim gerçekleşmiş *olduğunda* söz konusu olan isabetsizliklere de SUİSTİMALLER adını verebiliriz (bu adların normal yan anlamları üzerinde hiç durmayın!). Sözcelem karavana olduğunda kullanıma sokmayı meram ettiğimiz işlem engellenir ya da berbat olur; edimimiz de (evlenme vb.) hükümsüz olur

1. Bu düşüncelere, duygulara ve niyetlere sahip olmanın, biraz yukarıda A'da değinilen öteki "koşullar" arasında bir koşul olarak yer almamasının gerekçesi daha sonra açıklanacaktır.

ya da etkisiz kalır. Böyle bir durumda edimlerimizden, meram edilen (*purported*), ya da muhtemelen yalnızca bir girişim olarak kalan edimler diye söz ederiz – veya böyle bir durumda "evlendi" yerine "bir çeşit evlilik yaptı" gibi bir ifade kullanırız. Buna karşılık söz konusu olan Γ kurallarıysa, isabetsiz edimlerimizden, "meram edilen" ya da "havada kalan" edimler diye söz etmekten çok "sözde kalan" ya da "sahte" edimler diye, hükümsüz ya da etkisizden çok tamamına erdirilmemiş ya da yerine getirilmemiş edimler diye söz ederiz. Ancak hemen bütün bunların çok sıkı ayrımlar olmadığını, özellikle de "meram edilen" ve "sözde kalan" gibi ifadelere öyle çok fazla önem verilmeyeceğini eklemeliyim. Hükümsüz olmak ya da etkisiz kalmakla ilgili son birkaç şey söylemek gerekirse, bu hiçbir şeyin yapılmış olmayacağı anlamına gelmiyor: Bu sırada birçok şey yapılmış olur –en ilginci ikieşli bir evlilik yapmış oluruz– ama meram ettiğimiz edimi, yani evlenme işini yerine getirmiş olmayız. Çünkü, adına rağmen, ikieşli olunduğunda iki kez evlenilmez. (Kısacası evlilikte BOOLE CEBRİ geçerlidir.)* Dahası, "etkisiz kalmak" burada "sonuçları, ürünleri, etkileri olmamak" anlamına gelmiyor.

Bundan sonra, A örnekleri ile B örnekleri, yani karavanalar arasındaki genel ayrımı açıklığa kavuşturmamız gerek. A olarak sınıflandırılan her iki durumda da –ya öyle hiçbir işlem olmadığı, ya da söz konusu işlem söz konusu biçimde uygulamaya konamayacağı için– bir işlemin *yanlış biçimde kullanıma sokulması* bahis konusudur. Dolayısıyla, bu A türü isabetsizliklere, *yanlış-biçimde-kullanıma-sokmalar* denebilir. Bu tür isabetsizliklerden –kullanıma sokulan işlemin aslında var olduğu ama meram edildiği gibi uygulamaya koyulamadığı– ikincisini ise *yanlış-biçimde-uygulamaya-koymalar* diye adlandırabiliriz pekâlâ. Ama öteki, yani birincisi için iyi bir ad bulmayı başaramadım. B durumlarında, A durumlarının tersine, işlem tamamdır, işlemin uygulamaya konmasında bir sorun yoktur, ama ritüeli yürütürken şu ya da bu ölçüde şiddetli sonuçlar yaratan bir beceriksizlik gösteririz: Bu nedenle B durumlarını A durumlarının karşısına koyacağız ve onlara yanlış-biçimde-kullanıma-

* Boole Cebri, ikili değişkenler üzerinde tanımlanan sayısal işlemleri anlatır. *–ç.n.*

sokmaların karşıtı *işlemi-yanlış-biçimde-yürütmeler* diyeceğiz. İşlemi-yanlış-biçimde-yürütmelerde törenin idaresindeki bir kusur ya da bir aksaklık meram edilen edimi geçersiz kılar. B. 1 sınıfı Kusurlar, B. 2 sınıfı ise Aksaklıklar sınıfıdır.

Sonuç olarak şöyle bir şema elde etmekteyiz:[2]

Ümit ederim, A. 1 ve Γ. 2 ile ilgili aklımıza takılan sorular üzerinde düşünmek için zamanımız olacak; ayrıntılı bir gözden geçirme için bir süreliğine onları bir yana bırakacağız.

Ayrıntılara girmeden önce bu isabetsizliklerle ilgili birtakım genel açıklamalar yapmama izin verin. Kendimize şunları sorabiliriz:

(1) İsabetsizlik kavramı hangi farklı "edim"ler için kullanılabilir?
(2) Bu isabetsizlikler sınıflandırması ne ölçüde tam?
(3) Bu isabetsizlik sınıfları birbirlerini tamamen dışlamakta mı?

2. Austin zaman zaman kimi isabetsizlikler için başka adlar da kullanmıştır. Merak edenler için işte onlardan bazıları: A. 1, oyun-olmayanlar (*non-plays*); A. 2., hatalı-oyunlar (*misplay*); B, düşükler (*miscarriages*); B. 1, işlemi-yanlış-yürütmeler (*misexecutions*); B.2, işlemi-yürütmemeler (*non-executions*); Γ, saygısızlıklar (*disrespects*); Γ. 1, ikiyüzlülükler (*dissimulations*); Γ. 2, ihmalkârlıklar (*non-fulfillments*), sadakatsizlikler (*disloyalities*), kural-çiğnemeler (*infractions*), disiplinsizlikler (*indisciplines*), ihlaller (*breaches*). J. O. U.

Bu soruları (aynı) sırayla ele alalım:

(1) İsabetsizlik ne ölçüde yaygın?

Şimdi, her şeyden önce şu çok açık: tamamen ya da kısmen, *birtakım sözler sözceleme* ediminden ibaret olan birtakım edimlerle bağlantılı olarak bizi heyecanlandırmış (ya da heyecanlandırmamış) olsa da, isabetsizlik, genel yapısı itibariyle ritüellerin ya da törenlerin özelliklerine sahip olan *bütün* edimlerin, bütün *uylaşımsal* edimlerin maruz kalabileceği bir hastalıktır: fakat doğrusu istenirse, *her* ritüel (diğer taraftan da her edimsel sözcelem) de isabetsizliğin her çeşidine maruz kalmaz. Bu, sırf bahse girme ya da mülk devretme gibi birçok uylaşımsal edimin sözel olmayan yollardan yerine getirilebilmesinden bile belli. Aynı tür kuralın böyle uylaşımsal olan bütün işlemlerde gözlenmesi gerekir – yapmamız gereken yalnızca bizim A'daki sözlü sözceleme yapılan özel göndermeyi görmezden gelmek. Bu kadarı ortada.

Fakat, bir de, hukukçuların ilgi alanına giren "edimler"in birçoğunun edimsellerin sözcelenmesinden ibaret olduğunu ya da edimsellerin sözcelenmesini içerdiklerini, ya da en azından birtakım uylaşımsal işlemlerden ibaret olduklarını ya da birtakım uylaşımsal işlemleri içerdiklerini belirtmekte –hatırlatmakta– yarar var. Hukuk bilimi konusunda yazanların şu ya da bu şekilde sürekli olarak isabetsizlik çeşitlerinin, hatta zaman zaman edimsel sözcelemlerin kendine özgü yanlarının ayırdında olduklarını gösterdiklerini elbette sizler de takdir edersiniz. Şu da var ki, hukukun sözcelemlerinin ve sözgelişi "hukuki muamelelerde" kullanılan sözcelemlerin şu ya da bu biçimde doğru ya da yanlış bildirimler olması *gerektiği* biçimindeki, hâlâ yaygın olan saplantı, birçok hukukçunun bütün bu meseleyi bizim görebileceğimizden daha sağlam biçimde görmelerini engellemiştir – aslında bazılarının halihazırda bunu görmediklerini bildiğimi de iddia edemem. Ancak bizi daha doğrudan ilgilendiren şey, Etik'in alanına giren edimlerin büyük bir çoğunluğunun, aynı şekilde, filozofların sık sık zannettikleri gibi eninde sonunda gelip *fiziksel hareketlere* dayanan edimler *olmadıklarını* görmemizdir: Bu edimlerin birçoğu, bütünüyle ya da kısmen, genelde uylaşımsal edim ya da ritüel karakterindedir, bu nedenle de, başka şeylerin yanı sıra, isabetsizliğe de açık olurlar.

Son olarak, şunu sorabiliriz (burada, dilimin altındakilerden bir kısmını ortaya çıkarmam gerek): İsabetsizlik kavramı, *bildirim olan* sözcelemler için de kullanılabilir mi? Buraya dek, isabetsizliği, en temelde, aşina olunduğu varsayılan "bildirimler"in karşısına konarak (deyim yerindeyse) "tanımlanan" *edimsel* sözcelemlerin karakteristik bir özelliğiymiş gibi kullandık. Fakat burada son zamanlarda felsefede görülen gelişmelerden birinin de, tam olarak yanlış olmadığı gibi çelişik de olmayan, ama bununla birlikte şoke edici, ölçüyü aşan "bildirimler"in daha yakından dikkatle incelendiğini belirtmekle yetineceğim. Bir örnek vermek gerekirse, sözgelişi "Şimdiki Fransa Kralı keldir" gibi var olmayan bir şeye göndermede bulunan bildirimler. Bunu, sahibi olmadığımız bir şeyi miras bırakmayı meram etmeye benzetmek isteyenler çıkabilir. Her ikisinde de bir varoluş varsayımı yok mudur? Var olmayan bir şeye göndermede bulunan bildirimler yanlış olmaktan çok hükümsüz değil midirler? Bildirimleri birer tümce (ya da önerme) olarak değil, söz edimleri olarak (tümce ve önermeler bu edimlerde bulunulurken ortaya çıkan mantıksal yapılardır) saydığımız ölçüde her şeyi birer söz edimi olarak inceliyoruz demektir. Ya da ayrıca şu da söylenebilir: Yalan söylemek ile "yanlış" bir söz vermek arasında bariz benzerlikler vardır. Bu soruna daha sonra bir kez daha dönmek zorunda kalacağız.[3]

(2) İkinci sorumuz şuydu: Bu sınıflandırma ne ölçüde tam?

(i) Şimdi, ilk hatırlamamız gereken şey, edimsellerimizi sözcelerken yaptığımız şey, kuşkusuz kelimenin yeterince sağlam bir anlamında "eylemde bulunmak" olduğuna göre, birer eylem olarak yaptığımız bu şeylerin de, bütün eylemlerin tabi oldukları ama isabetsizlik olarak ele aldıklarımızdan farklı olan –onlardan ayırt edilebilen– bütün bilinen yetersizlik ölçütlerine tabi olduklarıdır. Demek istediğim, genel olarak eylemler (bütün eylemler değil) sözgelişi baskı altında yapılabilirler, kazayla ya da bir yanılgı sonucu yapılabilirler, ya da kabaca söylersek farklı birtakım gerekçelerle aslında yapma niyeti taşınmadan yapılabilirler. Böyle birçok durumda, böyle bir edimle ilgili olarak basitçe onun yapıldığını ya da ki-

3. Bkz. s. 76 vd. [J. O. U.]

şinin onu yaptığını söylemekte isteksiz oluruz elbette. Burada genel öğretiye girmiyorum: Böyle birçok durumda edimin "hükümsüz" (baskı ya da yakışıksız bir etki altında olma nedeniyle hükümsüz-sayılabilir) vb. olduğunu bile söyleyebiliriz. Dolayısıyla, sanırım hem bizim isabetsizlikler dediklerimizi *hem de* eylemlerin –bizim durumumuzda edimsel bir sözcelem içeren eylemlerin– yapılışındaki başka "yerinde-olmayan" yönleri tek bir öğretinin içinde kapsayabilecek çok genel ve daha üst düzey bir öğreti oluşturulabilir: Ancak biz bu tür yerinde-olmamaklığı hesaba katmıyoruz – böyle olmakla birlikte, yerinde-olmamaklığın bu tür yönlerinin, tartışmakta olduğumuz örnek durumların herhangi birinde karşımıza çıkabileceğini, aslında sürekli olarak çıkmakta olduğunu unutmamak gerekir. Böyle şeyler, normal olarak, "hafifletici nedenler" ya da "yapanın sorumluluğunu azaltıcı ya da ortadan kaldırıcı etkenler" vb. başlığı altına girecektir.

(ii) İkinci olarak, bizim edimsellerimiz, birer *sözcelem* oldukları için, *bütün* sözcelemlerin yakalandıkları birtakım başka hastalıkları da miras alırlar. Biz, keza bunları da, aynı şekilde onlara da daha genel bir açıklama getirmek olanaklı olmakla birlikte, şu anda bilerek dışarıda tutuyoruz. Örneğin, şunları kastediyorum: Edimsel bir sözcelem, sahnede bir aktör tarafından söylenirse, bir şiir içinde ortaya atılırsa, ya da bir iç konuşmada geçerse, *özel bir biçimde* hükümsüz ya da sahte olacaktır. Bu durum –özel koşullarda ortaya çıkan bu köklü dönüşüm– tek tek bütün sözcelemler için aynı şekilde geçerlidir. Bu tür durumlarda, dil –anlaşılacağı üzere– ciddiye alınmadan, ama normal kullanımın *asalağı* denebilecek şekillerde –dilin *zayıf halleri* öğretisi kapsamına girebilecek şekillerde– kullanılmaktadır. Biz bunların hiçbirini göz önüne *almıyoruz*. İsabetli olsun olmasın bahsettiğimiz bütün edimsel sözcelemler, olağan koşullarda üretilmiş diye anlaşılmalıdır.

(iii) "Yanlış-anlama"dan kaynaklanan bir "isabetsizlik" (gerçekten böyle adlandırılabilir) türünü burada ortaya atmamış olmamın bir nedeni de, en azından şimdilik bu konulara girmek istememem. Söz vermiş olmam için, normalde,

(A) birisi tarafından, galiba [esasen de] söz verilen kişi tarafından, *duyulmuş*;

(B) ve onun tarafından söz veriyor diye anlaşılmış olmam

gerekir. Bu çok açık bir gereklilik. Eğer bu şartlardan herhangi biri geçerli değilse, benim gerçekten söz verip vermediğim konusunda şüpheler belirir ve edimimin yalnızca bir girişim olarak kaldığı, ya da hükümsüz olduğu ileri sürülebilir. Hukukta, bu ve benzeri isabetsizliklerden kaçınmak için özel önlemler alınır; sözgelişi ilamlar ve celpnameler tebliğ edilir. Bu çok önemli özel konuya daha sonra bir başka bağlamda yeniden dönmek zorunda kalacağız.

(3) Bu isabetsizlik durumları birbirlerini tamamen dışlamakta mı? Bunun yanıtı belli:

(*a*) Hayır: Aynı anda farklı biçimlerde hakkıyla yapmadığımız iki şey birden olabilir (hiç içten olmadan bir eşeğe havuç verme sözü verebilirim).

(*b*) Hayır: Daha da önemlisi, hakkıyla yapmama biçimlerimiz, "üst üste gelip" "çakışabilir" ve bu ikisi arasında verilecek karar, çeşitli bakımlardan "keyfi" bir karardır.

Sözgelimi, kızakta bir gemi gördüğümü, çıkıp asılı şişeyi geminin pruvasında parçaladığımı, "Bu gemiye *Stalin* adını veriyorum" diye bağırdığımı, üstüne üstlük bir de takozları tekmeleyip yerlerinden çıkardığımı düşünün: Ancak burada sorun yaratan şey benim gemiye ad vermek üzere seçilmiş kişi olmamamdır (önceden belirlenmiş adın *Stalin* olup olmamasına bağlı değildir bu –başka bir adı olması sadece fazladan bir karmaşıklık yaratırdı–; önceden kararlaştırılan ad *Stalin* olsaydı işin rezaleti daha da artardı belki bir bakıma). Hepimiz,

(1) gemiye bu yolla ad verilmiş olmadığında,[4]

(2) ve yapılan şeyin iğrenç bir rezalet olduğunda

mutabık olabiliriz. Gemiye "bir tür, ad verme işine giriştiğim", ancak bu işi yapmak için uygun kişi olmadığım, yapma "ehliyeti" olmayan biri olduğum için "eylem"imin "hükümsüz" olduğu ya da "etkisiz" kaldığı söylenebilir. Fakat, ayrıca ya da bunun yerine, bir yapma ehliyetinin ya da inandırıcı bir yapma iddiasının olmadığı

4. Bebeklere ad vermek çok daha zor olur; ad ve papaz uygunsuz olabilir – yani, bebeklere ad verme yetkisi olsa da *o* bebeğe ad vermesi istenen kişi olmayabilir.

yerde, kabul gören hiçbir uylaşımsal sürecin de olmadığı söylenebilir; bir maymunla evlenmek gibi olmayacak bir şeydir söz konusu olan. Yine de yapılacak işlemin bir parçasının da kendi kendini yetkili olarak kabul ettirmek olduğu ileri sürülebilir: Penguenlere vaftiz töreniyle ad verirken azizin yaptığı vaftiz töreniyle ad verme işleminin penguenlere uygulanması uygun düşmez diye mi yoksa insanlar dışında herhangi bir şeye vaftiz töreniyle ad vermenin kabul görmüş herhangi bir yolu olmadığı için mi hükümsüzdü? Bu kesinsizliklerin (*uncertainty*) kuramda bir sorun yarattığını düşünmüyorum, ama yine de bunları soruşturmak hoş olacak; ayrıca, tıpkı hukukçular gibi onlarla başa çıkacak bir terminolojiye hazır olmak da pratik açıdan uygun olacaktır.

III

İsabetsizlikler: Karavanalar

İLK DERSİMİZDE bir başlangıç olarak edimsel sözcelemleri, bunların bir şey söylemek değil, ya da yalnızca bir şey söylemek değil, bir şey yapmak olduklarını, ayrıca da bir şeyin doğru ya da yanlış birer aktarımı olmadıklarını söyleyerek başka sözcelemlerden ayrı bir yere koyduk. İkincisinde, asla doğru ve yanlış olmamakla birlikte onların da birtakım eleştirilere mazur kaldıklarına –yerinde olmamanın onlar için de söz konusu olabildiğine– işaret ettik ve *İsabetsizliklerin* altı çeşidini sıraladık. Bunlardan dördü sözcelemleri Karavana, meram edilen edimleri de batıl ve hükümsüz kılarak etkisiz bırakacak; geri kalan ikisi ise, sözde kalan edimleri ilgili işlemin suistimali haline getirecek türdendi. Dolayısıyla böylece Gerçeklik, ya da deyim yerindeyse Karmaşa ambarını çatırdatacak iki yeni parlak kavramla silahlanmış gibi görünebiliriz – bu iki yeni kavram, elimizde iki yeni anahtar *ve* hiç kuşku yok ayaklarımızı yere daha sağlam basmamızı sağlayacak iki yeni takozdur. Felsefede önceden silahlanmak, önceden uyarılmak demektir. Bunun için ben de, İsabetsizlik kavramıyla ilgili birtakım genel sorunları tartışarak bir süre oyalandım ve onu alanın çıkardığım yeni haritası üzerindeki yerine kabaca yerleştirdim. (1) Bunun yalnızca sözel edimler için değil, bütün törensel edimler için geçerli bir kavram, bu tür edimlerin de düşünülenden çok daha geniş kapsamlı olduğunu ileri sürdüm. (2) Listemizin eksiksiz *olmadığını* ve "yerinde olmama" adı verilmesi makul olacak şeyin, bütün törensel edimler ile bütün sözcelemler üzerinde etkili olan, kuşkusuz filozofların da ilgisini çekmiş çok başka yönleri de olduğunu; (3) elbette farklı isabetsizlik öbekleri oluşturulabileceğini, farklı isabetsizliklerin bir-

birleriyle örtüşebileceklerini, elimizdeki birtakım belirli örnekleri sınıflandırma yollarımızın az çok bizlere bağlı olduğunu kabul ettim.

Bundan sonra birtakım isabetsizlik –altı kuralımıza ilişkin ihlal– örneklerini ele almamız gerekmişti. İlkin, belli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlemin var olması gerektiğini, bu işlemin belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözler sözcelemeyi içerdiğini söyleyen A. 1 kuralı ile kuşkusuz onu tamamlayan, belirli bir durumda durumla ilgili her bir kişinin başvurulan işleme başvuracak uygun bir kişi, durumla ilgili her bir koşulun da başvurulan işleme başvurulmasını belirleyen uygun bir koşul olması gerektiğini söyleyen A. 2 kuralını hatırlatayım.

A. 1. *Ortada, belirli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem var olmalı, işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözler sözcelemeyi içermelidir.*

Kuralın ikinci bölümü, elbette, yalnızca kuralı sözcelem örnekleriyle sınırlı tutmak için tasarlanmıştır, ama bu ilkece önemli değildir.

Bu kural dile getirilirken "var olmak" ve "kabul görmüş olmak" sözleri kullanıldı, ama haklı olarak, burada geçen "var olmak" sözünün "kabul görmüş olmak" dışında bir anlamının olup olamayacağı; her ikisinin yerine de "(genel olarak) kullanımda olmak" ifadesinin tercih edilebilir bir ifade olup olmadığı sorulabilir. Bundan ötürü de hiçbir şekilde "(1) var olmak, (2) kabul görmüş olmak" demememiz gerekir. Peki, bu haklı soruya uyarak, ilkin "kabul görmüş" sözünü ele alalım.

Eğer biri edimsel bir sözcelem üretiyor, bu sözcelem de, başvurulan işlem *kabul görmüş* bir işlem *olmadığı* için karavana sınıfından sayılıyorsa, (en azından konuşan kişi *ciddi* konuşuyorsa) onu kabul etmeyenler, muhtemelen, konuşan kişinin dışındaki kişilerdir. Buna ne örnek verilebilir? Hıristiyan bir ülkede, her ikisi de Müslüman değil Hıristiyan oldukları halde, bir kocanın karısına "Boş ol!" dediğini düşünün. Böyle bir durumda, "Yine de karısını (başarılı bir biçimde) boşamış olmadı: Biz, sözel ya da sözel olmayan başka bir işlem tanırız ancak", ya da hatta "Biz (*biz*) boşanma etki-

si yaratacak herhangi bir işlem yapılmış olduğunu kabul etmiyoruz – evlilik sonlandırılamaz" da diyebiliriz. Bu bizi, işlemi düzenleyen *kurallar-topluluğu* diyebileceğimiz *bütün bir düzenlemeyi*, sözgelişi, şerefi için düello etmeyi düzenleyen kurallar-topluluğunu reddetmeye dek götürebilir: Örneğin "Seni düelloya davet ediyorum" demeye denk bir ifade olan "Şahitlerim seni arayacaklar" ifadesiyle bir düello daveti yapılabilir, ama bunun karşısında bizim yaptığımız da yalnızca omuz silkip gitmek olabilir. Don Quixote'nin mutsuz öyküsünde bu genel düşünceden yararlanılmıştır.

Elbette, "böylesi" herhangi bir işlemi –yani, bu tür bir şey yapmak için başvurulan herhangi bir işlemi, ya da *her şeye rağmen* o belli şeyi yapmak için başvurulan o belli işlemi– *hiç* kabul etmiyorsak, durumun nispeten daha basit olduğu görülecektir. Fakat, bir işlemi, kimi zaman –belli koşullarda ya da birtakım belli nedenler söz konusu olduğunda– aslında kabul ettiğimiz halde, başka birtakım koşullarda ya da başka birtakım nedenler söz konusu olduğunda kabul etmediğimiz durumların olması da aynı ölçüde olanaklıdır. Burada da, çoğu zaman (tıpkı yukarıdaki ad verme örneğinde olduğu gibi) isabetsizliğin şu anda ele alınan A. 1 sınıfına mı, yoksa A. 2 (hatta B. 1 ya da B. 2) sınıfına mı sokulması gerektiği konusunda şüphelerimiz olabilir. Örneğin, bir eğlentide, eşler seçilirken, "Ben George'u seçiyorum" diyorsunuz; George da homurdanarak "Ben oynamıyorum" diyor. George seçilmiş olur mu? Hiç kuşku yok, bir yerinde-olmama durumu söz konusudur. Şimdi, böyle bir durumda, oyuna katılmak istemeyen birinin eş olarak seçilebileceği yollu bir uylaşım olmaması ya da bu koşullarda George'un eş seçme işlemi için uygun olmayan bir kişi olması nedeniyle George'u eş olarak seçmiş olmadığınızı söyleyebiliriz. Ya da, ıssız bir adada bana "Git, odun topla" diyebilirsiniz; ben de size "Senden emir almam" ya da "Bana emir vermeye hakkın yok" diyebilirim – ıssız bir adada (belki benimseyebileceğim ama belki de benimsemeyebileceğim) bir "yetki iddiasında bulunmaya" çalışırsanız sizden emir almam; ancak bir gemide kaptansanız, dolayısıyla gerçekten de bir yetkiniz varsa, tersi bir durum söz konusudur.

Ancak, örneği A. 2 (Yanlış-biçimde-uygulamaya-koyma) türüne sokup şunları da söyleyebilirdik: İşlem –belli birtakım sözler üretmek– tamam ve bu kabul gören bir işlem, ancak onun başvuruldu-

ğu koşullar ya da ona başvuran kişiler ters (*wrong*)*: "seçiyorum", ancak bu fiilin nesnesi [olaya dahil olan] "bir oyuncu" ise, bir buyruk ise ancak ilgili fiilinin öznesi "bir komutan" ya da "bir yetkili" ise usulüne uygun olur.

Ya da, örneği B. 2 türüne sokup (belki de öncekini buna indirgemeliyiz) ayrıca şunları da söyleyebilirdik: İşlem eksiksiz bir biçimde uygulamaya konmuş değil; çünkü, sözgelişi, "... yapmanı emrediyorum" fiilinin nesnesi olacak kişinin, daha önceki zımni ya da sözel bir işlem yoluyla, örneğin "Bana yapmamı emrettiğin şeyi yapmaya söz veririm" diyerek, yetki isteğinde bulunabilecek kişiyi önceden belirlemiş olması gereği, emir verme işleminin zorunlu bir *parçası*dır. Bu, hiç kuşkusuz, siyaset kuramı çerçevesinde ortada bir toplum sözleşmesinin bulunup bulunmadığını ya da böyle bir sözleşmenin olması gerekip gerekmediğini konuşurken tartışmanın da zemini olan –aslında her zaman karşılaşılabilecek– kesinsizliklerden *biri*dir.

Ya olgulara dayanarak ya da fazladan birtakım tanımlar ortaya atarak çözümlerden birini ötekine tercih etme konusunda mutabık olabiliriz, ama bana öyle geliyor ki her durumda nasıl karara vardığımızın ilkece hiç önemi yoktur. Ne A. 2 türüne ne de B türüne sokmak genel bir kural işlevi görür; önemli olan şu iki noktanın açık olmasıdır:

(1) B örneklerini düşünürsek: İşlemi ne ölçüde eksiksiz yaparsak yapalım, birinin onu *bütünüyle* reddetmesi her zaman olanaklıdır;

(2) A. 2 örneklerini düşünürsek: Bir işlem için *kabul görmüş* olmak, onun, yalnızca *gerçekten genelde kullanılmakta*, hatta o anda ilgili kişilerce gerçekten de kullanılmakta olmasından daha fazlasını kapsar; herhangi birinin herhangi bir işlemi –ya da işlemleri dü-

* Aslında Türkçede böyle bir cümlede "ters" değil "yanlış" deriz. Ama kitap boyunca, bu gibi noktalarda Türkçenin mantığından çok Austin'in ayrımlarına sadık kalmayı tercih ettik. İngilizcede *true-false* çifti ile *right-wrong* ya da *correct-incorrect* çiftleri arasındaki ayrım Austin'in tezleri için özel bir öneme sahip olduğundan, Türkçede bütün bu anlam alanını kuşatan doğru-yanlış çiftini sadece *true-false* ikiliği için kullanarak, diğer ikilikler için biraz zorlama denebilecek çözümlere başvurduk. *–ç.n.*

zenleyen kurallar-topluluğunu– hatta –örneğin şerefi için düello etmeyi düzenleyen kurallar-bütünü için söz konusu olabildiği gibi– o zamana dek zaten kabul etmiş olduğu herhangi bir işlemi reddetme yolu ilkece her zaman açık kalmalıdır. Bunu yapan biri, elbette, bir yaptırıma maruz kalabilir; diğerleri onunla oynamayı reddedebilir, ya da ona şerefli bir kişi olmadığını söyleyebilir. *Hepsi bir yana*, her şey sırf olgusal koşullar içinde düşünülmemelidir; çünkü bu "olan"dan bir "olmalı" türetmeye getirilen şu eski itiraza tabidir. (Kabul görmüş olmak, tam anlamıyla bir koşul değildir.) Birçok işlem gibi, sözgelişi oyun oynamak için de, koşullar ne kadar uygun olursa olsun, yine de oyuna katılmayabilirim; dahası, "kabul görmüş olmak", "çoğunlukla" kullanılmakta olmak diye tanımlanırsa, bunun en nihayetinde kuşku götürür bir şey olduğunu ileri sürmek yerinde olur. Ama bu daha güç bir mesele.

Peki, ikinci olarak, bir işlemin hatta kimi zaman var olmayabileceği ileri sürülürken anlatılmak istenen ne olabilir? Bu, işlemin şu ya da bu grubun nazarında kabul görüp görmediği sorusundan farklı bir sorudur.[1]

(i) Bir zamanlar genel bir kabul görmüş olmakla birlikte artık genel bir kabul görmeyen, hatta hiç kimse tarafından kabul görmeyen anlamında, yalnızca bu anlamda "artık var olmayan" işlem örneklerimiz var; örneğin düelloya davet etmek böyledir. Ayrıca

(ii) birinin önayak olup başlattığı işlem örneklerimiz bile var. Kimi zaman kişi, tıpkı Amerikan futbolunda topu yerden ilk alıp koşan gibi, "bundan paçayı sıyırabilir". Terminoloji biraz şaibeli olsa da, esas olan işten paçayı sıyırmaktır. Bizim nazarımızda işlemin kabul görmemesinden çok var olmadığını dile getirmemize izin veren, yaşanabilecek bir örnek düşünelim: "Korkaklık ettin" demek, sizi ayıplamak ya da size hakaret etmek olabilir: yerine getirdiğim edimi, "Seni azarlıyorum" diyerek belirtik hale getirebilirim, ama

1. Burada, deyim bizde son zamanlardaki modaya uygun olarak bir ürperti yarattığı için (hiç şüphesiz genelde bunda bir haklılık payı da var) işlemin "var" olup olmadığında bir kuşku olduğunu söylemeye itirazımız varsa –ki gayet mümkündür– kuşkunun, daha çok, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak biçimde var olup kabul görmekte *olan* işlemin doğası, tanımı, ya da kavranışıyla ilgili olduğu da söylenebilir.

aynı şeyi "Sana hakaret ediyorum" diyerek yapamam. Bunun nedenleri burada önemli değil.[2] Burada bütün mesele, birinin "Sana hakaret ediyorum" demesi halinde, bunun oyun-olmayan[3] edimlerin özel bir türüne yol açabilmesi: çünkü hakaret etmek, uylaşımsal ve her şeyden önce sözel bir işlemdir, yani "Sana hakaret ediyorum" diyen birinin meram ettiği işlemi anlamamamız mümkün değildir; bununla birlikte yalnızca uylaşımın kabul görmüş bir uylaşım olmaması yüzünden değil, ayrıca uylaşımın kabul görmesi konusunda ne olduğu hemen belli olmayan bir engel bulunduğunu hissettiğimiz için de karşımızdaki kişiyle oynamamak zorunda olduğumuz bir oyundur.

Ancak, bir işlemin sınırlarının nereye dek uzandığının –işlemin neleri kapsadığının ya da hangi farklı örneklerin işlemin kapsamına girebileceğinin– kesin olmadığı durumlar çok daha yaygın biçimde karşımıza çıkıyor. İşlemlerin uygulanabilirlik sınırlarının, elbette onunla birlikte de "tam" tanımlarının bulanık kalması, onların doğasında olan bir şeydir. Uylaşımsal bir işlemin önceki tarihinde, o işlemin karşılaşılan bir duruma hatasız bir biçimde uygulanıp uygulanamayacağı konusunda nihai bir karar vermeyi sağlayacak hiçbir şeyin bulunmadığı zor ya da marjinal örnekler her zaman olacaktır. Makul kabul edildiği takdirde köpeklere vaftiz töreniyle ad verebilir miyim? Yoksa bu oyunu oynamamalı mıyım? Hukuk bu tür zor kararlarla doludur – kendimizi bir uylaşımın var olmadığına (A. 1), ya da var olduğu kuşkusuz olan bir uylaşıma başvurmak için koşulların uygun olmadığına (A. 2) karar vermiş saymak, elbette şu ya da bu ölçüde keyfi bir şey olup çıkacaktır: Her iki durumda da, eğilimimiz, oluşturduğumuz "emsal"e bağlı kal-

2. Böyle olanaklı birçok işlem ya da söz kalıbı, eğer onay görseydi, sakıncalı olabilirdi; örneğin "Seni uyarıyorum, döveceğim seni" [*I promise you that I'll thrash you*] kalıbına belki de izin vermememiz gerek. Fakat, Almanya'da öğrenciler arasındaki düelloların altın çağında, bir kulübün üyeleri sıraya dizilmiş olarak rakip kulübün sıraya dizilmiş üyeleri önünden geçerlerken aralarından rakip olarak seçtiklerine, son derece kibarca, "*Beleidigung*", yani "Sana hakaret ediyorum" demeleri gibi bir âdet varmış.

3. ["Oyun-olmayanlar" Austin'in bir süre isabetsizliklerin A.1 kategorisi için kullandığı bir addır. Daha sonra bu tabiri kullanmaktan vazgeçmiştir, ama ders notlarının bu noktasında bu haliyle kalmış. J. O. U.]

mak olacaktır. Hukukçular, yasa yapmaktan çok uygulamak anlamına geldiği için, genellikle ikinci yolu tercih eder.

Ancak, karşımıza çıkabilecek, birçok değişik şekilde sınıflandırılması gereken ama ayrıca ele alınmayı da hak eden bir durum daha vardır.

Örnek olarak aldığım edimsel sözcelemlerin hepsi de, daha sonra salt *örtük* edimsellerin karşısına koyarak *belirtik* edimseller diyeceğimiz, oldukça gelişmiş sözcelemlerden oluşuyor. Diğer bir deyişle, hepsi de, "bahse girerim", "söz veririm", "miras bırakıyorum" gibi gayet çarpıcı, bulanıklıktan uzak bir ifadeyle –çoğu zaman, böyle bir sözcelemde bulunurken yerine getirmekte olduğum edimi (örneğin, bahse girmeyi, söz vermeyi, miras bırakmayı vb.) adlandırırken de kullanılan bir ifadeyle– başlıyor ya da böyle bir ifade içeriyor. Ancak şurası hem çok açık, hem de çok önemli: Kimi zaman, "Sana gitmeni emrediyorum" sözcelemiyle yerine getirdiğim edimin hemen hemen aynısını yerine getirmek için "git" sözcelemini kullanabilirim. Daha sonra kişinin yaptığını betimlerken, her iki durumda da söz konusu kişinin bana gitmemi emrettiğini gönül rahatlığı içinde söyleyebiliriz. Gelgelelim, sırf "git" emir kipi gibi belirtik olmaktan son derece uzak bir kalıp kullandığımızda, sözcelemde bulunan kişi gitmem konusunda bana emir mi veriyor (ya da gitmem konusunda bana emir verme meramı mı var), öğüt mü veriyor, yoksa yalvarıyor mu aslında kesin olmayabilir; sözcelem tek başına alındığı sürece de hep kesin olmaktan uzak kalır. Benzer biçimde "Tarlada bir boğa var" bir uyarı olabilir de olmayabilir de, çünkü yalnızca sahneyi betimliyor olabilirim; aynı şekilde "Orada olacağım" bir söz verme olabilir de olmayabilir de. Burada karşımızda, belirtik edimsellerden farklı olarak ilkel edimseller var. Koşullarda da sözcelemin edimsel olup olmadığına karar verebilmemize yardım edecek hiçbir şey olmayabilir. Zaten, belirli bir durumda sözcelemi *öyle mi yoksa böyle mi* alacağım sorusu benim için açık uçlu olabilir. Sözcelem edimsel kalıpta *olabilir*, ama işleme yeterince belirtik bir biçimde başvurulmuş olmayabilir. Sözcelemi bir emir *olarak almamış* olabilirim ya da sözcelemi bir emir olarak almam için ortada bir *zorunluluk* olmayabilir. Kişi sözcelemi bir söz verme *olarak almamış* olabilir: Yani içinde bulunulan özel koşul-

larda, ritüel *asıl* konuşan tarafından eksik bir biçimde gerçekleştirilmiş olduğu için işlemi kabul etmemiş olabilir.

Bunları, kusurlu ya da eksik edimlere (B. 1 ya da B. 2) benzetebiliriz: Ama net ve belirtik olmamakla birlikte aslında eksiksizdirler. (Elbette, hukukta bu tür belirtik olmayan edimseller normal olarak B. 1 ya da B. 2 altına sokulur – belirtik olmayan bir biçimde miras bırakmanın hatalı ya da eksik bir edim olması kuraldandır, oysa günlük yaşamda böyle katı bir ayrım yoktur.) Söz konusu edimleri, (şu anda dikkate almadığımız) Yanlış-anlamalara da benzetebiliriz: Fakat onlar da sözcelemin anlamının karşıtı olarak sözcelemin gücüyle ilgili özel bir türe girerler. Burada da asıl mesele, dinleyicinin anla*mamış* olması değil, anlama, yani sözcelemi *bir emir olarak alma zorunluluğu*nun olmamasıdır.

Hatta, işlemin, kullanıldığının açık olmadığı yerlerde kullanılmak üzere tasarlanmadığını, böyle bir durumda kullanılmasının onu tümüyle hükümsüz kılacağını söyleyerek, yukarıdaki edimleri A. 2'ye de benzetebiliriz aslında. İşlemin, yalnızca, onun kullanıldığını herhangi bir belirsizliğe izin vermeyecek ölçüde açık kılan koşullarda kullanılması gerektiğini ileri sürebiliriz. Ancak bu da erişilmesi güç bir mükemmeliyetçilik olur.

A. 2. *Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, başvurulmuş olan o belirli işlem açısından uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.*

Şimdi geldik A. 2 ihlallerine, yani Yanlış-biçimde-uygulamaya-koymalar dediğimiz isabetsizlik türüne. Burada örnekler mebzul miktarda. Siz zaten atanmış durumdayken, başka biri atanmışken, atama yetkim yokken, ya da siz bir atken "Seni [şu makama] atıyorum" demem; evleneceğim kişi çok yakın akrabam olduğu için onunla evlenmem yasak olduğu halde, ya da denizde olunmadığı halde bir gemi kaptanının önünde "Evet" demem; verdiğim şey benim değilken, ya da borcumu etimden bir parçayla ödemeyi kabul ettiğimi bildirmek amacıyla* "Veriyorum" demem. Bu durumun farklı türlerinde kullanmak için elimizde çeşitli özel terimler var: "*ultra vires*" (yetkiyi aşma), "ehliyetsizlik", "münasip ya da uygun

* Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı oyununa gönderme. –*ç.n.*

bir nesne (kişi vb.) olmama", "yetkisizlik", vb.

"Uygun olmayan kişiler" ile "uygun olmayan koşullar" arasındaki sınır, zorunlu olarak, açık ve net olmayacaktır. İşin doğrusu, "koşullar" elbette işleme taraf olan herkesin "niteliklerini" bütün olarak kapsayacak şekilde genişletilebilir. Ancak bizim, kişilerin, nesnelerin, adların vb. uygun olmamalarının bir "ehliyetsizlik" sorunu olduğu durumlar ile ilgili nesnenin ya da "edimde bulunan kişi"nin ters (*wrong*) bir cins ya da türden olduğu daha basit durumlar arasında bir ayrım yapmamız gerek. Bu da aynı şekilde kaba ve pek de göze batmayan bir ayrım, ama (sözgelişi, hukuk açısından) hiç de önemsiz değil. Dolayısıyla bir rahibin vaftiz töreninde ters bebeğe doğru adı verdiği ya da bir bebeğe vaftiz töreninde "Alfred" yerine "Albert" adını verdiği durumları, "Bu bebeği 2704 adıyla vaftiz ediyorum", "Söz veririm, suratına bir yumruk oturtacağım" dendiği, ya da bir atın Konsül olarak atandığı durumlardan ayırmamız gerek. İkinci örneklerde ters cins ya da türden bir şey bulunmaktadır, buna karşılık birincilerde uygunsuzluk yalnızca bir ehliyetsizlik sorunudur.

A. 2'nin A. 1'le örtüştüğü durumlardan daha önce söz edilmişti: İlgili kişi, atama usulsüz bir atama olduğu (A. 2) için değil de (eğer, öncesinde yapılmış bir işlem ya da atama gibi bir şey yoksa ortada mesele de olmazdı) *taşıdığı özellikler nedeniyle* uygun değilse, işleme yanlış-biçimde-kullanıma-sokma (A. 1) dememiz daha yerinde olur. Öte yandan, eğer *atama* sorununu düz anlamıyla (bir statü sorunu değil, bir mevki sorunu olarak) alırsak, isabetsizliği de, işlemin yanlış uygulanması ilgili bir sorun olmaktan çok işlemin yanlış yürütülmesiyle ilgili bir sorun olarak sınıflandırabiliriz – örneğin, önceden aday gösterilmediği halde birine oy vermek böyledir. Burada mesele şu: Peki, "işlem"de nereye kadar geri gitmemiz gerekir?

Bundan sonra önümüzde, İşlemi-yanlış-biçimde-yürütmeler dediğimiz (elbette, bu noktaya gelene kadar sınırlarına ara ara tecavüz ettiğimiz) B örnekleri var.

B. 1. *İşlem, işleme katılan bütün taraflarca hatasız bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.*

Bunlar, kusurlu işlemlerdir. Örneğin ters söz kalıplarının kullanımı. Ortada, ilgili kişi ve koşullara uygun, ama hatasız bir biçimde gerçekleştirilmemiş bir işlem vardır. Bunun örnekleri hukukta çok daha kolay görülür; ancak müsamahaların söz konusu olduğu günlük yaşamda doğal olarak bu kadar belirgin değildirler. Belirtik olmayan söz kalıplarının kullanılması bu başlık altına yerleştirilebilir. Bulanık söz kalıplarıyla kesin olmayan göndermelerin kullanılması da, örneğin iki evim varken "evim", ya da birden fazla yarış düzenlenmişken "Seninle bahse girerim, bugün yarış koşulmayacak" demem bu başlık altına girer.

Bu, dinleyicinin yanlış anlaması ya da kavrayışının kıtlığı sorunundan farklı bir sorundur; dinleyici onu nasıl kabul etmiş olursa olsun ritüelde bir kusur söz konusudur. Bu özel güçlüğü yaratan şeylerden biri, ortada iki taraf olduğunda aralarında bir "*consensus ad idem*"* olmasının zorunlu olup olmadığı sorunudur. Başka her şeyin yanı sıra bir de işlemin *hatasız anlaşılmasını* sağlamak benim için temel bir zorunluluk mudur? Her halükârda bunun Γ kuralları değil, B kuralları altında yer alan bir mesele olduğu çok açık.

B. 2 *İşlem, işleme katılan bütün taraflarca eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.*

Burada söz konusu olan şey aksaklıklardır; işlemi gerçekleştirme girişimde bulunuruz, ama edim akim kalır. Örneğin: "Seninle beş lirasına bahse girerim" gibi şeyler söyleyerek bulunduğum bahse girme girişimi, siz "Kabul ediyorum" demedikçe ya da bu sonucu veren bir söz söylemedikçe akim kalır; "Evet" diyerek bulunduğum evlenme girişimim, kadın "Hayır" derse akim kalır; "Seni düelloya davet ediyorum" der ama şahitlerimi ilgili herkese gönderemezsem düelloya davet etme girişimim akim kalır; bir kütüphanenin açılış töreninde "Bu kütüphaneyi açıyorum" der ama anahtar kilitte kırılıp kalırsa kütüphaneyi törenle açma girişimim akim kalır; bunun tersine olarak, "Bu gemiyi denize indiriyorum" demeden önce takozları tekmeleyip yerlerinden çıkarırsam bir gemiye ad verme girişimim akim kalır. Aynı şekilde bunlarda da, günlük hayatta iş-

* *Lat.* irade uyuşması. –*ç.n.*

lemde birtakım şeylerin ihmal edilmesine ses çıkarılmaz – yoksa üniversitelerde hiçbir iş yapılamazdı!

Elbette, zaman zaman fazladan bir şeylerin daha gerekli olup olmadığı konusunda bir kesinsizlik olabilir. Örneğin, size bir hediye vereceksem, sizin o hediyeyi kabul etmeniz gerekir mi? Resmi bir iş söz konusu olduğunda bir kabulün gerekli olduğu kesin, peki günlük hayatta da böyle mi? Bir atama atanan kişinin rızası olmadan yapıldığında da, benzer bir kesinsizlik ortaya çıkar. Burada sorulması gereken soru şu: Edimler nereye kadar tek yanlı olabilir? Benzer biçimde, edimlerin ne zaman bittiği, bir edimin eksiksiz bir biçimde bitmiş sayılması için bize gerekenin ne olduğu akla geliyor?[4]

Unutmamak gerekir ki, bütün bunlardan konuşurken, yerinde olmamaklığın, edimde bulunan kişinin olguyla ilgili basit bir yanılgı içinde olmasından, ya da fikir uyuşmazlıklarına ilave olarak olup bitenler konusundaki uyuşmazlıklardan kaynaklanan boyutlarını işe hiç dahil *etmiyoruz*; örneğin, sizin zararınıza olan bir şeyi yapmaya söz vererek sizin için bir şey yapma yükümlülüğü altına girebileceğim şeklinde herhangi bir uylaşım bulunmamaktadır. Fakat yine de "Seni bir manastıra göndereceğime söz veririm" dediğimi varsayın: Ben bunun sizin için hayırlı olacağını, siz olmayacağını; ya da siz olacağını, ben olmayacağını düşündüğümüz halde, ya da ikimiz de olacağını düşündüğümüz halde, sonuçta bu sizin için hayırlı olmazsa ne olmuş olur? Koşulların uygun olmadığı bir durumda var olmayan bir uylaşıma mı başvurmuş olurum? Söylemeye bile gerek yok ama genel bir ilke olarak şunu söyleyebiliriz: İnce ayrıntılar içeren örnekler için çok kaba kalan bu seçenekler arasında hiçbir doyurucu tercih yapılamaz. Hiçbir genel sınıflandırmaya uymayan böyle bir durumun bütün karmaşıklığını basit bir biçimde açıklayacak herhangi bir kısa yol yoktur.

Bütün bunlardan, kurallarımızdan vazgeçiyoruz gibi bir görüntü çıkabilir. Ancak durum bu değil. Zaman zaman birtakım özel durumlarda hangisinin söz konusu olduğu kesin olmasa bile, bu altı isabetsizlik olasılığının olduğu çok açık. Eğer isteseydik, en azın-

4. Dolayısıyla, hediyeyi teslim etmedeki başarısızlığın, hediye vermeyi eksiksiz bir biçimde tamamlamada bir başarısızlık mı, yoksa Γ türü bir isabetsizlik mi olduğu da kuşkulu bir konu olabilir.

dan belirli durumlar için onları tanımlay*abilir*dik. Ancak ne olursa olsun, aşırı-basitleştirmelerden; meslekleri zaten tam da bu olmasaydı "filozofların meslek hastalığı" denebilecek aşırı-basitleştirmelerden de kaçınmamız gerek.

IV

İsabetsizlikler: Suistimaller

EN SON isabetsizlik örneklerini gözden geçiriyorduk: ortada herhangi bir işlemin ya da kabul görmüş hiçbir işlemin bulunmadığı, yani ilgili işleme uygun olmayan koşullarda başvurulduğu durumlar ile işlemin bozuk bir biçimde ya da eksik olarak yürütüldüğü durumları ele almıştık. Ayrıca, belirli durumlarda bunların birbirleriyle çakışabileceğine, genellikle de (*a*) bütün sözcelemlerin büyük bir olasılıkla uğrayabileceği bir isabetsizlik türü olan Yanlış-anlamalar ile ve (*b*) Yanılgılar ve baskı altında yapılan edimler ile çakıştığına işaret etmiştik.

Bunlardan sonuncusu, Γ.1 ve Γ.2 türüne giren isabetsizlikler, içtenliksiz işlemler ile kural çiğnemeler ya da kural ihlalleridir.[1] Burada edimin yerinde olmadığını, ama hükümsüz de *olmadığını* söyleriz.

Tanımlarını tekrarlayacak olursam:

Γ.1: İşlemin, çoğu zaman olduğu gibi, belirli düşüncelere, duygulara ya da niyetlere sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birisinin belirli bir şekilde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa, işleme katılıp ona başvuran bir kimse gerçekten de o düşünceleri, duyguları ya da niyetleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır; ve

Γ.2: ve işleme katılanlar müteakip olarak da o davranış şeklini sergilemelidir.

1. 54. sayfaya ve oradaki dipnota bkz.

1. *Duygular*

Gerekli duyguların taşınmadığı işlem örnekleri:

Hiç memnun olmadığım, belki de tam tersine bir rahatsızlık duyduğum halde "Seni tebrik ederim" demem.

Gerçekte sizinle aynı duyguları paylaşmadığım halde "Size başsağlığı dilerim" demem.

Burada koşullar, usule uygundur; edim de yerine getirilmiştir, yani hükümsüz değildir, ama gerçekte *içtenliksiz*dir; söz konusu duygular içindeyken sizi tebrik etmek ya da size başsağlığı dilemek benim işim değildir.

2. *Düşünceler*

Gerekli düşüncelerin taşınmadığı işlem örnekleri:

Sizin için en elverişli yolun o olabileceği düşüncesinde olmadığım halde "Size [şunu] tavsiye ederim" demem.

Birinin aslında suçlu olduğu inancındayken "Onu suçlu bulmadım – Beraat etti" demem.

Bu edimler hükümsüz değildir. İçtenliksiz olduğum halde pekâlâ tavsiyede de bulunabilirim, bir hüküm de verebilirim. Burada *yalan söylemenin, kesinleyici* türden söz edimlerinde bulunmanın belli bir yönüyle açık bir paralellik vardır.

3. *Niyetler*

Gerekli niyetlerin olmadığı işlem örnekleri:

Söz verdiğim şeyi yapma niyetinde olmadığım halde "Söz veririm" demem.

Sonunda ödemede bulunma niyetinde olmadığım halde "Bahse girerim" demem.

Savaşma niyetinde olmadığım halde "Savaş ilan ediyorum" demem.

"Duygu", "düşünce" ve "niyet" terimlerini, onlara teknik bir anlam yükleyerek kullanmıyorum, gevşek bir biçimde kullanıyorum. Ancak burada birtakım açıklamalar yapmak gerek.

(1) Söz konusu ayrımlar öylesine gevşek ki bütün bu durumların mutlaka birbirlerinden kolayca ayrılması gerekmiyor: zaten, elbette, bu tür durumlar birbirine bağlanabilir, genellikle de bağlanır-

lar. Örneğin, "Seni tebrik ederim" dediğimde, iyi bir şey yaptığın ya da iyi davranılmayı hak ettiğin yollu bir duygu ya da daha doğrusu bir düşünce içinde olmam gerçekten gerekli mi? Yapılanın fazlasıyla övgüye değer olduğu yollu bir düşünce ya da duygu içinde mi olurum? Ya da bahse konu olan söz vermek ise, muhakkak ki söz verdiğim şeyi yapma niyetinde olmam gerek: Fakat ayrıca, yapmaya söz verdiğim şeyin yapılabilir olduğunu da düşünmem (yalnız onu yapmaya çalışma niyetinde değil, onu yapma niyetinde olmam), belki de ayrıca söz verilen kişinin bunun kendi yararına olduğunu düşündüğünü, ya da benim bunun onun yarına olduğunu düşünmem gerekir.

(2) Söz konusu olan düşüncelerse, bir şeyin gerçekten şöyle şöyle olduğunu –örneğin kişinin suçlu olduğunu, fiilin onun tarafından işlendiğini, ya da işin itibarının ona ait olduğunu, maharet isteyen işin onun tarafından yerine getirildiğini– düşünmeyi, şöyle şöyle olduğunu düşündüğümüz şeyin gerçekten öyle olmasından –düşüncenin yanılgılı olmasının tersine olarak hatasız olmasından– ayırmamız gerek. (Benzer biçimde, gerçekten şöyle şöyle bir duygu içinde olmayı, duyduğumuz duygunun haklı olmasından; gerçekten bir şey yapma niyetinde olmayı, niyetinde olduğumuz şeyin mümkün olmasından ayırabiliriz.) Fakat düşüncelerin durumu son derece ilginçtir, yani kafa karıştırıcıdır. Bunlarda, olduğu söylenen şeyin gerçekte yanlış olduğunu söylemekten farklı bir şey olarak, yalan söylemenin asli bir öğesi olan içtenliksizlik söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, birinin "suçlu olmadığını" söylerken fiilin aslında onun tarafından işlendiğini düşünmem; "Tebrik ederim" derken maharet isteyen işin onun tarafından yerine getirilmediğini düşünmem böyledir. Ancak aslında, böyle düşünürken bir yanılgı içinde de olabilirim.

Düşüncelerimizin hiç değilse bir bölümü hatalı olduğunda, bu, farklı türden olduğu kuşkusuz olan bir isabetsizliğe yol açabilir.

(*a*) Size, (benim olduğunu düşünmekle birlikte) aslında benim olmayan bir şeyi hediye verebilirim. Bunun, bir "Yanlış-biçimde-uygulamaya-koyma" olduğunu; koşulların, nesnelerin, kişilerin vb. hediye verme işlemi için uygun olmadığını söyleyebiliriz belki. Ancak, bir yanılgıdan ve yanlış-anlamadan kaynaklansa bile pekâlâ İsabetsizlik denebilecek durumun bütün boyutlarıyla dikkate alın-

mayabileceğini söylediğimizi unutmamak gerekir. Yanılgının, genelde edimleri *hükümsüz* kılmadığını, ama *özürlü* hale getirebileceğini de belirtmek lazım.

(*b*) "Sana *X* yapmanı tavsiye ederim" edimsel bir sözcelemdir; aslında yararınıza olmayan ama benim olduğunu düşündüğüm bir şeyi yapmanızı tavsiye ettiğim durumu düşünün. Bu, (*a*) durumundan büsbütün farklı: Burada, bizi tavsiyede bulunma ediminin hükümsüz ya da hükümsüz sayılabilir olduğu yollu bir düşünceye sürükleyecek hiçbir şey olmadığı gibi, edimin içtenliksiz olduğu yollu bir düşünceye sürükleyecek herhangi bir şey de yok. Burada daha çok, edimlere yönelik eleştirinin tamamen yeni bir boyutuyla karşı karşıyayız: Bu edime *kötü* tavsiye diye bir eleştiri getirebiliriz. Birçok bakımdan, tavsiyeler hakkında söylenebilecek en kötü şeydir bu. Bir edimin bizim dile getirdiğimiz bütün bakımlardan yerinde ya da isabetli olması, onu bütün olumsuz eleştirilerden muaf tutmaz. Bu konuya daha sonra yeniden döneceğiz.

(*c*) Bu ikisinden çok daha zor olanı da, yine daha sonra geri döneceğimiz bir başka durum. Benim *hüküm-belirticiler* dediğim bir edimseller sınıfı var: örneğin, "Sanığı suçlu buluyorum", ya da yalnızca "Suçlu" dememiz, ya da hakemin "Dışarı" demesi. "Suçlu" derken delillere dayanarak içtenlikle kişinin fiili işlediğine inanıyorsak, bu bir bakıma yerindedir. *Fakat*, işlem açısından bütün mesele elbette hatasız olmaktır; işlem pek de, yukarıda olduğu gibi bir kanaat meselesi olmayabilir. Nitekim hakem "set" dediğinde, bu, seti bitirir. Fakat, burada da, karşımızda "kötü" bir hüküm olabilir; *haksız* (jüri kararları), ya da *hatalı* (hakem kararları) dahi olabilir. Dolayısıyla burada pek de yerinde olmayan bir ortam söz konusu. Ama yine de bizim belirttiğimiz anlamların hiçbirinde isabetsiz *değildir*: Hükümsüz değildir (hakem "Dışarı" derse, vurucu oyundışı kalır, hakemin verdiği karar nihaidir), içtenliksiz de değildir. Neyse, şimdi bizi ilgilendiren şey doğabilecek bu sıkıntılar değil, yalnızca içtenliksizliği anlamak.

(3) Niyetler söz konusu olduğunda da birtakım özel sakatlıklar olur:

(*a*) Neyin müteakip eylem, neyinse tek bir bütüncül eylemin tamamlanışı ya da nihayete erdirilişi sayılabileceğiyle ilgili birtakım kuşkulu noktalar daha önce de dikkatimizi çekmişti: örneğin, söz

vermek bahse konu olduğunda ayrım yapmak kolay, ama,

"Veriyorum" ile eşyanın teslimi,
"Evet (*X*'i karım olarak kabul ediyorum)" ile gerdeğe girmek,
"Satıyorum" ile satışın eksiksiz olarak tamamlanması

arasındaki ilişkiyi saptamak pek kolay değil. Dolayısıyla, benzer bir yol izlenerek, *müteakip* bir eylemi yerine getirmek için gerekli olan niyetin ne olduğu ile *mevcut* eylemi tamamlamak için gerekli olan niyetin ne olduğu konusunda ayrımlar yapma olanağı var. Bu, ilkece, yine de içtenliksizlik kavramı konusunda herhangi bir sıkıntı yaratmaz.

(*b*) Belli niyetler içinde olmanızın gerekli olduğu durumları, belli bir eylem biçiminde bulunma niyeti içinde olmanızın gerekli olduğu, saptanan işlemin de tamamen (yerine getirilmesi zorunlu ya da kişiye bağlı) o belli eylem biçiminin başlatılması için tasarlanıp kullanıldığı daha özel durumlardan kabaca ayırmıştık. Bu daha özelleşmiş işlemin örnekleri, elbette, bir eylemi yerine getirme yükümlülüğü doğuruyor; büyük bir olasılıkla çocuğa ad vermek de böyle bir işlem. Böyle bir işlemin yapılmasında bütün amaç, tamamen, belli müteakip bir davranış şeklini usule uygun, diğer davranış şekillerini de usule aykırı hale getirmektir; elbette birçok durumda, örneğin yasa hükümleri söz konusu olduğunda, bu hedef neredeyse her zaman gerçekleşir. Başka durumlar bu kadar kolay değildir: Örneğin, yalnızca "Yapacağım" diyerek niyetimi dışavurabilirim. Eğer içtenliksiz değilsem, sözcelemde bulunduğum sırada elbette yapma niyetinde olmam gerekir: Peki, yapma niyetinde olduğum şeyi daha sonra yapmazsam isabetsizliğin derecesi ya da şekli tam olarak ne olur? Yahut, "Hoşgeldiniz" sözceleminde niyet diye bir şey galiba pek gerekli değil: Peki kişi daha sonra kaba davranırsa ne olur? Yine devam edelim. Size bir tavsiyede bulundum, siz de ona uydunuz, fakat sonra da sizi azarladım: Böyle yapmamaya ne kadar mecburum? Ya da, böyle yapmam sadece "beklenmedik" bir şey mi, yoksa tavsiye isteyip vermenin anlamı bu tür müteakip davranışları usule aykırı birer davranış haline getirmek mi? Ya da benzer biçimde size bir şey yapmanız için yalvardım, siz de razı oldunuz, sonra da ben itiraz ettim – usule aykırı bir şey mi yaptım? Muh-

temelen yaptım. Fakat, örneğin "Bağışlıyorum"dan "Affediyorum"a, ya da "Yapacağım"dan, "Niyetindeyim" ya da "Söz veririm"e geçtiğimizde olduğu gibi, bu tür şeyleri sürekli daha net hale getirme yönünde bir eğilim söz konusudur.

İlgili "edim" yalnızca meram edildiği ya da sözde kaldığı vb. için edimsel sözcelemlerin yerinde olamadığı durumlar üzerinde bu kadar durmak yeter. Genel olarak bütün bunlar, jargona başvurarak şunu söylemekle aynı kapıya çıkar: Sözcelemin yerinde olabilmesi için birtakım koşulların yerine gelmiş olması –birtakım şeylerin şöyle şöyle olması– gerekir. Bu da da bizi, öyle anlaşılıyor ki, belirli bir edimsel sözcelemin yerinde olabilmesi için birtakım bildirimlerin *doğru olması* gerektiğini söylemek zorunda bırakıyor. Bu kendi başına, hiç kuşku yok, soruşturmamızın çok küçük bir sonucu. Peki, en azından sözünü ettiğimiz isabetsizliklerden kaçınmak için,

(1) doğru olması gereken bu bildirimler nelerdir?

(2) edimsel sözcelemin onlarla ilişkisi hakkında heyecan uyandırıcı şeyler söyleyebilir miyiz?

diye düşündük durduk. Unutmayın, ilk Derste, "Söz veririm" dediğimizde, bir anlamda ya da bir biçimde, birçok şeyin şöyle şöyle oldukları yollu *imalarda* bulunabileceğimizi söylemiştik; fakat bu, "Söz veririm" sözceleminin bu şeylerin şöyle şöyle oldukları yollu doğru ya da yanlış bir *bildirim* olduğunu söylemekten tamamen farklıdır. Şimdi edim yerinde olacaksa doğru olması gereken kimi önemli şeyleri ele alacağım (her şeyi değil – fakat artık bunlar bile oldukça yavan ve önemsiz görüneceklerdir: umarım öyledir, çünkü bu bunun *şimdiye kadar* "apaçık" olduğu anlamına gelecek).

Evet, sözgelişi "Özür dilerim" dediğimde yaptığım şey, özür dilemektir; öyle ki, artık benim hiç kuşkusuz özür dilediğimi, ya da bu sözcelemde bulunmuş olan kişinin hiç kuşkusuz özür dilediğini, dolayısıyla,

(1) benim bir şey (aslında birçok şey) yapıyor (yapmış) olduğumun – ama özellikle de özür diliyor (dilemiş) olduğumun doğru olduğunu, yanlış olmadığını;

(2) belli birtakım koşulların, özellikle de bizim A.1 ve A.2 kurallarımızda belirlenen türden koşulların geçerli olduğunun doğru olduğunu, yanlış olmadığını;

(3) bizim Γ kuralları türünden başka birtakım koşulların geçerli olduğunun, özellikle bir şey düşünmekte olduğumun doğru olduğunu, yanlış olmadığını;

(4) müteakiben bir şey yapma sorumluluğunu üstlendiğimin doğru olduğunu, yanlış olmadığını söyleyebiliriz.

Açık konuşmak ve önemle belirtmek gerekirse, "Özür dilerim"in bunların her birinin doğru olduğunu ima ettiği savının ne anlama geldiği zaten açıklanmıştı – tam da bunu açıklamaktaydık. Fakat asıl ilginç olan şey, edimsel sözcelemlerin bu "imalarını", edimsel sözcelemlerin karşısına yerleştirilen ve daha çok tercih edilen sözcelem türünün, yani edimsellerden farklı olarak doğru ya da yanlış olan bildirimlerin, başka bir deyişle *bildirimlerin* ya da saptayıcı sözcelemlerin "imaları" konusunda daha çok son zamanlarda yapılan birtakım buluşlarla karşılaştırmak.

(1) ile başlayalım: "Özür dilerim" sözcelemi ile benim özür diliyor olduğum olgusu arasında nasıl bir ilişki var? Bunun, "Koşuyorum" demek ile koşuyor olduğum olgusu (ya da "salt" bir bilgi aktarımı olmayan bir durum söz konusu olduğunda – "O koşuyor" demek ile ilgili kişinin koşmakta olduğu olgusu) arasındaki ilişkiden farklı olduğunu gözden kaçırmamak gerek. Bu fark İngilizcede, edimsel söz kalıplarında sürekli-şimdiki zaman kullanılarak verilir. Ancak, bu farkın bütün dillerde (sürekli-şimdiki zamandan başka bir de şimdiki-şimdiki zaman kipi olmayan diller olabilir), hatta İngilizcede de hep böyle verilmesi zorunlu değildir.*

Şöyle söyleyebiliriz: Normal durumlarda, örneğin koşmak söz konusu olduğunda, bir kişinin koşuyor olduğu yollu bildirimi doğru kılan şey, o kişinin koşuyor olduğu olgusudur, ya da başka bir anlatımla "Koşuyor" yollu saptayıcı sözcelemin doğruluğu, kişinin koşuyor olmasına bağlıdır. Oysa bizim ele aldığımız durumda, benim özür diliyor olduğum olgusunu yaratan şey, "Özür dilerim" edimse-

* s. 42 ve 43'teki dipnotlara bakınız. –*ç.n.*

linin yerindeliğidir: Özür dilemede başarılı olmam da, "Özür dilerim" edimsel sözceleminin yerindeliğine bağlıdır. Bu, –yapmak ile söylemek arasında bir ayrım olarak– "edimsel-saptayıcı" ayrımının yapılabileceğini gerekçelendirmeye çalışırken başvurabileceğimiz yollardan biri.

Şimdi, bir bildirimin başka birtakım bildirimlerin doğruluğunu ima etmesinin birçok biçiminden üçünü ele alalım. Sözünü edeceklerimden biri uzun zamandır biliniyor. Diğerleri çok yakın zamanlarda saptandı. Öyle de yapılabilir elbette ama ben konuyu çok teknik bir biçimde ele almayacağım. Burada sözünü ettiğim saptama şu: "Olgusal" bildirimleri birbirlerine bağlayarak konuşurken yapabileceğimiz terslikler, karşımızdakini şoke edebilecek hatalar, yalnızca çelişmeyle düştüğümüz tersliklerden çok daha fazladır (çelişmenin kendisi de zaten hem tanım hem açıklama gerektiren, tanımı yapılıp açıklamalar getirilebilecek karmaşık bir bağıntıdır).

1. *Sıkı-gerektirir*

"Bütün insanlar utanır", "Kimi insanlar utanır"ı sıkı-gerektirir. "Bütün insanlar utanır, ama hiçbir insan utanmaz", "kedi paspasın altında ve kedi paspasın üstünde", ya da "kedi paspasın üstünde ve kedi paspasın üstünde değil" diyemeyiz; çünkü bunların her birinde ilk tümcecik, ikincisinin çelişiğini sıkı-gerektirir.

2. *İma eder*

"Kedi paspasın üstünde" demem, "ima eder" tabirinin G. E. Moore'un daha yeni dikkatimizi çektiği anlamında, kedinin paspasın üstünde olduğuna inandığımı ima eder. "Kedi paspasın üstünde ama ben buna inanmıyorum" diyemeyiz. (Bu aslında "ima eder"in günlük kullanımı değildir. "İma eder" gerçekte daha zayıftır: örneğin, ["inandığımı" ya da "inandığını" demek yerine] "Bildiğimi ima etti" ya da "Bildiğini ima ettin" dediğimizde olduğu gibi.)

3. *Varsayar*

"Jack'in bütün çocukları keldir", Jack'in çocukları olduğunu varsayar. "Jack'in bütün çocukları kel ama Jack'in hiç çocuğu yok" ya da "Jack'in hiç çocuğu yok ve bütün çocukları kel" diyemeyiz.

Bütün bu örneklerde ortak bir şoke edicilik* söz konusu. Ancak, "ima etme" ya da "çelişme" gibi birtakım geniş kapsamlı terimler kullanmamamız gerek, çünkü ortada çok büyük farklılıklar var. Bir kediyi öldürmenin, onu tereyağına batırmak dışında birçok yolu vardır. Bunu (atasözünün de belirttiği gibi) genelde gözden kaçırıyoruz. Şoke edici konuşmanın, sadece çelişkili konuşmak dışında daha birçok yolu var. Asıl sorulması gerekenler şunlar: Kaç çeşit şoke edici konuşma yolu var? Bunlar, neden şoke edici konuşmalar? Bunların şoke ediciliği nerede?

Bu üç durumu bildiğimiz şekillerde karşılaştıralım:

1. *Sıkı-gerektirir*

Eğer *p, q*'yu sıkı-gerektiriyorsa; o zaman *~q* da *~p*'yi sıkı-gerektirir: Eğer "Kedi paspasın üstünde", "Paspas kedinin altında"yı sıkı-gerektiyorsa; o zaman "Paspas kedinin altında değil" de, "Kedi paspasın üstünde değil"i sıkı-gerektirir. Burada bir önermenin doğruluğu, başka bir önermenin doğruluğunu, sıkı-gerektirmektedir, ya da birinin doğruluğu ötekinin doğruluğuyla tutarsızdır.

2. *İma eder*

Bu farklı bir şeydir: Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söylemem bunun böyle olduğuna inandığımı ima ediyorsa da, kedinin paspasın üzerinde olduğuna inanmamamın (gündelik dilde)** kedinin paspasın üzerinde olmadığını ima etmesi diye bir durum söz konusu değildir. Ayrıca da burada bizi ilgilendiren önermelerin tutarsızlığı değildir: Bu iki önerme birbiriyle tamamen bağdaşabilir: Kedinin paspasın üstünde olması ama benim buna inanmamam aynı anda mümkündür. Fakat diğer durumda "Kedinin paspasın üstünde olması ama paspasın kedinin altında olmaması aynı anda mümkün" diyemeyiz. Ya da başka bir deyişle, burada beraberinde "Kedinin paspasın üstünde olduğuna inanmıyorum" dememizi olanaksız kı-

* Bu tabiri "*outrage*" karşılığı öneriyoruz. Ünlü Austin yorumcularından Shoshana Felman'ın bu tabir için "skandal" demeyi yeğlediğini de okurlara hatırlatmakta fayda görüyoruz. *–y.h.n.*

** Austin "gündelik İngilizcede" diyor. Çevirinin bütünlüğü açısından burada "gündelik dilde" dendi. *–ç.n.*

lan şey, "Kedi paspasın üstünde" dememizdir. Kesinlemeler bir inancı ima ederler.

3. *Varsayar*

Bu da aynı şekilde sıkı-gerektirmeden farklıdır: "John'un çocukları keldir" John'un çocukları olduğunu varsayarsa da, John'un hiç çocuğunun olmamasının John'un çocuklarının kel olmadıklarını varsayıyor olduğu doğru değildir. Üstelik ayrıca, *hem* "John'un çocukları keldir" *hem* "John'un çocukları kel değildir" benzer biçimde John'un çocukları olduğunu varsayar: Fakat hem "Kedi paspasın üstünde" hem de "Kedi paspasın üstünde değil"in benzer biçimde kedinin paspasın altında olmasını sıkı-gerektirdiği doğru değildir.

Önce "ima eder", sonra da "varsayar" üzerinde biraz daha duralım:

İma eder

Kedinin paspasın üstünde olduğuna inanmam söz konusu değilken tutup "Kedi paspasın üstünde" dediğimi düşünün: Peki bu durumda ne söylememiz gerek? Bunun bir *içtenliksizlik* durumu olduğu açık. Başka bir deyişle: Bir bildirimi etkiliyor olmakla birlikte burada ortaya çıkan yerinde olmama durumu, yapma niyetinde olmadığım, inanmadığım vb. halde "söz veririm" sözünde bahis konusu olan yerinde olmama durumuyla tamamen aynı. Bir kesinlemenin içtenliksizliği, bir söz vermenin içtenliksizliğiyle aynıdır, çünkü söz vermek de kesinlemede bulunmak da aklında birtakım düşünceler olan kişilerin başvurma niyetinde oldukları birer işlemdir. "Söz veririm, ama yapmak niyetinde değilim", "Durum bu, ama buna inanmıyorum"a benzer; yapma niyetinde olmadan "Söz veririm" demek, öyle olduğuna inanmadan "Durum, bu" demeye benzer.

Varsayımlar

Şimdi de varsayımları gözden geçirelim: John'un hiç çocuğu olmadığı halde ileri sürdüğümüz, "John'un çocukları keldir" bildirimiyle ilgili olarak ne söylenebilir? Şimdikilerde, bu bildirimin göndermeden yoksun olduğu için yanlış *olmadığını* söyleme tavrı yay-

gın; doğruluk ya da yanlışlık [ölçütlerinin devreye sokulması] için göndermenin olması zorunludur. (Öyleyse, anlamsız mı? Her bakımdan öyle değil: "anlamsız tümceler" gibi, dilbilgisine aykırı, eksik, abuk sabuk vb. değil.) İnsanlar, "Önermede bu sorun yoktur" diyeceklerdir; bense burada "Sözcelem hükümsüz" diyeceğim.

Bunu, "... adını veriyorum" dediğimiz ama (A. 1) ve (A. 2) koşullarının (belki de özellikle A. 2'nin, ama gerçekte eşit ölçüde her iki koşulun da – A. 1'e koşut bir varsayım bildirimler için de söz konusudur!) bazılarının karşılanmadığı durumlarda ortaya çıkan isabetsizliklerimizle karşılaştırın. Burada "varsayar" söz kalıbını kullanabilirdik: "Evet (kabul ediyorum)" söz kalıbı birçok şeyi varsayar diyebiliriz: Bunlar karşılanmıyorsa, söz kalıbı yerinde değildir, hükümsüzdür: Gönderme başarısız kaldığında (hatta belirsiz olduğunda), tıpkı bir bildirim olmayı başaramadığı gibi, söz kalıbı bir sözleşme haline gelmeyi de başaramaz. Benzer biçimde, belli bir konuda bana tavsiyede bulunacak konumda değilseniz tavsiyenin iyiliği ya da kötülüğü sorunu ortaya çıkmaz.

Son olarak, sıkı-gerektirmelerde bir önermenin bir başkasını gerektirme biçiminin, "Söz veririm"in "Yapmalıyım"ı sıkı-gerektirme biçiminden farklı olmadığı durumlar da olabilir: Bu ikisi, aynı değildir, ama koşuttur. "Söz veriyorum, ama yapmamalıyım", "...dır, ama ... değildir"e koşuttur; "Söz veririm" demek ama bu edimi yerine getirmemek, hem "...dır" hem de "... değildir" demeye koşuttur. Kesinlemenin amacını bir iç çelişki nasıl boşa çıkarırsa (çelişkide *aynı anda* hem bir benzeştirme yapar hem de bir karşıtlık kurarız, böylece de bütün işleme ket vururuz), "Söz veriyorum, ama yapmamalıyım" dediğimde de bir sözleşmenin amacı boşa çıkarılmış olur. Bununla, hem bir şey yapma sorumluluğu alır, hem de o şeyi yapma sorumluluğunu almayı reddetmiş olursunuz. Bu kendi kendine ket vuran bir işlemdir. Bir kesinlemede bulununca, bir başka kesinlemede bulunma; bir edimde bulununca, bir başka edimde bulunma sorumluluğu üstleniriz. Dahası, nasıl $p\ q$'yu sıkı-gerektirdiğinde $\sim q\ \sim p$'yi sıkı-gerektirirse, "Yapmamalıyım" da "Söz vermiyorum"u sıkı-gerektirir.

Sonuç olarak, bildirimlerde ters gidebilecek şeyleri açıklamak için, geleneksel olarak yapıldığı gibi yalnızca içerdiği önermeye (bu da her ne ise) odaklanmanın yeterli olamayacağını gördük. Bildi-

rimlerle edimsel sözcelemler arasındaki koşutluğu ve bunların her birinde işlerin ne şekillerde ters gittiğini görmek istiyorsak, sözcelemin üretildiği toplam ortamı –toplam söz edimini– dikkate almamız gerekir. Dolayısıyla, toplam konuşma-ortamında üretilen toplam söz edimi, özel durumlarda önemli olduğu ölçüde mantığın içinden parça parça su yüzüne çıkıyor: Bunun içindir ki saptayıcı diye düşünülen sözcelemleri, edimsel sözcelemlere benzeştiriyoruz.

V

Olası Edimsellik Ölçütleri

BİR ÖNCEKİ dersin sonunda, edimsel sözcelemlerle doğru ya da yanlış oldukları besbelli olan çeşitli türden bildirimler arasındaki ilişkiler konusunda sorduğumuz soruyu yeniden gözden geçiriyorduk. Özellikle belli başlı şu dört bağlantıdan söz ettik:

(1) Eğer "Özür dilerim" yollu edimsel sözcelem yerindeyse, o zaman özür dilemekte olduğum şeklindeki bildirim de doğrudur.

(2) Eğer "Özür dilerim" şeklindeki edimsel sözcelem yerinde olacaksa, o zaman işin içine belli birtakım koşulların –bilhassa A. 1 ve A. 2 kurallarında sözü edilenlerin– dahil olduğu şeklindeki bildirimin de doğru olması gerekir.

(3) Eğer "Özür dilerim" şeklindeki edimsel sözcelem yerinde olacaksa, o zaman işin içine başka birtakım koşulların da –bilhassa bizim şu Γ kurallarında sözü edilenlerin– dahil olduğu şeklindeki bildirimin de doğru olması gerekir.

(4) Eğer, en azından edimsel sözcelemlerin kimi türleri, örneğin sözleşme mahiyetinde olanlar yerinde iseler o zaman, genelde müteakiben belli bir şeyi yapmam ya da yapmamam gerektiğini bildiren bir forma bürünmüş olan bildirimler de doğrudur.

Bu bağlantıların ikincisi ile edimsellerin karşıtı olarak bildirimler söz konusu olduğunda karşımıza çıkan "varsayım" dediğimiz fenomen arasında; ve keza bu bağlantıların üçüncüsü ile bildirimler söz konusu olduğunda karşımıza çıkan (zaman zaman, bana kalırsa, hatalı bir biçimde) "ima" dediğimiz fenomen arasında bir benzerlik, hatta bir özdeşlik varmış gibi göründüğünü; bu ikisi, yani

varsayım ve ima yoluyla, takıntılı mantıkçıların tercih ettikleri biricik anlamda birinin ötekini sıkı-gerektirmesi söz konusu olmadan da bir bildirimin doğruluğunun bir başkasının doğruluğuyla ilgisini kurabileceğimizi söylüyordum. Yukarıdaki bağlantılardan yalnızca dördüncü ve sonuncusunun bildirimler arasındaki sıkı-gerektirme bağıntısını andırdığını ileri sürmek mümkün (bunun ne kadar tatmin edici olacağı konusunda bir şey söylemiyorum). "*X* yapmaya söz veririm, ama onu yapmak gibi bir yükümlülüğüm yok", hiç şüphesiz, kendi-kendiyle-çelişmeye (o da her ne ise) "*X* yapmaya söz veririm, ama onu yapma niyetinde değilim"den daha fazla benziyor: Ayrıca "*X* yapmak gibi bir yükümlülüğüm yok"un "*X* yapmaya söz vermiyorum"u sıkı-gerektirdiği de kabul edilebilir ve *p* kesinlemesinde bulunmanın bana *q* kesinlemesinde bulunma sorumluluğunu yüklemesine benzer bir biçimde, *X* yapmaya söz vermenin de bana *X* yapma sorumluluğunu yüklediği düşünülebilir. Ancak, burada bir koşutluk olduğunu ya da olmadığını söylemek istemiyorum, söylemek istediğim şey yalnızca, öteki iki durumda en azından çok büyük bir koşutluk olduğu; bunun da başlangıçta saptayıcı ile edimsel sözcelemler arasında yaptığımız geçici ayrımın en azından kimi bakımlardan yıkılması tehlikesi olduğunu akıllara getirdiği.

Gene de, saptayıcı sözcelemlerin doğru ya da yanlış, edimsel olanların ise yerinde ya da yersiz oldukları biçimindeki eski düşünceye dönerek, bu ayrımın nihai olduğu kanaatimizi de pekiştirebiliriz. Aradaki farkı görmek için, "Özür dilerim" edimselinin yerinde olmasına bağlı olan özür diliyor olduğum olgusunu, doğruluğu John'un koşuyor olduğu olgusuna ya da gerçekten John'un koşuyor olmasına bağlı olan "John koşuyor" bildiriminin durumuyla karşılaştırın. Fakat belki de bunların arasında o kadar da kuvvetli bir karşıtlık yoktur: Çünkü, ilk olarak bildirimleri alacak olursak, "John koşuyor" sözcelemiyle (saptayıcısıyla) bağlantılı olan bildirim "John'un koşuyor olduğunu bildiriyorum" bildirimidir: Bunun doğruluğu da, tıpkı "Özür diliyorum" bildiriminin doğruluğunun "Özür dilerim" edimselinin yerinde olmasına bağlı olması gibi, "John koşuyor"un yerinde olmasına bağlı olabilir. İkinci olarak edimselleri alacak olursak, "Seni uyarıyorum, boğa saldırmak üzere" edimseliyle (bir edimsel olduğunu farz ediyorum) bağlantılı olan olgu (eğer bu

bir olguysa), boğanın saldırmak üzere olması olgusudur: Eğer boğa saldırmak üzere değilse, o zaman "Seni uyarıyorum, boğa saldırmak üzere" sözcelemi gerçekten eleştirilere –fakat şimdiye kadar yerinde-olmama biçimleri diye nitelendirdiklerimiz dışında kalan birtakım eleştirilere– açık olur. Böyle bir durumda uyarının hükümsüz olduğunu –yani kişinin uyarıda bulunmadığını, yalnızca uyarı görünümünde bir şey yaptığını– ya da içten olmadığını söylememeliyiz. Daha çok, bir bildirimde olduğu gibi, uyarının yanlış olduğu ya da (daha iyisi) bir yanılgıdan kaynaklandığını söyleme eğilimi içinde olmalıyız. Dolayısıyla, yerindelik ve yerinde-olmamaklık türü düşünceler bildirimleri (ya da kimi bildirimleri), doğruluk ve yanlışlık türü düşünceler de edimselleri (ya da kimi edimselleri) etki alanı içine alabilir.

Bu durumda, görece kesinlik çölünün içlerine doğru bir adım daha atmak zorundayız. Kendimize sormalıyız: Edimsel sözcelemleri saptayıcı olanlardan tam olarak ayırmamızı sağlayacak kesin bir yol var mı? Özellikle de, en başta, edimsel sözcelemleri başkalarından farklı kılan *dilbilgisel* (ya da sözlükbilimsel) bir ölçüt bulunup bulunmadığını sormalıyız doğal olarak.

Şimdiye dek, edimsellerin klasik örneklerinden çok azını gözden geçirdik: Hepsinin fiili birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıdaydı. Çok kısa bir süre sonra bu küçük kurnazlığın haklı gerekçeleri olduğunu göreceğiz. Örneklerimiz şunlar: "*X* adını veriyorum", "Evet, kabul ediyorum", "Bahse giriyorum", "Veriyorum". Bu söz kalıbının, belirtik edimsellerin en yaygın biçimi olmasının oldukça açık, ama gene de birazdan kısaca üzerinde duracağım gerekçeleri var. Unutmayın ki, "şimdi" ile "bildirme"nin ikisi de kuşkusuz yanlış adlandırmalar ("etken"in yanıltıcı imalarından burada hiç söz etmiyorum) – ben bunları yalnızca herkesin bildiği dilbilgisel sınırlar içinde kullanıyorum. Örneğin şimdiki-şimdiden farklı bir "şimdi" olarak buradaki "sürekli-şimdi"nin "şimdi"sinin, aslında içinde bulunulan zamanda yapmakta olduğum şeyi betimlemekle (hatta belirtmekle) hiç ilgisi yoktur. "Bira içerim", "Bira içiyorum"dan farklı olarak, gelecekte yapacağım ya da geçmişte yapmış olduğum şeyi betimleyen bir gelecek zaman ya da geçmiş zaman kipine benzemez. Kipi bildirme kipi olsa bile bu aslında, çok kabaca söyleyecek olursak, *mutat* bir işe işaret eden bir

bildirme kipidir. Mutat bir işe işaret etmiyorsa, bir bakıma "*X* adını veriyorum" tarzı edimsellerde de olduğu gibi, aslında bir biçimde "şimdi"yle bağlantılıysa o zaman kesinlikle dilbilgisi uzmanlarının kastettikleri anlamda, yani mevcut bir durumu ya da meydana gelmiş bir olayı aktarmak, betimlemek ya da birini mevcut bir durum ya da meydana gelmiş bir olay hakkında bilgilendirmek anlamında, "bildirme kipi"nde de değildir: Çünkü, gördüğümüz gibi edimsel sözcelemler bir şeyi betimlemezler, birini bir konuda bilgilendirmezler, bir şey yapmak için, ya da bir şey yaparken kullanılırlar. Dolayısıyla, biz "şimdiki zaman bildirme kipi" ifadesini yalnızca "Adlandırırım", "koşarım" vb. biçimindeki dilbilgisel yapıyı anlatmak için kullanıyoruz. (Terminolojideki bu hata, "Koşarım" sözcelemini aslında çoğu zaman "koşuyorum" diye çevrilmesi gereken Latince *curro* sözcelemine benzeştirmekten kaynaklanıyor; İngilizcede olduğu halde Latincede iki farklı kip yoktur.)

Peki, bir edimsel sözcelem için birinci tekil kişinin ve şimdiki zaman bildirme kipinin kullanılması zorunlu mu? "Söz veririz", "müsaade ederiz" vb. gibi birinci çoğul kişili bariz istisnalar bulmak için boşuna zaman harcamamıza gerek yok. Ortalıkta daha önemli belirgin istisnalar var (bunların bazılarını söz arasında üstü kapalı olarak belirtmiştik).

Akla gelebilecek çok yaygın ve önemli bir edimsel çeşidinde, fiil *ikinci ya da üçüncü* (tekil ya da çoğul) *kişi etken çatı*dadır. Dolayısıyla kişi ve çatı edimseller için temel bir öğe değildir. Bu çeşide birkaç örnek vermek gerekirse:

(1) İşbu belge ile, ödeme yapma yetkisi almış oldunuz.
(2) Yolcular karşıya yalnızca köprüden geçmeleri konusunda uyarılır.

Hatta edilgen çatının söz konusu olduğu durumlarda fiil kişisiz bile olabilir. Örneğin:

(3) Araziye izinsiz girenler hakkında cezai takibat yapılacağı, işbu duyuru ile ilan olunur.

Bu çeşit sözcelemler genellikle resmi ya da hukuki belgelerde karşımıza çıkar; en azından yazılı belgelerde, çoğu zaman, hatta her zaman, "işbu ... ile" sözünün sözceleme eklenebilmesi de bu çeşidin

ayırıcı özelliğidir. Bu söz, (yazılı belgede) tümcenin sözcelenmesinin, söylendiği gibi, uyarı, yetkilendirme vb. bir edimin gerçekleşmesine vasıta olduğunu belirtir. "İşbu ... ile", sözcelemin edimsel olduğunu gösteren yararlı bir ölçüttür. Eğer sözcelemin içine yerleştirilemiyorsa, "yolcular ..." sözceleminin, sözgelişi "yolcular, tünele yaklaşırken başlarını eğmeleri vb. konusunda uyarılır" sözceleminde olduğu gibi, çoğu zaman yapılan bir şeye ilişkin bir betimlemede bulunmak için kullanılmış olması olasıdır.

Ne var ki, iyice biçimsel ve belirtik olan bu edimsel sözcelemleri bir yana bırakırsak, fiilin (şimdiye kadar kişi ve çatının yapısının karşısına koyarak tuttuğumuz) kip ile zaman yapılarının mutlak birer ölçüt olarak başarısız kaldığını itiraf etmek zorundayız.

Kip (Latincenin tersine İngilizcede bu her ne olursa olsun) ölçüt olmayacaktır, çünkü "Sağa dönmeni emrediyorum" diyerek değil, sadece "Sağa dön" diyerek de size bir emir verebilirim; sadece "Çıkabilirsin" diyerek size çıkma izni verebilirim; "Sağa dönmeni tavsiye ederim [ya da 'salık veririm']" yerine "Senin yerinde olsam sağa dönerdim" diyebilirim. Fiilin zamanı da ölçüt olmayacaktır, çünkü size ofsayt verirken (ya da ofsayt atışına davet ederken), "Ofsayt veriyorum" [ya da "Ofsayt atışına davet ediyorum"] yerine, sadece "Ofsayttaydın" diyebilirim; yine benzer biçimde "Seni suçlu buldum" yerine "Sen yaptın" deyip bırakabilirim. Sadece "Kabul" diyerek bir bahsi kabul ettiğimde olduğu gibi elde yalnızca budanmış bir tümcenin olduğu durumlardan, hatta kişiyi suçlu bulduğumda yalnızca "Suçlu", ya da birini oyundan atmak için yalnızca "Dışarı" dediğimde olduğu gibi ortada herhangi bir belirtik fiilin olmadığı durumlardan hiç söz etmiyorum.

Bilhassa "ofsayt", "sorumlu" vb. edimsel-görünümlü bazı özel sözlere bakarak, yukarıda örneklerini verdiğimiz etken ya da edilgen yapıların kullanımını yöneten kuralı bile reddedebiliriz gibi görünüyor. "Seni ofsaytta ilan ediyorum" yerine "Ofsayttasın", " ... üstleniyorum" yerine "(İşbu belge ile) sorumlu kılındım" diyebilirim. Dolayısıyla, belli birtakım *sözlerin* edimsel sözcelemler için bir ölçü görevi görebileceği, bunu da *dilbilgisi*nden ayrı olarak *söz dağarcığı* aracılığıyla yapabildiklerini düşünebiliriz. "Ofsayt", "yetkili kılınmış", "söz vermek", "tehlikeli" vb. sözler bu türe girebilir. Fakat bu da pek bir ölçüt olmayacaktır, çünkü:

I. Ameli nitelikte sözler olmadan da edimseller oluşturabiliriz. Mesela:

(1) "Tehlikeli viraj" yerine "viraj" diyebiliriz, "tehlikeli boğa" yerine "boğa" yazabiliriz.

(2) "*X* yapmanız emredildi" yerine "yapacaksınız", "*X* yapmaya söz veririm" yerine "yapacağım" diyebiliriz.

II. Sözcelem edimsel olmadığı halde onda ameli nitelikte bir söze rastlayabiliriz. Mesela:

(1) Kriket oyununda bir seyirci "Oyun (aslında) bitmişti" diyebilir. Benzer biçimde, suçlu ya da ofsayt ilan etmeye hiç yetkim yokken "Suçluydun" ya da "Ofsayttaydın", hatta "Suçlusun" ya da "Ofsayttasın" diyebilirim.

(2) "Söz verdin", "Yetkilendirdin" gibi düzsözlerde, ameli nitelikteki sözler edimsel olmayan bir biçimde kullanılmaktadır.

Bunlar, bizi dilbilgisi ya da söz dağarcığı gibi *tek, basit* bir ölçüt bulma konusunda bir çıkmaza sürüklüyor. Fakat karmaşık bir ölçüt, ya da en azından hem dilbilgisini hem söz dağarcığını içine alan basit ya da karmaşık bir dizi ölçüt geliştirmek olanaksız değildir belki. Örneğin, fiili emir kipinde olan her sözcelemin edimsel olması ölçütlerden biri olabilir (ne var ki, bu da, örneğin, bir fiil emir kipinde olduğunda ve olmadığında, uğraşmak istemediğim birçok güçlük yaratıyor).

Ben, biraz geri gidip başlangıçta "şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıda"ki fiilleri ayrıcalıklı bir yere oturtmamızın gerisinde haklı bir gerekçe yok muydu acaba diye bakmayı tercih ederim.

Bir edimsel sözcelemden söz ederken akıllarda olan şeyin, onun bir eylemde bulunmak (ya da bir eylemde bulunmanın bir parçası olmak) olması olduğunu söylemiştik. Eylemler ancak kişiler tarafından yerine getirilir; bizim sözünü ettiğimiz durumlarda sözcelemi üreten kişinin eylemde bulunan kişi olması gerektiği de çok açıktır: Öyleyse, "birinci kişi"nin işin içinde olması, anılması ya da ona göndermede bulunulması gerektiği şeklindeki –ama yanılıp tamamen dilbilgisel bir kalıba döktüğümüz– duygularımızda haklıyız; ayrıca, biri bir söz sözcelerken bir eylemde bulunmaktaysa, bir şey

yapıyor olmalıdır: Belki pek iyi ifade etmemiş olsak da fiilin dilbilgisel bakımdan şimdiki zamanda ve etken çatıda olmasından yana tavır alışımız da bundandır. Ortada, *sözceleme anında sözceleyen kişi tarafından yapılmış olan* bir şey vardır.

Sözcelemi dile döken söz kalıbında, sözcelemde, dolayısıyla da eylemde bulunan kişiye, "ben" adılı, birinci tekil kişi eki ya da doğrudan kendi adıyla bir gönderme olmadığında, aslında şu iki yoldan biriyle "gönderme yapılır":

(*a*) Sözcelem sözlü olduğunda, sözcelemde bulunan *kişinin o kişi olması yoluyla* – sözcelemin-*kaynağı* olmasıyla da diyebiliriz, her türlü sözlü gönderme-koordinatları sisteminde de genellikle bu yol kullanılır.

(*b*) Sözcelem yazılı olduğunda (ya da bir "yazıt" olduğunda), *kişinin metnin sonuna eklediği imzası yoluyla* (bunun yapılması zorunludur çünkü, hiç kuşkusuz, yazılı sözcelemleri, konuşmalarda olduğu gibi doğrudan kaynağına bağlayan bir zincir yoktur).

Eylemi gerçekleştirmekte olan "ben" esas itibariyle resmin içine böyle dahil olur. Baştaki birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken yapının –ya da aynı şekilde ikinci veya üçüncü kişi, kişisiz ama imza atılmış edilgen yapının– bir avantajı, konuşma-ortamındaki bu örtük yanı *belirtik* hale getirmesidir. Bundan başka, söz dağarcığı sebebiyle, özellikle edimsel gibi görünen fiiller de, sözcelem üretilerek yerine getirilmekte olan eylemin tam olarak ne olduğunu *belirtik hale getirmek* (bildirmek ya da betimlemekle aynı şey değildir) gibi özel bir amaca hizmet ederler: Özel bir edimsel işlevi varmış gibi görünen (ve gerçekten de böyle bir işlevi *olan*) "suçlu", "ofsayt" vb. başka sözler de "kaynak" itibariyle "söz vermek", "ilan etmek", "bulmak" vb. gibi belirtik özel edimsel fiillerle bir bağlantı içinde olduklarında ve bir bağlantı içinde oldukları ölçüde böyle bir iş görürler.

"İşbu ... ile" söz kalıbı da faydalı bir seçenek; ama günlük amaçlar için çok resmi bir kalıp; ayrıca da "İşbu ... ile bildiririm ki ..." ya da "İşbu ... ile sorarım ki ..." diyebiliriz, oysa bizim umudumuz, bildirimleri edimsellerden ayıracak bir ölçüt bulmaktı. (Burada da bata çıka yol aldığımızı açık açık söylemek zorundayım. Önyargıların sağlam zemininin ayağının altından çekildiğini hissetmek insanı keyiflendiriyor, ama bunun da bir bedeli var.)

Bütün bunların sonunda, hissettiklerimizin bize söylettiği şey şu: Gerçekte bir edimsel olan her sözcelemde, fiilin (dilbilgisel olarak) birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıda olduğu bir biçime indirgenebilmesi, genişletilip böyle bir biçime sokulabilmesi, çözümlendiğinde böyle bir biçime dönüştürülebilmesi, ya da böyle bir biçimde yeniden kurulabilmesi gerekir. Aslında yukarıda sözcelemleri sınarken kullandığımız ölçüt de buydu. Nitekim:

"Dışarı", "Seni oyundışı ilan ediyorum / Sana oyundışı[na çıkma cezası] veriyorum / Seni oyundışına davet ediyorum"a denktir. (Elbette sözcelem bir edimsel olduğunda: Eğer hakem olmayan biri tarafından oyundışına davet edilirseniz ya da sayı hakemi tarafından "oyundışı" diye kayda geçirilirseniz, böyle olmayabilir.)

"Suçlu", "Seni suçlu buldum, ilan ediyorum, addediyorum"a denktir.

"Boğanın tehlikeli olduğu konusunda uyarıldın", "Ben, John Jones, seni boğanın tehlikeli olduğu konusunda uyarırım"a ya da,

Bu boğa tehlikelidir.

(İmza) John Jones

sözcelemine denktir. Sözcelemlerde yapılan bu tür genişletmeler hem sözcelemin edimsel bir sözcelem olduğunu hem de hangi edimin yerine getirilmekte olduğunu belirtik hale getirir. Edimsel sözcelem böyle belirtik bir biçime indirgenmedikçe onu edimsel olmayan bir biçimde almak her zaman olanaklıdır: Örneğin "O, senin", "Onu sana veriyorum"a eşdeğer alınabileceği gibi "O, (zaten) sana ait"e eşdeğer olarak da alınabilir. Aslında, karayollarındaki "uyarı" işaretlerinde de işaretlerin kullanımlarıyla ilgili bir edimsel – edimsel-olmayan oyunu vardır biraz.

Bu hatları izleyerek yolumuza devam edebilirdik (birtakım pürüzler olmasına rağmen),[4] ama yine de, birinci tekil kişi şimdiki za-

4. Örneğin, kendileriyle bunu yapabildiğimiz fiiller hangileri? Bütün öteki biçimlerin, normal biçim olarak birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi edilgen çatı biçimine indirgenebilir olması gerektiğini (buraya bir ! işareti koyun) kabul etsek bile, edimseli genişlettiğimizde birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatının bu defasında da edimsel olduğunu gösteren ne olabilir?

man bildirme kipi etken çatı denen yapının, *olağan olmayan, özel bir kullanım* olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Özellikle onunla, *aynı fiilin* öteki kişileri ve zamanları arasında sistematik bir *asimetri* olduğunu gözden kaçırmamalıyız. *Bu* asimetrinin olması, kesinlikle, fiilin edimsel olduğunun işaretidir (edimseller konusunda aradığımız dilbilgisel ölçüte en yakın şey de budur).

Örneğin, "bahse girerim"in başka zaman ve kişilerde kullanıldığı durumları alalım. "Bahse girdim" ile "bahse giriyor" edimsel değildir ama –"Bahse girerim" edimselinin sözcelenmesine bağlı olan– bir eylemi, sırasıyla, benim açımdan ve üçüncü kişi açısından betimlemektedir. Eğer "Bahse girerim ..." sözünü sözcelersem "Bahse girerim" sözünü, ya da başka bir sözü sözcelediğim bildiriminde bulunmam, bahse girme edimini yerine getiririm; eğer biri bahse girdiğini söylerse, yani "Bahse girerim" sözünü söylerse, bu kez o *bahse girer*. Eğer ben "O bahse giriyor" sözünü sözcelersem, sadece, o kişinin "Bahse girerim" sözünü sözcelediği (daha doğrusu sözcelemiş olduğu) bildiriminde bulunurum: O kişinin bahse girme edimini yerine getirmiş olmam, bu edimi ancak o yerine getirebilir: Onun bahse girme edimini gerçekleştirmiş olduğu konusunda bir betimlemede bulunurum: Ben kendi bahsime girerim, o kendi bahsine girer. Benzer biçimde, telaşlı bir anne ya da baba, çocuğundan bir şey yapmasını istediğinde, "Willy söz veriyor, değil mi çocuğum?" diyebilir ama gerçekten söz vermiş olacaksa, yine de Willy'nin kendisinin "Söz veririm" demesi gerekir. Belirtik edimsel olarak kullanılmayan fiiller söz konusu olduğunda, genellikle, böyle bir asimetri ortaya çıkmaz. Örneğin, "Koşarım" ile "O koşar" arasında böyle bir asimetri yoktur.

Yine de, bunun tam olarak "dilbilgisel" bir ölçüt olup olmadığı (gerçekten, dilbilgisel ölçüt nedir?) şüpheli; her neyse, çok kesin değil çünkü:

(1) Birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatı, mutat olarak nasıl davrandığım betimlenirken de kullanılabilir: "Yağmur yağacağı konusunda onunla (her sabah) bahse girerim" ya da "Yalnızca sözümü tutma niyetim olduğu zaman söz veririm".

(2) Birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatı, "anlatımsal" şimdiki zaman kipine benzer bir biçimde kullanılabilir. Benim başka bir yerde ve zamanda yerine getirdiğim kendi edimlerimi

betimlemek için kullanılabilir: "49. sayfada hükmü protesto ediyorum." Edimsel fiillerin (birinci tekil kişi etken çatı) şimdiki-şimdiki zaman kipinde kullanılmadığını –örneğin "'Söz veriyorum" ve "Protesto ediyorum" diyemediğimizi*– söyleyerek iddiamızda ısrar edebilirdik. Ancak bu bile tam olarak doğru değildir, çünkü törenin "Evet (kabul ediyorum)" gibi sözler söylemek zorunda olmadığım herhangi bir anında "Şimdi beni rahatsız etme; daha sonra görüşürüz; evleniyorum" diyebilirim; burada, edimselin sözcelenmesi edimin bütününe karşılık değildir, edim değişik öğeler içermektedir ve hepsinin tamamlanmasına daha vardır. Ya da, protesto edimini "Protesto ederim" demek dışında başka bir yolla, bu defa örneğin kendimi parkın parmaklıklarına zincirleyerek gerçekleştirmem söz konusu olduğunda "Protesto ediyorum" diyebilirim. Hatta, "Emrederim" yazarken "Emrediyorum" diyebilirim.

(3) Kimi fiiller, birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatıda aynı anda iki şekilde de kullanılabilir. Hem edimsel bir sözcelemi hem de sonuçta kendiliğinden yerine getirilen edimle ilgili bir betimlemeyi kucaklayacak biçimde "Çok fazla parayla çok az mal peşine düşülmesini enflasyon diye adlandırıyorum" dediğimizde karşımıza çıktığı şekliyle "... diye adlandırıyorum" buna bir örnektir.

(4) Görünürde, edimsel sınıfına sokmayı istemeyebileceğimiz birçok söz kalıbını işin içine dahil etmek gibi açık bir tehlike olacaktır. Örneğin, "Bahse girerim ki"nin yanı sıra "Bildiririm ki" (bunu sözcelemek bildirmek *demektir*) böyle bir söz kalıbıdır. Bu örneklerin ikisinde de birinci kişi ile öteki kullanımlar arasında aynı asimetri var.

(5) Eylemi söze uydurduğumuz durumlar olabilir: Nitekim, satranç oynarken "Düzeltiyorum" ya da "Jadub",** ya da gerçekten bir alıntı yapmadan önce "Alıntı yapıyorum" diyebilirim. Eğer "*x*'i şöyle tanımlıyorum: *x*, *y*'dir" diyerek bir tanımlama yaparsam, bu eylemi (burada bir tanım vermeyi) söze uydurmak olur; "*x*'i *y* olarak tanımlıyorum" söz kalıbını kullandığımızda, eylemi söze uydurma-

* Bu örnekler Türkçe için geçerli olmamasına karşın aynen bıraktık. –*ç.n.*

** *Fr. J'adoube.* Herhangi bir taşı düzeltirken, oynama zorunluluğunda kalmamak için söylenen söz. Düzeltiyorum anlamına gelir. –*ç.n.*

yı bir yana bırakmış, edimsel bir sözcelem üretmeye geçmişiz demektir. Şunu da ekleyebiliriz: Sözleri "damga" olarak kullanmaktan da edimsellere geçilebilir. Bir romanın sonundaki "BİTTİ" sözünden, sinyaller yoluyla gönderilen bir mesajın sonundaki "mesaj bitti" ifadesine, bir mahkemede dava vekili tarafından söylendiği şekliyle "Bu sözlerle savunmamı sona erdiriyorum" ifadesine çeşitli örneklerde böyle bir geçiş yapılabilir. Bu üç durumda da, sözleri kullanarak yerine getirdiğimiz eylemi *damgaladığımızı*, sözleri kullanmamızın, en nihayet, "sonlandırma" eylemine (eylemde bulunmayı kesmek demek olduğundan yerine getirilmesi, ya da başka bir yolla belirtik hale getirilmesi zor olan bir edime) karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

(6) Bir şey söyleyerek yaptığımız şüphesiz olan bir şeyi belirtik kılmak için elimizde edimsel bir fiilin olması gerektiği, her durumda doğru mu? Örneğin, bir şey söyleyerek size hakaret edebilirim, ama elimizde "Hakaret ediyorum ki" gibi bir söz kalıbı yok.

(7) Bir edimseli her zaman normal biçimine sokabildiğimiz, gerçekten, istisnasız her durumda doğru mu? Doğrudan "Yapacağım" demesek de farklı farklı yollardan bunu kastedebiliriz; hatta bunu istismar bile edebiliriz. Ya da "Üzgünüm" deriz; peki bu, gerçekten, belirtik bir ifade olan "Özür dilerim" ile tamamen aynı mı?

Belirtik edimsel kavramına dönmemiz ve belki eninde sonunda o kadar ciddi olmayan bu soru işaretlerinin en azından kimilerini *tarihsel olarak* ele alıp incelememiz gerek.

VI

Belirtik Edimseller

EDİMSELLERİN, saptayıcılardan o kadar da açık bir biçimde ayrı olmadığı düşüncesi aklımıza girdiği için –ilki yerinde oluyor ya da olmuyor, ikinciyse doğru ya da yanlış oluyor demiştik– edimselleri daha açık bir biçimde nasıl tanımlayabileceğimize bakıyorduk. İlk akla gelen şey, dilbilgisine ya da söz dağarcığına, ya da bunların ikisine birden dayanan bir ya da bir dizi ölçüt olabileceğiydi. Sonra gördük ki, kesinlikle, bu türden bir tane bile mutlak ölçüt yok: Hatta, çok büyük bir olasılıkla olabilecek bütün ölçütlerin bir listesini hazırlamak da olanaklı değil; dahası olsaydı bile, *bir ve aynı* tümcenin farklı sözcelem koşullarında her iki biçimde de, yani edimsel ve saptayıcı olarak kullanılması çok yaygın bir durum olduğu için, bunlar kesinlikle edimselleri saptayıcılardan ayıramazdı. Eğer sözcelemleri *oldukları gibi* bırakıp bir ölçüt aramaya başlarsak, durum daha en baştan umutsuz gibi görünüyor.

Her şeye rağmen, bizim ilk örneklerimizi oluştururken yararlandığımız, birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatıda bir fiili olan sözcelem türü bizim teveccühümüzü hak ediyor gibi görünüyor: En azından, eğer sözcelemi üretmek bir şey yapmak demekse, "Ben" (ya da birinci tekil kişi eki),* "etken çatı" ve "şimdiki zaman" yerinde görünüyor. Yine de edimseller bu "zaman kipindeki" diğer fiillere aslında hiç de benzemezler; bu fiillerle aralarında esaslı bir *asimetri* vardır. Edimsel-görünümlü fiillerden oluşan uzun listenin karakteristik özelliği, işte bu asimetridir. Bu durumda akla şunlar geliyor:

* Çevirinin bütünlüğü açısından Türkçe dikkate alınarak metne eklendi. –*ç.n.*

(1) bu özelliğe sahip bütün fiillerin bir listesini yapabilir;

(2) gerçekte bu yeğlenen biçime sahip olmayan –"*x* yaparım ki", "*x* yapmaya ... ederim", ya da "*x* yaparım" ifadesiyle başlamayan (ifadesini içermeyen)– bütün edimsel sözcelemlerin, bu biçime "indirgenebileceğini", böylece de onların *belirtik* edimseller haline getirilebileceğini düşünebiliriz.

Artık şimdi sorabiliriz: Bunun olması tam olarak ne kadar kolay – hatta olanaklı? Şimdiki zaman bildirme kipi etken çatının birinci kişisinin, bu fiillerden oluşsa bile, oldukça normal ama farklı birtakım kullanımlarını, yani [duruma göre] pekâlâ saptayıcı ya da betimleyici nitelikte olabilen mutat şimdiki zaman ile "anlatımsal" (sözde-)şimdiki zaman* kullanımlarını da çok rahatlıkla hesaba katabiliriz.

Ama o zaman da, daha önce biraz acele ederek söylemiş olduğum gibi, yine sonuçta başka güçlükler ortaya çıkıyor: Bunlardan üçünün tipik olduğunu söylemiştik.

(1) "Sınıflandırıyorum", belki ayrıca "Kanaatindeyim" iki türlü de görünüyor. Peki, bunlardan hangisi? Yoksa, ikisi birden mi?

(2) "Bildiririm ki", belirttiğimiz dilbilgisel ya da yarı-dilbilgisel gereklilikleri karşılıyor gibi görünüyor: Peki, *onu da* listeye almayı ister miyiz? Şu anki haliyle, ölçütümüzün, edimsel olmayanların listeye girmesine izin vermek gibi bir zayıflığı olduğu görülüyor.

(3) Kimi zaman, bir şey söylemek, nitelikçe bir şey yapmak gibi görünüyor – örneğin birine hakaret etmek, aynı şekilde birini azarlamak: Ancak "Sana hakaret ediyorum" diye bir edimsel yok. Bizim ölçütümüz, bir şey yapmak olarak bir sözcelemin üretildiği her durumu listeye almaya izin vermeyecektir, çünkü hepsini belirtik bir edimsele "indirgemek" her zaman olanaklı görünmüyor.

* Austin bu ikisine doğal olarak "şimdiki-şimdiki zaman"ı da ekliyor. 42. sayfadaki dipnotta, okurun, Türkçede edimsel fiillerin geniş ve şimdiki zamanda kullanılabildiğini hesaba katarak çeviride geçen "şimdiki zaman" ifadesini "süreklişimdiki ve şimdiki-şimdiki zaman", daha açık bir deyişle "geniş ve şimdiki zaman" olarak anlaması gerektiği belirtilmişti. Çevirinin bütünlüğü açısından burada "şimdiki-şimdiki zaman" ifadesi atlandı. –*ç.n.*

Burada bir ara verip, biraz da iki arada bir derede ortaya attığımız "belirtik edimsel" ifadesi üzerinde biraz daha duralım. Onu (belirtik-olmayan ya da örtük edimsellerden çok) "birincil edimsellerin" karşısına koyacağım. Örnek vermemiz gerekirse:

(1) birincil edimsel: "Orada olacağım."

(2) belirtik edimsel: "Söz veririm ki orada olacağım." Bu ikinci söz kalıbının, sözcelem, yani "Orada olacağım" sözcelemi üretilirken yerine getirilen edimin hangisi olduğunu belirtik hale getirdiğini söylemiştik. Biri "Orada olacağım" derse, "Söz mü?" diye sorabiliriz. Alacağımız yanıt "Evet", ya da "Evet, buna söz veririm" (ya da "Söz veririm ki ..." ya da "Yapmaya söz veririm") olabileceği gibi sadece şu da olabilirdi: "Hayır, ama niyetim gerçekten orada olmak" (bir niyet ifadesi ya da ilanı), ya da "Hayır, ama bu konudaki zaafım düşünüldüğünde, (muhtemelen) orada olacağım öngörüsünde bulunabilirim".

Burada iki noktaya dikkat çekmemiz gerekiyor. "Belirtik kılmak", (en azından filozofların sözcüklere vermeyi tercih ettikleri anlamda) yapmakta olduğum şeyi betimlemek ya da bildirmekle aynı şey değildir. Eğer "belirtik kılmak" bunu ifade ediyorsa, o zaman *pro tanto** kötü bir terim. Uylaşımsal bir eylemin (burada bir ritüel ya da törenin) yerine getirildiği, dilsel-olmayan ama edimsel sözcelemlere benzeyen eylemlerin durumu daha çok şuna benzer: Önünüzde iyice eğildiğimi düşünün; böyle bir durumda, size saygı gösterisinde mi bulunuyorum, yoksa, sözgelişi yerdeki bitkilere dikkatle bakmak ya da ağrıyan midemi rahatlatmak için mi eğildim, çok açık olmayabilir. Böyle durumlarda, genellikle, söz konusu edimin hem uylaşıma dayalı törensel bir edim *olduğunu* hem de bunun *hangi* edim olduğunu açıkça ortaya koyacak daha başka özel boyutları olacaktır; örneğin yaptığım saygı gösterisinde bulunmaksa, sözgelişi şapkamı çıkarırım, dizlerimin üzerine çöküp alnımı yere değdirebilirim, bir elimi kalbimin üzerine koyarım, hatta belki de "Selam" gibi bir ses çıkarır ya da bir söz söylerim. Burada şapkamı çıkarmak yerine getirdiğim edimi ne ölçüde betimler, yaptığımın bir saygı gösterisinde bulunmak olduğunu ne ölçüde bildirirse, "Selam"

* *Lat.* o ölçüde. *–ç.n.*

sözünü sözcelemek de o ölçüde bunları yapar; aynı şekilde (gerçi buna döneceğiz ileride) "Selam" demek ne ölçüde yaptığım edimi betimlerse, "Seni selamlıyorum" da o ölçüde betimler. Bunları yapmak ya da söylemek, yapılan eylemin nasıl alınması ya da anlaşılması gerektiğini, yapılan eylemin ne olduğunu açık kılmak demektir. Bütün bunlar "Söz veririm ki" ifadesi için de böyledir. Bir betimleme değildir, çünkü (1) ne doğru olabilir, dolayısıyla ne de yanlış; (2) "Söz veririm ki" demek (elbette, yerinde söylenmişse), sözcelemi bir söz verme edimi, hiçbir belirsizliğe yer bırakmayacak ölçüde bir söz verme edimi haline getirir. Şu halde, "Söz veririm" gibi edimsel bir söz kalıbı söylenen şeyin nasıl anlaşılması gerektiğini netleştirir ve hatta bir söz verme ediminde bulunulmuş "olduğunu bildirdiği" bile düşünülebilir; fakat bu tür sözcelemlerin doğru ya da yanlış olduklarını söyleyemeyeceğimiz gibi, onların birer betimleme ya da aktarma olduklarını da söyleyemeyiz.

İkinci nokta, küçük bir uyarı: Unutmayalım ki, bu tip sözcelemlerde fiili, örneğin "söz vermek", "bulmak", ya da "ilan etmek" fiillerini (ya da belki de "tahminde bulunmak" gibi fiilleri) izleyen bir "ki-tümcesi" olmakla birlikte, bundan "dolaylı konuşma" diye söz edemeyiz. *Oratio obliqua*'da, yani dolaylı konuşmada, ki-tümceleri, elbette, başka birinin ya da kendimin başka bir zamanda ya da başka bir yerde yaptığı bir şeyi aktardığım durumlarda karşımıza çıkar: Örneğin, "Dedi ki ..." buna verilebilecek en tipik örnektir, ama "Söz verdi ki ..." (bu, "ki"nin çifte bir kullanımı olmasın?), ya da "456. sayfada beyan ettim ki ..." de buna bir örnek olabilir. Bu kafalarda açıksa[1] *oratio obliqua* konuşma biçimindeki "ki"nin bizim belirtik edimsel söz kalıplarındaki "ki"nin her bakımdan aynısı olmadığını anlarız: Bunlarda birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatıdaki kendi konuşmamı aktarıyor değilim. Yeri gelmişken, elbette, belirtik edimsel fiili bir "ki" tümcesinin izlemesi hiç de zorunlu değildir: Bunların önemli bir bölümünde fiilden önce* "*x* yapmaya/yı" gibi bir kalıp gelir ya da böyle hiçbir şey gelmez; örneğin "Özür dilerim", "Seni selamlarım" gibi.

* Austin, İngilizceyi dikkate alarak "fiilden sonra" diyor. –*ç.n.*

1. Yaptığım açıklama, tıpkı bütün gramer kitaplarındaki ki-tümceleri konusundaki açıklamalar gibi çok muğlak: "ki o şey" tümceleri konusundaki açıklamaları daha da berbat.

Evet, dilsel yapının belirtik edimsellerdeki mahiyetine, hatta sadece bu yapının kendisinin işlenme tarzına bile bakarsak, en azından bir şey muhtemel görünüyor: Dilin evrimi açısından bakıldığında, edimsel sözcelemlerin ortaya çıkışı, tarihsel olarak, en azından birçoğu bugün örtük edimsel olarak karşımıza çıkan ve çoğu ya da birçok belirtik edimselde bütünün bir parçası olarak beliren birtakım daha ilkel sözcelemlerden sonraki bir gelişme olmalıdır. Örneğin "Yapacağım", "Söz veririm ki yapacağım"dan önce ortaya çıkmış olmalıdır. İnsanlara nasıl kabul ettirilebileceğini tam bilmiyorum ama şu akla yatkın bir görüş gibi görünüyor: İlkel dillerde, (daha sonraki ayrımları kullanarak) yapabildiğimiz çeşitli şeylerden aslında hangisini yapmakta olduğumuz belki henüz açık değildi, belki bu şeyler henüz birbirinden ayırt edilemiyordu. Örneğin, "Boğa" ya da "Gök gürültüsü" ifadeleri, tek-sözcüklü sözcelemlerden oluşan ilkel bir dilde[2] bir uyarı, bir bilgilendirme, bir öndeyi vb. olabiliyordu. Bu sözcelemlerin taşıyabilecekleri farklı *güçleri* açıkça ayırt etmenin de dilin daha sonraki bir başarısı, hem de kayda değer bir başarısı olduğu; ilkel ya da birincil sözcelem biçimlerinin ilkel dildeki bu "belirsizliği", "çokanlamlılığı", ya da "bulanıklığı" daha sonra da devam ettirdikleri ve sözcelemin tam olarak taşıdığı gücü daha sonra da belirtik kılamadıkları da akla yakın bir görüş gibi görünüyor. Belirtik olmamanın birtakım yararları olabilir: Ama toplum biçimleriyle toplumsal süreçlerin karmaşıklaşması ve gelişmesi açıklığı gerekli hale getirmiştir. Fakat, unutmamak gerekir ki, bir şeyi açık hale getirmek, buluş yapmak ya da betimlemek kadar yaratıcı bir edimdir! Bu, açık seçik ayrımlar yapma meselesi olduğu kadar, var olan ayrımları açık hale getirme meselesidir de.

Ne var ki, tümcelerin birincil ya da ilkel kullanımının bildirimsel ya da saptayıcı olması gerektiğini, çünkü böyle olmasının zorunlu olduğunu; filozofların söylemeyi daha çok sevdikleri şekliyle, bir şey sözcelemenin biricik iddiasının doğru ya da yanlış olmak olduğunu, başka herhangi bir bakımdan eleştiriye açık olmadığını bir şekilde *bildiğimizi* düşünmek, her zaman, yapılması en tehlikeli şey olarak kalacak, ama bunu yapmaya da pek meyilli olacağız. Bütün sözcelemlerin (bazılarının ileri sürdüğü gibi) ilkin emir, ya

2. İlkel diller muhtemelen böyleydi. Krş. Jespersen.

da küfür/yemin-sözleriyle* başlaması gerektiği konusunda nasıl bir bilgiye sahip değilsek, elbette, bu konuda da değiliz; şu çok daha muhtemel: "Saf" bildirim bir hedef, bir idealdir ve bu ideal yolunda ilerleme itkisini de, tıpkı kesinlik hedefine ilerleme itkisinde olduğu gibi, bilimin tedrici gelişimi vermiştir. Dilin kendisinde ve ilkel evrelerinde kesinlik olmadığı gibi, burada söylediğimiz anlamda belirtiklik de yoktur. Dilde kesinlik, söylenen şeyi –sözcelemin *anlamını*– daha açık hale getirir: Burada söylediğimiz anlamda belirtiklik ise sözcelemin *gücünü*, ya da (belli bir anlamda, bkz. aşağısı) "nasıl alınması gerektiğini" daha açık hale getirir.

Dahası, (tıpkı ölçümün ya da standardizasyonun konuşmada *kesinliği* geliştirmek için bugüne kadar bulunmuş en başarılı gereç olması gibi) belirtik edimsel söz kalıpları, onunla aynı işlevi yerine getirmek için az ya da çok başarıyla her zaman kullanılmış olan sayısız konuşma gerecinin en sonuncusu ve "en başarılısı"dır.

Konuşmada kullanılan daha ilkel öteki gereçlerden *bazılarını*, bir gereç olarak belirtik edimsellerin (elbette, göreceğimiz gibi, değişikliğe ya da kayba uğrayarak olsa bile) üstlenebildiği rollerin kimilerini biraz gözden geçirelim.

1. *Kip*

Emir kipi kullanımının son derece yaygın olarak başvurulan bir gereç olduğundan daha önce söz etmiştik. Bu kipin kullanılması sözcelemi bir "buyruk" (ya da bir teşvik, bir izin, bir taviz, ya da buna benzer bir şey) haline getirir. Sözgelimi birçok bağlamda "kapat" diyebilirim:

"Çabuk, kapat", "Sana kapatmanı emrediyorum"a benziyor.

"Bana kalırsa, kapat", "Sana kapatmanı tavsiye ederim"e benziyor.

"İstersen, kapat", "Kapatmana izin veriyorum"a benziyor.

* *Swear-words. Swear* İngilizcede bağlamına göre "yemin etmek" ve "küfür etmek" anlamlarına gelen çokanlamlı bir sözcük. Sözcük metinde bir "edimsöz" edimi ya da fiili örneği olarak kullanıldığında iki anlam da hesaba katılıyor. Nitekim, Austin kendini, 125. sayfada bir dipnot halinde bunu belirtmek zorunda hissedecektir. Ayrıca kitabın çeviriye esas alınan baskısında sona eklenen dizinde, *swear* maddesinde sözcüğün bu kullanımı da yer almaktadır. Bu nedenlerle burada "küfür sözleri" yerine "küfür/yemin-sözleri" dendi. –*ç.n.*

"Tamam öyleyse, kapat", "Kapatmana rıza gösteriyorum"a benziyor.

"Cesaretin varsa, kapat", "Hodri meydan, kapat bakalım"a benziyor.

Bundan başka kiplikleri* de kullanabiliriz:

"Kapatabilirsin", "Kapatmana izin veriyorum, rıza gösteriyorum"a benziyor.

"Kapatmak zorundasın", "Kapatmanı emrediyorum, tavsiye ediyorum"a benziyor.

"Kapatsan iyi olur", "Kapatmanı tavsiye ediyorum"a benziyor.

2. *Ses tonu, ritim, vurgu*

"Tehdit ederek" vb. biçimdeki sahne talimatlarının bir gereç olarak kullanılmasında da durum buna benzer. Bir-iki örnek vermek gerekirse:

"Saldıracak!" (uyarı)
"Saldıracak?" (soru)
"Saldıracak!?" (protesto)

Konuşma dilinin bu yönleri yazı dilinde kolayca gösterilemez. Örneğin (hiç doyurucu olmadı ama) biz bir ünlem bir de soru işareti kullanarak bir itirazın ses tonunu, ritmini ve vurgusunu vermeye çalıştık. Noktalamalar, italikler, sözcük sırası bu konuda yardımcı olabilir, ama biraz kabadırlar.

3. *Zarflar ve zarf nitelikli ibareler*

Ancak yazı dilinde –hatta, o denli zorunlu olmamakla birlikte, bir ölçüde konuşma dilinde de– zarflara, zarf nitelikli ibarelere ya da deyiş biçimlerine güveniriz. Nitekim, "muhtemelen" ya da –anlamca karşıtı olan– "muhakkak" ekleyerek, "Yapacağım"ın gücüyle ilgili bir nitelemede bulunabilirim; "Asla unutmazsan iyi edersin" yazarak (bir hatırlatmaya, ya da bunun gibi şeylere) vurgu yükleyebiliriz. Çok sıklıkla aynı ya da benzer sözel gereçleri ve dolambaç-

* Austin İngilizceyi düşünerek "yardımcı fiiller"den (*auxiliaries*) söz ediyor. Çeviride bütünlük açısından Türkçe dikkate alınarak "kiplikler" dendi. –*ç.n.*

lı lafları içermekle birlikte, yine de, aslında hepsi birbirinden farklı olan açığa vurma, ihsas etme, sezdiride bulunma, taş atma, anlamaya fırsat verme, çıkarımda bulunmaya müsaade etme, nakletme, "ifade etme" (o meşum sözcük) fenomenleriyle olan ilişkiler konusunda burada birçok şey söylenebilirdi. Derslerimizin bundan sonraki yarısında burada yapılması gerekli önemli ve zor ayrıma geri döneceğiz.

4. *Bağlantı sözcükleri*

Bağlantı sözcüklerinin özel bir sözel gereç olarak kullanımı, çok daha karmaşık bir düzeyde olabilir; nitekim "gene de" bağlantı sözcüğünü, "Israr ediyorum ki" gücünde, "öyleyse" bağlantı sözcüğünü "Öyle bir sonuç çıkarıyorum ki" gücünde, "rağmen" bağlantı sözcüğünü "Teslim ederim ki" gücünde kullanırız. Bu arada, "halbuki", "İşbu ... ile" ve "üstelik" sözcüklerinin kullanımlarını da unutmayın.[3] [Yazılı metinlerde] Manifesto, Sahne, Resmi Açıklama gibi başlıkların ya da "Roman" altbaşlığının kullanımı da buna çok yakın bir amaca hizmet eder.

Kaldı ki, söylediğimiz şey ve onu söyleme tarzı dışında, hatta onlar bir yana, sözcelemin gücünü bir ölçüde açıklayacak başka esaslı gereçler de var:

5. *Sözcelemlere eşlik eden jestler*

Bir söz sözcelerken aynı zamanda da birtakım jestler yapabilir (göz kırpabilir, parmakla işaret edebilir, kaş çatabilir, vb.) ya da sözel olmayan birtakım törensel eylemlerde bulunabiliriz. Bunlar bazen herhangi bir söz sözcelemeden de ihtiyacımızı karşılaşabilirler. Önemli oldukları çok bellidir.

6. *Sözün sözcelenme koşulları*

Son derece önemli bir yardım da sözün sözcelenme koşullarından gelir. Nitekim, "İstek *ondan* gelince, rica değil, emir saydım" diyebiliriz; benzer biçimde "Bir gün öleceğim" ile "Saatimi sana bı-

3. Fakat bu örneklerin kimileri, "Israr ediyorum ki" ile "Öyle bir sonuç çıkarıyorum ki" sözcelemlerinin edimsel olup olmadığı yollu eski soruyu yeniden akla getiriyor.

rakacağım" sözlerinin bağlamı, özellikle de konuşan kişinin sağlığı, bu sözlerin nasıl anlaşılacağı konusunda bir fark yaratır.

Ancak, dildeki bu imkânlar bir bakıma gereğinden de fazladır: İki anlamlı sözlere ve yetersiz ayrımlara yol açarlar; üstelik onları bir de başka amaçlar için, örneğin sezdiride bulunmak için kullanırız. Belirtik edimseller, iki anlamlı sözleri dışarıda tutar, bulunulan edimi nispeten sabit tutar.

Bütün bu gereçlerde sorun yaratan şey, en başta, onların anlam bulanıklığı ve ne şekilde alınacaklarının kesin olmayışıdır; ancak sözler aracılığıyla yerine getirdiğimiz eylemler alanının karmaşıklığı gibi bir konuyla uğraşmak söz konusu olduğunda dilsel gereçlerdeki yetersizliğin belki de olumlu bir katkısı vardır. Emir kipindeki bir sözcelem, bir emir olabilir, bir izin verme olabilir, bir talep olabilir, bir rica olabilir, bir yalvarma olabilir, bir öğüt olabilir, bir uyarı olabilir ("git de gör"), ya da bir şart, bir taviz, ya da bir tanım ifade edebilir ("... olsun") vb. "Al" deyip birine bir şeyi teslim etmek, hediye etmek, ödünç vermek, kiraya vermek, ya da emanet etmek olabilir. "Yapacağım" demek, söz vermek, bir niyeti ifade etmek, ya da geleceğim hakkında bir kestirimde bulunmak olabilir. Örnekler daha da çoğaltılabilir. Yukarıda sözü edilen (daha başkalarının da olması kuvvetle muhtemel) gereçlerden bir bölümünü, ya da hepsini birlikte kullanmak, hiç olmazsa çoğu zaman yeterli olur. Nitekim, "Yapacağım" dediğimizde, "şüphesiz" ya da "muhtemelen" zarfını ekleyerek bir kestirimde bulunduğumuzu; "kesinlikle" ya da "kati olarak" zarfını ekleyerek bir niyeti ifade etmekte olduğumuzu; ya da "mutlak surette" ibaresini ekleyerek ya da "Elimden geleni yapacağım" diyerek söz vermekte olduğumuzu açık bir hale getirebiliriz.

Ortada edimsel bir fiil varsa, onu yalnızca "ki ..." ya da "*x* yapmaya/yı..." kalıplarında değil, ayrıca sahne talimatlarında ("buyur eder"), başlıklarda ("uyarı!"), ya da ayraç içlerinde kullanabildiğimizi belirtmekte yarar var (bu, neredeyse bahsettiğimiz normal biçimler kadar iyi bir edimsel sınama yoludur); sonra, asla normal bir biçime sahip olmayan "Dışarı" gibi özel sözleri de unutmamak gerekir.

Ne var ki, belirtik edimsellerin varlığı, hatta kullanılmaları bizim

sıkıntılarımızı tamamen ortadan kaldırmıyor.

(1) Felsefede, edimsellerin betimleyici ya da saptayıcı sanılmaya açık oluşlarının bir sorun olduğunu bile ileri sürebiliriz.

(1*a*) Elbette, mesele sadece, edimsellerin birincil sözcelemlerin içerdiği çoğu zaman insana hoş gelen iki anlamlılığı barındırmaması değildir; kullanılan ifadenin bir belirtik edimsel olup olmadığının belli olmadığı durumlarla edimsele çok benzediği halde edimsel olmayan durumların varlığını da bu arada ayrıca unutmamamız gerekir.

(2) Ortada bir ve aynı söz kalıbının bazen belirtik edimsel, bazen de betimleyici gibi göründüğü durumların olduğu da çok açık; hatta bu kararsızlık istismar bile edilebilir: Örneğin, "Onaylıyorum" ile "Mutabıkım" böyledir. Nitekim, "Onaylıyorum"un onay vermek gibi edimsel bir gücü olabilir ya da betimleyici anlamında kullanılıyor olabilir: "Gönlüm ondan yana."

Bunun ortaya çıktığı iki klasik durumu gözden geçireceğiz. Bunlar belirtik edimsel söz kalıplarının gelişiminde ortaya çıkabilecek birtakım fenomenleri gözler önüne seriyorlar.

İnsanın hayatında sayısız öyle durumlar vardır ki, bunlarda belli bir "heyecan" (sözcüğe bir mim koyun) ya da "istek" duyulması, ya da bir tutumun benimsenmesi, uylaşımsal olarak, belirli bir duruma uygun olan ya da yakışan bir tepki sayılır; bu durumlara belirli bir edimin yerine getirildiği ve gösterilen tepkinin doğal olduğu (ya da böyle olduğunu düşünmenin hoşumuza gittiği!) durumlar da dahildir. Böyle durumlarda, söz konusu heyecan ya da isteğin fiilen duyuluyor olması elbette mümkündür ve normaldir. Bizim heyecan ya da isteklerimiz başkaları tarafından saptanabilir olmadığı için, başkalarını, onlara sahip olduğumuz konusunda bilgilendirmeyi istememiz normaldir. Bu duygulara sahip olduğumuzda, farklı durumlarda gerekçelerimiz biraz farklı, hatta belki daha az geçerli olsa da, onları "ifade etme"nin, hatta böylesi yakışık alır diye düşünüp aktarmakta olduğumuz duyguyu gerçekten duyup duymadığımıza bakmadan ifade etmenin *de rigueur** hale gelmesi anlaşılabilir bir şeydir. Böyle kullandığımız ifadelere şu örnekleri verebiliriz:

* *Fr.* moda, âdet. *–ç.n.*

Teşekkür ederim	Minnettarım	Minnettarlık duyuyorum
Özür dilerim	Üzgünüm	Pişmanlık duyuyorum
Eleştiriyorum / Kınıyorum	Suçluyorum	Dehşet içindeyim / İğrenç buluyorum
Onaylıyorum	Uygun buluyorum	Uygun olduğunu hissediyorum
Hoşgeldiniz	Hoşgeldiniz diyorum	
Tebrik ederim	Memnunum	

Bu listede ilk sütun edimsel sözcelemleri içeriyor; ikincisi saf değil yarı betimleyici sözcelemlerden, üçüncüsü ise yalnızca aktarımlardan oluşuyor. Dolayısıyla burada, bir çeşit kasti belirsizlikten zarar gören ya da faydalanan, birçoğu önemli çok sayıda ifade var; bununla kasten saf tutulmuş edimsel ibareler sürekli araya sokularak savaşılır. "Uygun buluyorum" ya da "Üzgünüm"ün şu biçimde mi yoksa bu biçimde mi (ya da her zaman şu biçimde mi yoksa bu biçimde mi) kullanıldığına karar vermek için önerebileceğimiz herhangi bir sınama yolu olabilir mi?

"*Gerçekten* yapıyor mu?" demenin mantıklı olup olmadığını sormak, başvurulacak bir sınama yolu olabilir. Örneğin biri "Hoşgeldiniz" ya da "Hoşgeldiniz diyorum" dediğinde, "Gelişini gerçekten hoş mu buldu acaba" diyebiliriz ama aynı biçimde "Ona gerçekten hoşgeldiniz dedi mi acaba" diyemeyiz. Bir başka yol da kişinin gerçekte herhangi bir şey söylemeden sahiden söz konusu şeyi yapıyor olmasının mümkün olup olmadığını sınamak olabilir: Örneğin özür dilemekten farklı olarak üzgün olmak, teşekkür etmekten farklı olarak minnettar olmak, kınamaktan farklı olarak suçlamak herhangi bir şey söylenmeden yapılabilecek şeylerdendir.[4] Ancak, edimsel olduğu düşünülen edimin önüne "kasten" gibi bir zarf ibaresini, ya da arkasına "yapmak istiyorum" gibi bir ifadeyi koyup koyamadığımız da, en azından kimi durumlarda, bir üçüncü sınama yolu olabilir: Çünkü (muhtemeldir ki) sözcelem bir eylemin yapılmasıysa, elbette bu eylemi (hiç olmazsa zaman zaman) kasten yapmamız ya da yapmayı istiyor olmamız mümkün olsa gerektir. Nite-

4. Bir şeye zımni olarak rıza vermenin olanaklı olup olmadığı konusunda birtakım klasik şüpheler söz konusu; burada sözel olmayan yoldan yerine getirilen edim, edimsele alternatif bir biçimde meydana gelmektedir: Bu da ikinci sınama yoluyla ilgili bazı kuşkular doğuruyor!

kim, "Ona kasten hoşgeldin dedim", "Onun eylemini kasten onayladım", "Kasten özür diledim" diyebildiğimiz gibi "Özür dilemek istiyorum" dememiz de olanaklı. Fakat, "Onun eylemini kasten uygun bulmuyorum" ya da "Üzgün olmak istiyorum" ("Üzgünüm demek istiyorum" bundan farklı bir şeydir) diyemeyiz.

Kişinin söylediği şeyin, zaman zaman "Üzgünüm" dediğimde olduğu gibi kelimenin düz anlamında yanlış olup olamayacağını, ya da zaman zaman "Özür dilerim" dediğimde olduğu gibi sadece içtenliksizliği (yerinde olmamaklığı) içerip içermediğini sormak dördüncü bir yol olabilir. Bu ibareler içtenliksizlik ile yanlışlık arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır.[5]

Ancak, bu arada tam mahiyetinden emin olmadığım ama yapılması gereken belli bir ayrım var burada: Yukarıda "Özür dilerim"i "Üzgünüm" ile ilişkilendirmiştik; ne var ki, edimsellerle kesinlikle hiçbir ilgisi olmayan, ama bazı bakımlardan onlara benzeyen çok sayıda uylaşımsal duygu ifadesi var. Örneğin:

"Sonraki konuşmacıyı davet etmekten zevk duyarım."
"Söylemek zorunda olduğum için üzgünüm ama..."
"... ilan etmekten sevinç duyarım."[6]

"...maktan onur duyarım" benzeri bu ibarelere, *nezaket* ibareleri diyebiliriz. Bunları bu biçimde formüle etmek daha çok uylaşımsal bir şeydir: Fakat burada zevk duyduğunuzu söylemek, bir şey yapmaktan zevk duymak değildir. Ne yazık ki öyle. Edimsel bir sözcelem olmak, duygu ve tutumlarla ilgili, benim DAVRANIŞ-BELİRTİCİLER adını verdiğim bu durumlarda bile, bir duygu ya da tutumun uylaşımsal bir ifadesi olmak demek değildir *yalnızca*.

Eylemi söze uydurma durumları –edimseller yaratabilen ama başlı başına alındığında bir edimsel sözcelem örneği olmayan özel durumlar– da gözden kaçırılmamalıdır. Buna tipik bir örnek vermek gerekirse: "Kapıyı bu şekilde çarparım" (kapıyı çarpar). Fakat bu

5. Diğer durumlarda da buna koşut fenomenler söz konusudur: Örneğin, bunlardan özellikle kafa karıştırıcı nitelikte olanı, söylemsel ya da serimleyici edimseller diyebileceklerimizde görülür.

6. [Derslerin elyazmasındaki kenar notu: "Burada başka bir sınıflandırmaya ihtiyaç var: Yeri geldiğinde sadece belirt."]

tür durumlar "Seni selamlarım" (selamlar) gibi sonuçlar yaratırlar; burada "Seni selamlarım" selamlamanın yerine geçen, dolayısıyla da saf bir edimsel sözcelem olabilir. "Seni selamlarım" demek artık seni selamlamak*tır*. Bir de "... hatırası önünde saygıyla eğiliyorum"u düşünün.

Fakat, eylemi söze uydurmak ile saf edimsel arasında birçok geçiş evresi vardır:

"Pişti." Bunu (uygun koşullarda) söylemek pişti yapmaktır; yoksa "pişti" denmezse pişti olmaz.

"Şah." Uygun koşullarda bunu söylemek, şah çekmektir. Peki, "Şah" denmediyse, şah çekilmiş olur mu?

"Jadub." Bu eylemi söze uydurmak mıdır, yoksa taş sürme ediminin karşıtı olan taşı düzeltme ediminin bir parçası mıdır?

Belki de bu ayrımlar çok önemli değil: fakat şu örneklerde olduğu gibi, edimseller söz konusu olduğunda da benzer geçiş evreleri söz konusu:

"Alıntı yapıyorum": alıntı yapar.
"Tanımlıyorum": tanımlar (örneğin: *x*, *y*'dir).
"*x*'i *y* olarak tanımlıyorum."

Bu durumlarda ilgili sözcelemler, bir başlık gibi iş görürler: Bunlar, edimsellerin bir çeşidi mi? Aslında, söze uydurulan eylemin kendisinin sözel bir edim olduğu yerlerde böyle bir iş görürler.

VII

Belirtik Edimsel Fiiller

GEÇEN DEFA, Belirtik Edimselleri, Birincil Edimsellerle birlikte ele aldık ve bunlardan ilkinin dil ve toplum gelişirken ikincilerin evrime uğraması sonucu doğal bir biçimde ortaya çıkmış olabileceklerini iddia ettik. Ancak bunun belirtik edimsellerin bir listesini çıkarmaya çalışırken karşılaştığımız bütün güçlükleri ortadan kaldırmayabileceğini de söyledik. Yeri geldikçe, belirtik edimsellerin birincillerden nasıl geliştiğini gözler önüne seren bazı örnekler verdik.

Örnekleri, kabaca davranışlar karşısında gösterilen tepkilerle ve başkaları karşısındaki davranışlarla ilgili olup tutum ve duyguları sergilemek üzere tasarlanmış bir edimsel türünden, *davranış-belirticiler* diyebileceğimiz alandan seçtik.

Şunları karşılaştırın:

Belirtik Edimsel	*Saf Olmayan (yarı betimleyici)*	*Betimleyici*
Özür dilerim	Üzgünüm	Pişmanlık duyuyorum
Eleştiriyorum Kınıyorum	Suçluyorum	İğrenç buluyorum
Onaylıyorum	Uygun buluyorum	Uygun olduğunu hissediyorum
Hoşgeldiniz	Hoşgeldiniz diyorum	

Saf belirtik edimsellerle ilgili dört sınama yolu öne sürdük:

(1) "Peki *gerçekten* yaptı mı?" diye sormanın bir anlamı olur mu (ya da bunu sormak anlamca aynı olur mu)?

"Ona sahiden hoşgeldin dedi mi?" sorusunu, "Gelişini sahiden hoş buldu mu?" sorusunu sorduğumuzda kastettiğimiz anlamda; ya da "Onu sahiden eleştirdi mi?" sorusunu, "Onu gerçekten suçladı

mı?" sorusunu sorduğumuzda kastettiğimiz anlamda soramayız. Mesela isabetsizliklerin mümkün olması yüzünden çok iyi bir sınama yolu değildir bu. Kişi "Evet (kabul ediyorum)" dediğinde, "Gerçekten evlendi mi?" diye sorabiliriz, çünkü ortada evliliği sorunlu hale getirecek isabetsizlikler olabilir.

(2) Kişi edimseli sözcelemeksizin eylemi yapabilir miydi?

(3) Kişi eylemi kasten yapabilir miydi? Ya da eylemi yapmayı istiyor olabilir miydi?

(4) Sözgelişi, eleştirdiğimi (bu suçlamaktan farklıdır) söylediğimde eleştiriyor olduğum, sözcüğün düz anlamıyla, yanlış olabilir mi? (Elbette, *içtenliksiz* olmak her zaman olanak dahilindedir.)

Kimi zaman farklı bir sözcük kullanmak, kimi zaman da söz kalıbını farklı biçimde çatmak da geçerli bir sınama yolu olabilir. Nitekim, belirtik bir edimselde, "Uygun buluyorum" demekten çok "Onaylıyorum" deriz. "Dilerim denizin dibinde olursun / Keşke denizin dibinde olsaydın" ile "Denizin dibinde olmanı dilerim", ya da "Dilerim hoşça vakit geçirirsin" ile "Mutlu olmanı dilerim" vb. arasındaki farkı düşünün.

Sonuç olarak edimsellerimizi şunlardan ayırdık:

(1) "... onur duyarım" gibi törensel davranışlarda karşımıza çıkan uylaşımsal nezaket ifadeleri. Bunlar oldukça farklıdır, çünkü, ritüeldirler, ayrıca da içten oldukları söylenemez; bizim dört sınama ölçütümüze göre de edimsel değildirler. Dar kapsamlı, belki de duyguların itirafıyla, hatta bir şey söylemekten ya da işitmekten kaynaklanan duyguların itirafıyla sınırlı gibiler.

(2) Eylemi söze uydurmak. Dava vekilinin davanın sonunda "Böylece savunmamı bitiriyorum" demesi buna tipik bir örnek olabilir. Özellikle bu ibareler, söze uydurulan eylemin kendisi tamamen bir ritüel olduğunda, hemen saf edimsel durumuna geçebilir: sözel olmayan eğilme edimi ("Seni selamlıyorum"), ya da sözel bir ritüel olarak "Hurra" demek ("Alkışlıyorum").

Davranış-belirticilerde olduğu gibi betimleyici sözcelemden edimsel sözceleme kayma ve bu ikisi arasında bocalama olgusunun alışılmışın dışında yaygın olduğu ikinci çok önemli sözcük sınıfı da, benim *serimleyiciler*, ya da serimleyici edimseller dediğim sözcük sınıfıdır. Burada sözcelemin ana gövdesi, genellikle ya da çoğu zaman doğrudan doğruya bir "bildirim" biçimindedir, ama sonunda

"bildirim"in, konuşmanın, söz alışverişinin, diyaloğun, ya da genel anlamda bir serimlemenin bağlamı içine nasıl sokulacağını gösteren bir belirtik edimsel fiil vardır. İşte birkaç örnek:

"Ayın arka yüzü diye bir şey olmadığını iddia ediyorum (ya da olmadığında ısrar ediyorum)."

"Ayın arka yüzü diye bir şey olmadığı sonucunu çıkarıyorum (ya da çıkarımında bulunuyorum)."

"Ayın arka yüzü diye bir şey olmadığına tanıklık ediyorum."

"Ayın arka yüzü diye bir şey olmadığını kabul ediyorum (ya da teslim ediyorum)."

"Ayın arka yüzü diye bir şey olmadığı kehanetinde (ya da öndeyisinde) bulunuyorum."

Bunun gibi şeyler söylemek, uslamlamada bulunmak, sonuç çıkarmak, tanıklık etmek, karşılık vermek, öndeyide bulunmak vb. demektir.

Evet, bu fiillerin birçoğu, oldukça inandırıcı saf edimseller olarak sahneye çıkıyor. (Söz konusu fiillerin sözcelemlerde bu şekliyle, doğru ya da yanlış olabilen "bildirimler"e benzeyen yantümcelere bağlanmış olarak yer alması yine de rahatsız edici; daha önce bundan söz etmiştik; yeniden de döneceğiz.) Örneğin "...dığı kehanetinde bulunuyorum", "...dığını teslim ediyorum", "...dığını koyut olarak alıyorum" dediğimizde, baştaki yantümce normal olarak tamı tamına bir bildirime benzeyecektir, ama fiillerin kendileri tam da birer saf edimsel gibi görünmektedir.

Davranış-belirticilerde kullandığımız dört sınama yoluna başvuracak olursak: Kişi "...dığını koyut olarak alıyorum" dediğinde,

(1) "Peki, *gerçekten* koyut olarak alıyor muydu?" diye soramayız;

(2) kişinin öyle demeden bir şeyi koyut olarak alması mümkün değildir;

(3) "...dığını kasten koyut olarak aldım" ya da "...dığını koyut olarak almak istiyorum" denebilir;

(4) "...dığını koyut olarak alıyorum" demek sözcüğün düz anlamında yanlış olamaz (daha önce belirtilen "...dığını 265. sayfada ko-

yut olarak alıyorum" anlamı hariç). Bütün bu bakımlardan "koyut olarak alıyorum", "... için özür dilerim"e, "... için onu eleştiriyorum"a benzemektedir. Elbette, bu sözcelemler yerinde olmayan sözcelemler olabilirler – kişi hiç de öndeyide bulunacak biri değilken öndeyide bulunabilir, "Senin yaptığını itiraf ediyorum" diyebilir, ya da yapmadığı halde "Yaptığımı itiraf ediyorum" diyerek içtenliksiz bir şey söylüyor olabilir.

Ancak, bu sınamalardan bu kadar başarıyla geçe*me*yecek, buna çok benzeyip aynı sınıfa giren pek çok fiil var: örneğin, "...dığını koyut olarak alıyorum"dan farklı olarak "...dığını farz ediyorum". O şeyi farz ettiğimin farkında olmadığım, bu anlamda bir şey de söylemiş olmadığım halde canı gönülden "...dığını farz ediyordum" diyebilirim. Farkında olmadığım ya da öyle olduğunu, şu önem verilen betimleyici anlamda söylemediğim halde bir şey farz ediyor olabilirim. Elbette, sözgelişi, bir konuda kesinlemede bulunuyor ya da bir şeyi yadsıyor olduğum anlamında bir şey söylemeden bir kesinlemede bulunuyor, ya da bir şeyi yadsıyor olabilirim – böyle bir yerde "... konusunda kesinlemede bulunuyorum" ile "... olduğunu yadsıyorum", burada söz konusu edilmeyen bir anlamda saf belirtik edimsellerdir. Başımı öne eğebilir ya da yukarı kaldırabilirim, başka bir şey söylerken *ima yoluyla* bir konuda kesinlemede bulunabilir ya da bir şeyi yadsıyabilirim. Buna karşılık "...dığını farz ediyorum"u düşünürsek, başka bir şey söyleyerek ima yoluyla *değil* herhangi bir şey söylemeden, sadece köşemde sakin sakin oturarak da bir şey farz etmem mümkündür: Oysa böyle sadece köşemde sakin sakin oturarak bir şeyi yadsımam mümkün değildir.

Başka bir deyişle, "... dığını farz ediyorum", belki "... dığını zannediyorum" da, "... olduğu için üzgünüm" gibi iki yönlü iş görmekteler: "... olduğu için üzgünüm" kimi zaman "Özür dilerim"e eşdeğerdir, kimi zaman duygularımı betimler, kimi zaman da aynı anda ikisini birden yapar; bunun gibi "Farz ediyorum" bazen "Koyut olarak alıyorum"a eşdeğerdir, bazen değildir.

Aynı şekilde, "... konusunda mutabıkım", en azından benim bir tutumumu, bir ruh halimi, bir inanç durumumu betimlediği yerde, kimi zaman "Davranış şeklini onaylıyorum", kimi zaman da daha çok "Davranış şeklini uygun buluyorum"un gördüğü işe benzer iş

görür. Burada da ibarede yapılacak ufak bir değişiklik önemli olabilir, örneğin "... yapmak konusunda mutabıkım" ile "... ile mutabıkım" arasındaki farkı düşünün: Ancak bu çok sıkı bir sınama yolu değil.

Aynı genel fenomen, davranış-belirticilerde olduğu gibi bu sınıfta da kendini gösteriyor. Tıpkı, "...dığını farz ediyorum" karşımıza saf bir edimsel olarak çıkmazken, "...dığını öncül olarak ileri sürüyorum"un ("...dığını koyut olarak alıyorum"un) karşımıza saf bir belirtik edimsel olarak çıkması gibi:

"... olacağını öngörüyorum" (bekliyorum, umuyorum) saf bir belirtik edimsel olarak karşımıza çıkmazken, "... olacağı kestiriminde (öndeyisinde) bulunuyorum" karşımıza saf bir belirtik edimsel olarak çıkıyor;

"Ben de o fikirde mutabıkım" karşımıza saf bir belirtik edimsel olarak çıkmazken, "O fikrin altına imzamı atıyorum (O fikri tasdik ediyorum)" karşımıza saf bir belirtik edimsel olarak çıkıyor;

"Öyle mi acaba (Öyle mi, şüphem var)" karşımıza saf bir edimsel olarak çıkmazken, "Öyle mi diye soruyorum" karşımıza saf bir edimsel olarak çıkıyor.

Buradaki "koyut olarak almak", "öndeyide bulunmak", "altına imza atmak", "sormak" vb. bizim saf belirtik edimsel sınavlarının hepsinden geçecektir, ama diğerleri geçemeyecektir, ya da her durumda geçemeyecektir.

Yeri gelmişken belirtilmesi gereken bir nokta var: Sözcelemlerimizin her birini, diyelim, onların üretildikleri bağlama bağlarken bu sınırlar içinde kalarak yaptığımız her şey, belirtik bir edimsel aracılığıyla yaptığımız şeylerden olmayabilir. Örneğin, "...dığını ima ediyorum", "...dığını sezindiriyorum" diyemeyiz.

Davranış-belirticiler ile serimleyiciler, bu fenomenin kendini gösterdiği iki en önemli türdür: Fakat öteki türlerde de, örneğin *hüküm-belirticiler* dediklerimde de bu fenomene rastlanmaktadır. Hüküm-belirticilere örnek vermek gerekirse: "...dığını ilan ediyorum", "...dığı kanaatindeyim", "... diye hesaplıyorum", "... diye tarihlendiriyorum" bu sınıfa girer. Nitekim, eğer bir yargıçsanız ve "... ka-

naatindeyim" derseniz, bir kanaatte olduğunu söylemek, bir kanaatte olmaktır; kişilerin resmi sıfatlarının kalkmasıyla bu artık aynı derecede açık bir şey olmaz: Sözgelişi sadece bir ruh durumunun betimi olabilir. Bu güçlükten, genellikle yapıldığı üzere, "hüküm", "... lehine karar veriyorum", "...dığını ilan ediyorum" gibi özel bir söz uydurarak kaçınılabilir; sözcelemin edimsel yapısı yine kısmen sözcelemin bağlamına, sözgelişi bir yargıçlar kurulunda cüppe giymiş bir vaziyette bir üye olarak yer alan bir yargıç olmaya vb. bağlı olur.

Ortada bir çifte kullanım olduğunu gördüğümüz yerde "*x*'leri *y* olarak sınıflandırıyorum"un durumu da bir bakıma buna benzer: Hem bana gelecekteki bir davranış şeklinin sorumluluğunu yükleyen saf bir belirtik edimsel olabilir hem de benim düzenli olarak yaptığım davranışın (içinde bulunduğum bir ruh durumunun değil) betimi olabilir. "Gerçekten ... diye sınıflandırmıyor" ya da "... diye sınıflandırıyor" diyebilirim, hem sonra kişi herhangi bir şey söylemeden de sınıflandırma yapıyor olabilir. Bu kullanımı, tek bir edimi yerine getirmek suretiyle belirli bir edimi düzenli olarak yerine getirme sorumluluğunu yüklendiğimiz kullanımlardan ayırmamız gerekir: Örneğin, "*x*'i *y* olarak tanımlıyorum" kişinin düzenli olarak böyle yaptığını bildirmez, kişiye, söz konusu iki ifadeden birini düzenli olarak diğerine eşdeğer olarak kullanma sorumluluğu yükler. Bu bağlamda "Niyetindeyim"i "Söz veririm" ile karşılaştırmak öğretici olabilir.

Belirtik bir edimsel olduğu görülen ya da ileri sürülen bir fiilin kendisinin, her zaman ya da bazen (ya da kısmen), duyguların, ruh durumlarının, ruh hallerinin vb. doğru ya da yanlış bir betimi olarak iş görüp görmediği sorunu konusunda bu kadar söz yeter. Fakat bu tür durumlar, yine, dikkat çektiğimiz daha geniş bir fenomene işaret ediyor: Edimsel karakterine rağmen sözcelemin bütününün esasında doğru ya da yanlış olması amaçlanmış gibidir. Farz edelim, jüri dışından biri tarafından söylendiği biçimiyle "... kanaatindeyim" ya da "...dığını umuyorum" gibi tam arada olanları alsak bile, yaptıkları betimlemek ya da bildirmek olduğu ölçüde ya da bunlar olduğunda, onların betimledikleri ya da bildirdikleri her şeyin konuşan kişinin inançları ya da beklentileri olduğunu sanmak saçma görünüyor. Böyle olduğunu sanmak, daha çok, *Alice Harikalar Di-*

yarında'da olduğu gibi, "*p* olduğunu düşünüyorum"u, "Bu [onunla değil] seninle ilgili bir şey" karşılığı verilebilecek bir bildirim olarak alma işgüzarlığı olur. ("Sanmam ki..." dedi Alice: "O halde konuşmamalısın" diye tamamladı sözü Tırtıl ya da her kimse.) "Bildirmek" ya da "iddia etmek" gibi saf belirtik edimsellere gelirsek, hiç kuşku yok, bir bildirim ya da iddia sözcelemini üretmek bildirme ya da iddia etme eyleminde bulunmak olsa bile sözcelemin bütünü doğru ya da yanlıştır. Ayrıca, "Başla" gibileri değilse bile, "Bitti" gibi çok açık klasik edimsellerin olguların betimlenmesiyle çok yakından ilgili oldukları gibi şeyler söyledik sürekli olarak.

Ancak, bu o kadar da kötü bir şey değil. Sözcelemin nasıl alınacağını, yani (bir öndeyi vb. değil) bir bildirim olduğunu açıkça ortaya koyan edimsel bölümü ("bildiririm") yantümcedeki doğru ya da yanlış olması gereken parçadan ayırabiliriz. Ancak, dil izin vermediği için, sözcelem içinde bir çeşit belirtik edimsel barındırıyor görünse de, bu biçimde iki bölüme ayıramadığımız birçok örnek vardır. Nitekim, "*x*'i *y*'ye benzetiyorum", "*x*'i *y* olarak çözümlüyorum" böyle sözcelemlerdir. Burada, en azından yarı-edimsel nitelikte kısa bir ibare aracılığıyla hem benzetme yapmaktayız, hem de ortada bir benzetme olduğunu bildirmekteyiz. Yine cesaretle yolumuza devam edecek olursak: "-dığını biliyorum"dan, "-dığına inanıyorum"dan vb. de aynı şekilde söz etmek mümkün. Peki, bu örnekler ne kadar karmaşık? Onların tamamen betimleyici olduklarını farz edemeyiz.

Şimdi bir an durup hangi noktada olduğumuza bakalım: Edimseller ile saptayıcılar arasında bir karşıtlık olduğu kabulüyle başladıktan sonra, yerinde olmamaklığın, her şeye rağmen, yalnız edimselleri değil, her iki tür sözcelemi de karakterize eden bir özellik olarak göründüğü; yerinde olmaları gereğine ilaveten olgulara uyma ya da olgularla bir ilişki içinde olma gereğinin, saptayıcı diye kabul edilenlerin karakteristik yanı olduğu gibi edimsellerin de karakteristik bir yanı göründüğü konusunda yeterince delil bulduk.

Evet, edimseller için dilbilgisel bir ölçüt bulmakta başarısız olduk, ama bununla birlikte de her edimselin ilkece belirtik edimsel biçimine sokula*bileceği*nde belki ısrarcı olabileceğimizi, arkasından da edimsel fiillerin bir listesini yapabileceğimizi düşündük. Ancak bundan sonra da, görünüşçe belirtik bir biçimde olduğunda bi-

le bir sözcelemin edimsel olup olmadığından emin olmanın çoğu zaman kolay olmadığını; daha da önemlisi, karşımıza yine de, "bildiririm ki" ile başlayıp edimsel olmanın gereklerini yerine getirir görünen, ama aynı zamanda da kesinlikle bildirimde bulunmak olup kesinlikle doğru ya da yanlış olan sözcelemler çıktığını gördük.

Artık soruna yeni bir başlangıç yapmanın zamanı. Bir şey söylemenin bir şey yapmak olabileceği, ya da bir şey söylerken bir şey yaptığımız savının içerdiği anlamlar üzerinde daha genel hatlarıyla bir kez daha düşünmek (belki de ayrıca bir şey söyle*yerek* bir şey yaptığımızdaki farklı durum üzerinde düşünmek) istiyoruz. Burada yapılacak bir açıklama ve tanım belki içine düştüğümüz karmaşadan kurtulmamıza yardımcı olabilir. Çünkü ne de olsa "bir şey yapmak" çok bulanık bir ifade. Hangisi olursa olsun bir sözcelem[1] ürettiğimizde zaten "bir şey yapıyor" değil miyiz? Elbette, "eylem" den söz etme biçimlerimizin, başka yerde olduğu gibi burada da kafaları karıştırması olası. Örneğin, söz söyleyen insanları eylemde bulunan insanların karşısına koyabilir, onların bir şey yapmadıklarını, sadece konuştuklarını ya da bir şeyler *söylediklerini* ileri sürebiliriz: Ancak ayrıca bir şeyi *sadece* düşünmeyi, o şeyi *fiilen* (yüksek sesle) söylemenin karşısına da koyabiliriz ve bu bağlamda o şeyi söylemek bir şey yapmak *demektir*.

Artık "bir sözcelem üretme"nin koşullarında düzeltmeler yapmanın zamanı geldi.[2] Evvela, (A) diye adlandıracağım, herhangi bir şey söylemek her zaman mutlaka bir şey yapmak demektir derken kastedilen bütün bir içlem (*sense*)* kümesi, toplam olarak alındığında "söylemek" sözcüğünün tam anlamını oluşturan içlem kümesi var. İfade ediliş biçimlerinde ya da yapılan düzeltmelerde ısrarcı olmamak koşuluyla, herhangi bir şey söylemenin, şu üç şey demek olduğunu kabul edebiliriz:

* *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde "içlem" şu şekilde tanımlanıyor: Bir kavramı tanımlayan özelliklerin tümü. Bu terim ilk olarak TDK'nın *Mantık Terimleri Sözlüğü*'nde (1976) önerilmiştir. –*ç.n.*

1. "Sözcelem"i yalnızca *utteratum*'un karşılığı olarak kullanıyorum: *uttaratio* içinse "bir sözcelem üretme"yi kullanıyorum.

2. Her zaman sözünü etmeyeceğiz ama sahnede oyun oynarken, roman ve şiir yazarken, alıntı ve ezber yaparken sözleri kullandığımız zamanlarda kendini gösteren "zayıf düşme" olasılığını aklımızın bir ucunda tutmamız gerekir.

(A. *a*) her zaman, birtakım sesler çıkarma ediminde (bir "seslendirme" ediminde) bulunmak demektir; burada sözcelem bir seslemdir;

(A. *b*) her zaman, birtakım sözler ya da sözcükleri, yani belli bir söz varlığında yer alan belli sesleri o belli söz dağarcığında yer aldığı *için*, belli bir yapıda, yani belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu *için*, belli bir tonlamayla vb. çıkarma ediminde bulunmak demektir. Bu edime, "dillendirme" edimi; ses çıkarma edimiyle ortaya çıkan sözceleme de (dil kuramının "birimcil"inden* farklı olarak) "dillendirim" diyebiliriz.

(A. *c*) genellikle söz konusu dillendirimi ya da onu oluşturan bileşenleri az çok kesin bir "içlem" ve az çok kesin bir "gönderme"yle (bunlar birlikte "anlam"a denk gelmektedir) kullanma ediminde bulunmak demektir. Bu edime "anlamlandırma" edimi, ses çıkarma edimiyle ortaya çıkan sözceleme de "anlamlandırım" diyebiliriz.

* Dilsel iletişimde, en küçük anlamsız birim –*ç.n.*

VIII

Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi

BELİRTİK edimsel fillerin bir listesini çıkarma işine kalkışmışken edimsel sözcelemleri saptayıcılardan ayırmanın her zaman kolay olmadığı noktasına vardık, dolayısıyla bir süre temellere kadar geri gitmenin –bir şey söylemek bir şey yapmak*tır*, ya da bir şey söyler*ken* bir şey yaparız, hatta bir şey söyle*yerek* bir şey yaparız derken kastedilen şeyi tepeden tırnağa gözden geçirmenin– uygun olduğu ortaya çıktı. Biz de işe, çok açık olan bir şeyi, bir şey söylemenin sözcüğün normal bütün anlamlarında bir şey yapmak olduğunu söylediğimizde "bir şey yapmak" derken hepsini birlikte kastettiğimiz bütün bir içlem kümesini belirleyerek başladık. Bir şey yapmak da birtakım seslerin sözcelenmesini; birtakım sözlerin belli bir yapıda ve sözcüğün en çok kullanılan felsefi anlamında, belli bir "anlam"la, yani belli bir içlem ve belli bir göndermeyle sözcelenmesini içeriyordu.

Sözcüğün bütün bu normal anlamlarında "bir şey yapma" edimine bir düzsöz ediminin yerine getirilmesi; buraya kadar bu açılardan yapılan sözcelem incelemesine de düzsöz incelemesi, yani konuşmanın bütün birimlerine yönelik inceleme diyorum, yani adını veriyorum. Düzsöz edimi konusunda bizi en başta ilgilendiren şey, elbette, onu bizi daha çok alakadar eden öteki edimlerden ayırmak için düzsöz ediminin ne olduğunu oldukça açık bir biçimde ortaya koymak. Elbette, hemen eklemeliyim ki, amaç bu edimin yalnızca kendisini ele almak olsaydı, elbette, başka birçok düzeltme –yalnız filozoflar açısından değil, sözgelişi dilbilimciler ile sesbilimciler açısından da çok büyük önem taşıyan başka birçok düzeltme– daha yapılabilirdi, hatta gerekli bile olabilirdi.

Seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri arasında kaba bir üçlü ayrım yaptık. Seslendirme edimi, birtakım sesler çıkarma edimidir sadece. Dillendirme edimi, birtakım sözler ya da sözcükler, yani belli bir söz dağarcığında yer alan belli tür sesleri o belli söz dağarcığında yer aldığı için, belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu için çıkarmaktır. Anlamlandırma edimi, bu sözleri az çok belli bir içlem ve göndermeyle kullanma ediminde bulunmaktır. Dolayısıyla, "'Kedi paspasın üzerinde' dedi" bize bir dillendirme edimini aktarırken "Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyledi" bir anlamlandırma edimini aktarır. Şu ikililer de benzer bir karşıtlığı gözler önüne seriyor:

"'Kedi paspasın üzerinde' dedi", "Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyledi";
"'Orada olacağım' dedi", "Orada olacağını söyledi";
"Bana 'Çık' dedi", "Bana çıkmamı söyledi";
"'Oxford'da mı, yoksa Cambridge'te mi?' dedi", "Bana Oxford'da mı yoksa Cambridge'te mi olduğunu sordu".

Burada asıl yapmamız gerekenleri bir yana bırakıp doğrudan bu konuyla ilgili hatırlatmaya değer bazı ana noktalardan söz edeceğim:

(1) Hiç kuşku yok, bir dillendirme ediminde bulunmak için bir seslendirme ediminde bulunmam gerekir; ya da isterseniz şöyle de diyebiliriz: Birini yerine getirirken, ötekini yerine getiririm (ancak, dillendirme edimi seslendirme ediminin bir alt sınıfı değildir; dillendirme edimini, belli bir söz dağarcığına ait olduğu *için* belli sözleri dile getirmek olarak tanımladık): Fakat tersi doğru değildir, çünkü eğer bir maymun her bakımdan "git"e benzeyen bir ses çıkarsa bile, bu yaptığı bir dillendirme edimi değildir.

(2) Dillendirme ediminin tanımında iki şey açıkça bir bütün olarak düşünüldü: yani söz dağarcığı ile dilbilgisi. Bunun için, örneğin "kedi etraflıca o eğer" ya da "kayrak tirsukeler dönenip delgilendiler"* diyen kişiye özel bir ad bulmaya çalışmadık. Ancak, dilbilgisi

* Lewis Carroll'un *Aynanın İçinden* adlı eserinde geçen, "portmanto sözcüklerle", yani bilinen iki sözcüğün kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş sözcüklerle dolu "Jabberwocky" şiirinden bir alıntı. Çeviri Tomris Uyar'a ait. –*y.h.n.*

ile söz dağarcığı kadar tonlama da bir başka önemli öğedir.

(3) Ne var ki seslendirme edimi gibi dillendirme edimi de esasında (tonlama, göz kırpma, jestler vb. dahil olmak üzere) taklit ve kopya edilebilir. İnsanlar sadece tırnak içindeki "Kızın güzel saçları var" bildirimini değil, şunun gibi daha karmaşık bir durumu da taklit edebilir: (Dudak bükerek) "Kızın güzel *saçları* var".

Bu, "dedi"nin, romanlarda karşımıza çıkan "tırnak işareti" kullanımıdır: Her sözcelem ancak tırnak içinde, ya da arkadan gelen "dedi" ile tırnak içinde kopyalanabilir.

Fakat anlamlandırma edimi, kesinlemeler söz konusu olduğunda, "Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyledi", "Gideceğini söyledi", "Gitmem gerektiğini söyledi" (kişinin söylediği söz "Gitmen gerek") diyerek aktardığımız bir edimdir. Bu "dolaylı konuşma" denilen şeydir. İçlem ya da gönderme açık olarak alın*maz*sa sözcelemin tamamı ya da bir bölümü alıntı işaretiyle verilmelidir. Nitekim, şöyle şeyler diyebilirim: "'Bakan'a gitmem gerektiğini söyledi, ama hangi bakan olduğunu söylemedi", "Ona kötü davrandığını söyledim, o da 'yükseklere çıktıkça daha azını elde edersin' diye karşılık verdi". Ne var ki, her zaman "-dığını söyledi"yi kolayca kullanamayız: Kişi emir kipini, ya da "-mam gerektiğini söyledi", "-mamın iyi olacağını söyledi" vs. gibi ona eşdeğer ibareler kullanmışsa, "-masını söyledi", "-masını tavsiye etti" vs. diyebiliriz. "Bana hoşgeldin dedi" ile "Özür dileklerini ekledi" gibi ibareleri bunlarla karşılaştırın.

Anlamlandırma edimiyle ilgili bir noktayı daha eklemeliyim: Elbette, burada içlem ile göndermenin (adlandırmanın ve gönderme yapmanın) kendisi anlamlandırma ediminde bulunulurken yerine getirilen yan edimlerdir. Nitekim, "'Yatak' derken kastettiğim şey ...", "'O' derken gönderme yaptığım kişi ..." diyebiliriz. Gönderme yapmadan ya da adlandırmadan bir anlamlandırma ediminde bulunabilir miyiz? Yanıt, genellikle yapamayız gibi görünüyor, ama kafa karıştırıcı durumlar da yok değil. "Bütün üçgenlerin üç kenarı olur"da gönderme yaptığımız şey nedir? Buna karşılık şu açıktır: Anlamlandırma edimi olmayan bir dillendirme ediminde bulunabiliriz, ama tersi doğru değildir. Nitekim, başka birinin sözlerini tekrarlayabilir, bir tümceyi mırıldanıp durabiliriz; ya da sözcüklerin anlamlarını bilmeden Latince bir tümceyi okuyabiliriz.

Bir dillendirimin ya da bir anlamlandırımın, ister "tip", ister "örnek" anlamında, ne zaman diğeriyle *aynı* olduğu sorusu ile tek bir dillendirimin ya da anlamlandırımın ne olduğu burada bizi o kadar çok ilgilendirmiyor. Fakat, unutmamak gerekir ki, aynı dillendirimin, örneğin aynı tümcenin, yani aynı tipin örneklerinin, farklı sözcelem zamanlarında farklı bir içlem ve göndermeyle kullanılması, dolayısıyla farklı bir anlamlandırım olması mümkündür. Farklı dillendirimler aynı içlem ve göndermeyle kullanıldıklarında aynı anlamlandırımdan ya da birbirinin aynısı anlamlandırma edimlerinden (aynı sözcüklerin kullanılmasını gerektiren, belli bir anlamda aynı bildirimden) söz edemeyiz ama anlamlandırma bakımından birbirinin eşdeğeri olan edimlerden (başka bir anlamda "aynı bildirim"den) söz edebiliriz.

Dillendirim *dilin* bir birimidir: Tipik bir bozuk dillendirim, saçmadır – anlamsızdır. Oysa anlamlandırım *konuşmanın* bir birimidir; tipik bir bozuk anlamlandırım, bulanıktır, hükümsüzdür, karanlıktır vb.

Bu konular çok ilgi çekici olmakla birlikte ele aldığımız soruna, yani edimsel sözcelemlerin karşıtı olarak saptayıcı sözcelemler sorununa hemen hiç ışık tutmuyor. Örneğin, sözgelişi "Saldıracak" gibi bir sözcelem söz konusu olduğunda, sözcelemi üretirken, şimdiye kadar saptadığımız bütün anlamlarda "ne söylüyor söylemekte olduğumuzu" tam olarak açıklığa kavuşturmak tamamen olanaklı olabilir, ama böyle olduğu halde bu sözcelemi üretirken uyarma ediminde bulunuyor muyum bulunmuyor muyum, buna hiç çözüm getirmiyor. "Saldıracak" ya da "Kapıyı kapat" ile ne anlatmak istediğim tamamen açık olabilir, fakat bir bildirim olarak mı, bir uyarı olarak mı vb. söylendiği belli değildir.

Diyebiliriz ki, bir düzsöz ediminde bulunmak genel olarak, aynı zamanda ve *eo ipso*,* benim tabirimle bir *edimsöz* ediminde bulunmaktır. Dolayısıyla, bir düzsöz ediminde bulunurken aynı zamanda,

bir soru sorar ya da bir soruya yanıt veririz,
bir bilgi veririz, bir güvence veririz, bir uyarıda bulunuruz,

* *Lat.* kendi başına, bizzat kendisi. *–ç.n.*

bir hükmü ya da niyeti ilan ederiz,
bir mahkûmiyeti ilan ederiz,
atama yaparız, temyiz ederiz ya da bir eleştiride bulunuruz,
bir saptamada bulunuruz, ya da bir betimleme yaparız,

ve benzeri daha birçok edimde bulunuruz. (Bunun ne şekilde olursa olsun açık bir biçimde tanımlanmış bir edim sınıfı olduğunu söylemiyorum.) Bizim buradaki "*eo ipso*"da gizemli herhangi bir şey yok. Sıkıntı yaratan şey, daha çok, "onu hangi şekilde kullanıyoruz" gibi bulanık bir ifadenin taşıdığı farklı anlamların sayısı: Bu bir düzsöz edimine bile gönderme yapıyor olabileceği gibi, ayrıca biraz sonra geleceğimiz etkisöz edimlerine de gönderme yapıyor olabilir. Bir düzsöz ediminde bulunduğumuzda konuşma yeteneğini kullanırız. Peki böyle bir zamanda onu tam olarak hangi biçimde kullanırız? Çünkü bizim konuşma yeteneğini kullanmamızın pek çok işlevi ve biçimi var, bu da edimimizde belli bir anlamda –B[1] anlamında– büyük bir fark yaratır; ancak bu biçim ve *anlam*da bir şey yaptığımızda da yine konuşma yeteneğini "kullanırız". Tavsiyede mi bulunmaktayız, sadece fikrimizi mi belirtiyoruz, yoksa gerçekte emir mi veriyoruz; tam anlamıyla bir söz mü veriyoruz, yoksa kesin olmayan bir niyetimizi mi ilan etmekteyiz; bütün bunlar büyük bir fark yaratır. Bu konular, belli birtakım soru işaretleri olmakla birlikte (yukarıya bkz.) biraz dilbilgisine girer, ama aslında biz onları sürekli olarak bir sözün (belli bir düzsözün) soru *gücü taşıyıp taşımadığı*, ya da bir tahmin *olarak alınıp alınmaması gerektiği* vb. gibi sorular çerçevesinde tartışırız.

Yeni olan bu ikinci anlamda bir edimde bulunmayı, bir "edimsöz" ediminde bulunmak, yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söyler*ken* bir edimde bulunmak olarak izah ediyorum. Yerine getirilen edime "edimsöz edimi" adını veriyorum, dilin burada söz konusu olan farklı türden işlevleriyle ilgili öğretiden de "edimsöz güçleri" öğretisi diye söz edeceğim.

Filozofların çok uzun zamandır, bütün sorunları birer "düzsöz kullanımı" sorunu olarak ele alıp bu araştırmayı ihmal ettikleri, hatta I. Derste sözü edilen "betimleyici yanılgı"nın ilk türe giren bir so-

1. Bkz. s. 123.

runu ikinci türe giren bir sorun zannetme yanlışından doğduğu söylenebilir. Evet, şimdi buna son veriyoruz; bir sözcelemin üretildiği ortamın cidden önemli olduğunu, kullanılan sözcüklere bir ölçüde içerisinde tasarlandıkları ya da bir söz alışverişinde fiilen söylendikleri "bağlam"ın "bir açıklık getirdiğini" birkaç yıldır giderek daha açık bir biçimde anlıyoruz. Ancak, galiba bu açıklamaları hâlâ "sözcüklerin anlamları"na dayanarak yapmaya fazla eğilimliyiz. Kabul, "anlam"ı edimsöz gücünü anlatmak için de kullanabiliyoruz: "Bunu emir anlamında söyledi" vb. diyebilmekteyiz sözgelişi. Fakat ben, içlem ile göndermeyi birbirinden ayırmak nasıl zorunlu hale geldiyse, *güç* ile anlamı da, anlam içlem ve göndermeye eşit olacak biçimde birbirinden ayırmak istiyorum.

Ayrıca, burada "dilin kullanımları" ya da "bir tümcenin kullanımı" vb. ifadesinin farklı kullanımlarıyla ilgili açıklayıcı bir örnekle de karşı karşıyayız – tıpkı, küçümsemenin alışkanlık haline geldiği "anlam" sözcüğü gibi (onun yerine geçen "kullanım"ın durumu ondan daha iyi değildir) "kullanım" da korkunç biçimde belirsiz ya da geniş bir sözcüktür. Düzsöz edimi anlamında "bir tümcenin kullanımı"na, belli bir durumda, onun *edimsöz* edimi anlamındaki kullanımına hiç girmeden bir açıklama getirebiliriz.

Bu edimsöz edimi kavramını biraz daha açmaya girişmeden önce düzsöz edimi *ile* edimsöz ediminin üçüncü bir tür edimden farkını görelim.

Bir edimde bulunmanın bir başka anlamı (C anlamı) da şu: Bir düzsöz ediminde, o sırada da bir edimsöz ediminde bulunmak, başka bir tür edimde daha bulunmak olabilir. Bir şey söylemek çoğu zaman, hatta normal olarak, dinleyicinin, konuşan kişinin, ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri, ya da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır: Bu, tasarladığımız, niyetinde olduğumuz, ya da amaçladığımız bir şey olabilir; dolayısıyla da, bunu düşünerek, konuşan kişinin, düzsöz ya da edimsöz ediminde bulunmaya ya (C. *a*) dolaylı göndermeler yapan ya da (C. *b*) hiç gönderme yapmayan bir terminoloji kullanarak bir edimde bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür bir edimde bulunmaya, bir "etkisöz" ediminde bulunmak, yerine getirilen edime de, uygun olduğu yerlerde –esas itibariyle (C. *a*) kapsamındaki durumlarda– "etkisöz" diyeceğiz. Bu düşünceyi şimdi daha özenli bir biçimde açıklamaya girişmeden

–elbette buna da ihtiyaç var– sadece örnekler verelim.

(Örn. 1)

(A) Edimi, ya da Düzsöz
"Vur" ile vurmamı anlatmak isteyip "onu" ile *ona* göndermede bulunarak bana "Onu vur!" dedi.

(B) Edimi, ya da Edimsöz
Onu vurmam için bana ısrar etti. (Bana onu vurmamı tavsiye etti, emretti vb.)

(C. *a*) Edimi, ya da Etkisöz
Beni onu vurmaya ikna etti.

(C. *b*) Edimi
Bana onu vurdurttu.

(Örn. 2)

(A) Edimi, ya da Düzsöz
Bana "Bunu yapamazsın" dedi.

(B) Edimi, ya da Edimsöz
Benim onu yapmama itiraz etti.

(C. *a*) Edimi, ya da Etkisöz
Beni önledi, bana engel oldu.

(C. *b*) Edimi
Beni durdurdu, aklımı başıma getirdi, vs.
Canımı sıktı.

Bunun gibi, "Bana ...dığını söyledi" yollu düzsöz edimini, "... -dığı uslamlamasında bulundu" yollu edimsöz edimi ile "Beni ...dığına inandırdı" yollu etkisöz ediminden ayırabiliriz.

Burada sözü edilen "dolaylı etkiler"in (bkz. C. *a* ve C. *b*), sözgelişi edimsöz edimlerine giren söz vermelerde olduğu gibi konuşan kişiye bir sorumluluk yüklemek yoluyla ulaşılan türden dolaylı etkileri içermediği görülecektir. Gerçek etkilerin gerçek üretimi olduğu duygusunu taşıdıklarımızla sırf uylaşımsal sonuçlar diye gördüklerimiz arasında açık bir fark olduğu için, belki de birtakım sı-

nırlamalar koymaya ihtiyaç var; bu konuya daha sonra mutlaka geri döneceğiz.

Böylece üç tür edimi –düzsöz, edimsöz ve etkisöz edimlerini– kabaca birbirinden ayırdık. Bu üç sınıfla ilgili, onları gene oldukça kaba bırakacak, bazı genel açımlamalar yapalım. İlk üç nokta, yine "dilin kullanımı" ile ilgili olacak.

(1) Bu derslerde bizi ilgilendiren şey, esasında, ikincisini, yani edimsöz edimini bir yere oturtup diğer ikisiyle karşılaştırmak. Felsefede, onu diğer ikisinden biri ya da ötekine sayıp atlamak gibi sabit bir eğilim var. Oysa, o ikisinden de ayrı bir edimdir. "Anlam" ve "tümcenin kullanımı" ifadelerinin düzsöz ile edimsöz edimleri arasındaki ayrımı nasıl bulanıklaştırdığını daha önce gördük. Şimdi de dilin "kullanımı" ifadesinin edimsöz ve etkisöz edimleri arasındaki ayrımı aynı şekilde bulanıklaştırdığını görüyoruz – bu nedenle de hemen onları daha özenle birbirinden ayıracağız. "'Dil'in uslamlama ya da uyarı amaçlı kullanımı"ndan söz etmek, tıpkı "'dil'in ikna ya da tahrik etme, ya da endişelendirme amaçlı kullanımı"ndan söz etmeye benziyor; ancak, kaba bir karşılaştırmayla, ilkinin edimsel söz kalıbı kullanılarak belirtik hale getirilebileceği anlamında *uylaşımsal* olduğu, fakat ikincisinde böyle yapılamayacağı söylenebilir. Bu nedenle, "-dığı uslamlamasında bulunuyorum" ya da "-dığı konusunda seni uyarıyorum" diyebiliriz ama "-dığına seni inandırıyorum" ya da "-dığı konusunda seni endişelendiriyorum" diyemeyiz. Ayrıca, insanları inandırıp inandırmadığı sorusuna hiç girmeden, bir kişinin [bir sav] ileri sürüp sürmediği konusunu bütünüyle açıklığa kavuşturabiliriz.

(2) Bunu biraz daha ileri götürmek gerekirse, "dilin kullanımı" ifadesinin edimsöz ve etkisöz edimlerinden çok daha başka ve bizi burada ilgilendirenlerden tamamen farklı meseleleri de içerdiğinden hiç kuşkunuz olmasın. Örneğin, dilin bir şey *amaçlı*, sözgelişi şaka amaçlı "kullanımı"ndan söz edebiliriz; "-iken"i de edimsöz ediminde söz konusu olduğundan farklı bir biçimde kullanabiliriz: "'*p*' derken şaka yapıyordum" ya da "rol yapıyordum", "şiir yazıyordum" dediğimizde durum böyledir; ya da başka bir deyişle, "dilin şiirdeki kullanımından" farklı olarak "dilin şiirsel kullanımı"ndan söz edebiliriz. "Dilin kullanımı"na yapılan bütün bu göndermelerin edimsöz edimiyle hiçbir ilgisi yoktur. Örneğin, "Git, kayan bir

yıldız yakala*" dediğimde sözcelemimin hem anlamının hem gücünün ne olduğu tamamen meydanda olabilir, ama yapmam olası öteki şeylerden hangisini yaptığım yine de bütünüyle sallantıdadır. Zayıflıklar, asalak kullanımlar vb., çeşitli "ciddi olmayan", "tam olarak normal olmayan" kullanımlar söz konusudur. Walt Whitman özgürlük kartalını yükselmeye teşvik ederken ciddi olmadığı için göndermenin normal koşulları askıya alınmış olabilir, ya da ortada standart bir etkisöz edimi girişimi, size bir şey yaptırma girişimi yoktur.

(3) Ayrıca, bir şey söylemekle bir biçimde bağlantılı, ama kabaca tanımlanan üç edim sınıfına da, en azından sezgilerimizin söylediği kadarıyla, tam olarak giriyormuş gibi görünmeyen, ya da tersine birden fazlasına birden giriyormuş gibi görünen, "yaptığımız" bazı şeyler olabilir. Ama yine de daha hemen başta bunların bizim üç edimimizden şaka yapmak ya da şiir yazmak kadar uzak olduklarını o kadar rahat söyleyemiyoruz. Örneğin, bir sözcelem üretirken ya da üreterek bir sezdiride bulunduğumuzda olduğu gibi, *sezdiride bulunmak*, edimsöz ediminde olduğu gibi bir uylaşımı gerektiriyor gibi görünüyor; ama "... sezdiride bulunuyorum" diyemiyoruz; ayrıca bunun da ima etmek gibi sırf bir edim olmaktan çok zekice bir etki olduğu görülüyor. Bunun bir başka örneği de bir heyecanı açığa vurmaktır. Yemin ettiğimizde[2] olduğu gibi, bir sözcelem üretirken ya da üreterek bir heyecanımızı açığa vurabiliriz; fakat aynı şekilde bu durumda da herhangi bir edimsel söz kalıbı ya da başka bir edimsöz edimi gereci kullanmamız söz konusu olamaz.

* John Donne'ın bir şiirinden ünlü bir dize. –*y.h.n.*

2. [Austin buraya düştüğü dipnotta bağlamına göre "yemin etmek" ya da "küfür etmek" olarak çevrilebilen "*swear*"in çokanlamlılığını hatırlatıyor. Aslında burada sözcüğün "küfür etmek" anlamı söz konusu. Austin'in bu dipnotta verdiği örnekle tam bir koşut kurulamasa bile Türkçede de yemin ile küfrün kesiştiği durumlar vardır: "Yemin"i, "kutsal bir değeri pey olarak ortaya sürerek bir şeyin olduğu ya da bir şey olacağı konusunda bir beyanda bulunmak" anlamında alırsak, bulunulan beyanın sağlamlığı konusunda kutsal saydığımız bir değeri, Türkçe açısından, bir küfür sözüyle de ortaya sürmemizi engelleyen bir şey yoktur: Örneğin "Anam avradım olsun, kitabı getireceğim" ya da "Anam avradım olsun, kitap masanın üzerinde" diyebiliriz. –*ç.n.*] "*Swear*" çokanlamlı bir sözcük: "Kutsal Meryem anamız adına yemin ederim", Kutsal Meryem Anamız adına yapılan bir beyandır (*swear*): "Alçak" ise Kutsal Meryem anamız adına bir beyan (*swear*) değildir.

Yemine duygularımızı hafifletmek *için* başvurduğumuzu da söyleyebiliriz belki. Unutmamak gerekir ki edimsöz edimi uylaşımsal –bir uylaşıma uygun davranarak yapılan– bir edimdir.

Bundan sonraki üç nokta, edimlerimiz birer *edim* olduğu için ortaya çıkan çok önemli üç noktadır.

(4) Birer eylemde bulunmak oldukları için bizim üç tür edimimizin hepsi de, bütün eylemlerin maruz kaldıkları hastalıkların saldırılarına açık olmayı zorunlu kılmaktadır. "*x* yapma edimi", yani *x*'i başarmak ile "*x* yapmaya girişme edimi"ni birbirinden ayırmaya her zaman hazır olmamız gerekir.

Edimsöz edimleri söz konusu olduğunda, istisnai durumlar dışında günlük dilin gözlerden sakladığı şu iki şey,

(*a*) belli bir edimsöz ediminde bulunmaya girişme ya da bulunmayı meram etme (bulunuyormuş gibi yapma, bulunduğunu iddia etme, bulunmaya çalışma, ya da bulunmaya kalkışma) edimi ile

(*b*) böyle bir edimi başarıyla yerine getirme, ikmal etme, ya da böyle bir edimin başarıyla üstesinden gelme edimi arasındaki zorunlu ayrımı yapmaya hazır olmamız gerekir.

Bu, dilimizle ilgili genel "eylem" kuramı açısından sıradan bir ayrımdır, ya da öyle olsa gerektir. Fakat bu ayrımın özel önemine daha önce edimsellerle bağlantılı olarak dikkat çekmiştik: Örneğin, birine teşekkür etmeye ya da birini bilgilendirmeye çalışıldığı halde o kişi bizi dinlemediği, söylenen şeyi bir alay olarak aldığı, ya da olan biten her neyse ondan sorumlu olmadığı vb. için değişik biçimlerde başarısız olunması her zaman olanaklıdır. Bu ayrım, her edimde olduğu gibi düzsöz edimlerinde de kendini gösterecektir; fakat buradaki başarısızlıklar, diğerlerinde olduğu gibi yerinde olmamaklıkla sonuçlanmayacak, sözcükleri çıkarmada, kendini açıkça ifade etmede vb. başarısızlık olacaktır.

(5) Edimlerimiz birer eylem olduğuna göre, yaratma niyetinde olunan ya da olunmayan etkiler ya da sonuçlar yaratmak ile (i) konuşan kişi bir etki yaratma niyetinde olduğu halde bu etkinin oluşamaması ve (ii) konuşan kişi o etkiyi yaratma niyetinde olmadığı ya da o etkiyi yaratmama niyetinde olduğu halde söz konusu etkinin ortaya çıkabilmesi arasındaki ayrımı hiç unutmamamız gerekir. (i) karmaşasından kurtulmak için önce olduğu gibi girişmek ile başarmak ayrımına başvururuz; (ii) karmaşasından kurtulmak içinse,

bir eylemde bulunmanın söz konusu olduğu her durumda genel kullanım için hazırda tuttuğumuz normal yadsıyıcı dil gereçlerine ("istemeyerek" gibi zarflara) başvururuz.[3]

(6) Ayrıca, hiç kuşkusuz kabul etmek gerekir ki, birer eylem oldukları için, onları, sözgelişi baskı altında ya da benzeri bir durumda yapmak anlamında, tam olarak *yapmamak* da söz konusu olabilir. Eylemi ayrıca bütünüyle yapmayabileceğimiz diğer durumlar yukarıda (2) paragrafında verilmişti. Belki onlara, (5) paragrafında verilen örnekleri de, yani öyle yapma niyetinde olmadan, bir yanılgı sonucu birtakım sonuçlar yarattığımız durumları da ekleyebiliriz.

(7) Son olarak, genel bir eylem öğretisinin bizim edimsöz ile etkisöz edimleriyle ilgili itirazına –yani edim fikrinin açık seçik olmadığı itirazına– bir yanıt vermemiz gerek. "Edim" konusunda, uylaşımlardan ve sonuçlardan ayrılmış şeyler olarak yaptığımız belirli bir fiziksel şey gibi bir tasarımımız var. Fakat,

(*a*) edimsöz edimi, hatta düzsöz edimi de uylaşımlar gerektirir: Bunları reverans yapma edimiyle karşılaştırın. Bu edim, sırf uylaşımsal olduğu için reveranstır ve sırf uylaşımsal olduğu için yapılır. Aynı şekilde, ayağınızla duvara vurmak ile gol olacak şekilde topa vurmak arasındaki farkı düşünün;

(*b*) etkisöz edimi, "*x* yaparak *y* yapıyordum" dediğimizde olduğu gibi, daima birtakım sonuçları kapsar. Evet, her zaman, bazıları "istemeyerek" olabilecek, büyük ya da küçük boyutlu "sonuçlar" yaratırız. Asgari fiziksel edim sınırlaması diye bir şey yoktur. Edimin kendisinin terminolojisine, edimimizin "sonuçlar"ı da denebilecek görece büyük bir boyut katılabilmesi, dilimizin genel "eylem" kuramı açısından olağan bir temel durumdur. Nitekim, "Kişi ne yaptı?" diye sorulacak olsa, "Eşeği vurdu", "Bir silahı ateşledi", "Tetiği çekti", ya da "Tetik üzerindeki parmağını oynattı" diye karşılık verebiliriz ve bunların hiçbiri hatalı olmayabilir. Dolayısıyla, yaşlı

3. Şunu belirtmekte yarar var: Bu (ii) karmaşası, elbette, hem düzsöz hem de edimsöz edimleri söz konusu olduğunda da ortaya çıkabilir. İstemediğimiz halde bir şey söyleyebilir, ya da bir şeye gönderme yapabiliriz; ya da istemeyerek bir işi üstlenebilirim; örneğin, bir şey yapmasını emretme niyetinde olmadığım bir sırada kişiye bir şey yapmasını emredebilirim. Fakat girişmek ve başarmak ayrımı gibi bunun da kendini en çok gösterdiği durumlar, etkisözle bağlantılı olanlarıdır.

kocasına akşam yemeğini vermek için domuzunu zamanında eve götürmeye çalışan yaşlı kadının çabalarını anlatan çocuk öyküsünü kısaltmak gerekirse, domuzu çitin üzerinden atlatanın, atlamasını sağlayanın, ya da atlattıranın en sonunda kedi olduğunu söyleyebiliriz.* Böyle durumlarda hem bir B ediminden (edimsöz ediminden) hem de bir C ediminden (etkisöz ediminden) *söz edecek* olduğumuzda, kişi "B yapar-*ken*" demek yerine "B yap-*arak* C yaptı" deriz. C edimine onu edimsöz ediminden ayırıp etkisöz edimi denmesinin nedeni budur.**

Bir dahaki derste, bizim üç edim sınıfına ve onların kapsamına giren ve girmeyen edimlere biraz daha açıklık getirecek bir bakışla, bu üç edim arasındaki farklara ve "*x* yaparken *y* yapıyorum" ile "*x* yaparak *y* yapıyorum" ifadelerine yeniden döneceğiz. Göreceğiz ki, edimsöz edimi ile etkisöz edimi de, tıpkı düzsöz ediminin bir çırpıda birçok şeyi yapmayı içermesi gibi, böyle birçok şey yapmayı içerebilir.

* Bu İngiliz masalına göre, yaşlı bir kadın evi süpürürken 6 İngiliz kuruşu bulur ve onunla küçük bir domuz almaya karar verir. Pazara gidip domuzu alır, ama dönüş yolunda bir çite rastlayınca zamanında evinde olmak isteyen yaşlı kadın, domuzun çitin üzerinden atlaması için önce bir köpekten domuzu ısırmasını ister. Köpek reddedince köpeğe vurması için bir sopadan, sopa vurmayı reddedince, sopayı yakması için bir ateşten, ateş yakmayı reddedince ateşi söndürmesi için bir sudan, su söndürmeyi reddedince suyu içmesi için bir öküzden, öküz içmeyi reddedince öküzü kesmesi için bir kasaptan, kasap kesmeyi reddedince kasabı bağlaması için bir ipten, ip bağlamayı reddedince ipi kemirmesi için bir fareden, fare kemirmeyi reddedince de fareyi yemesi için bir kediden yardım ister. Kedi yaşlı kadından ilerideki inekten bir tas süt getirmesini, ilerideki inek de yaşlı kadından ilerideki saman yığınından biraz saman getirmesini ister. Yaşlı kadın ineğe biraz saman, kediye bir tas süt götürür. Kedi sütü içince farenin üzerine atlar, kediden korkan fare ipi kemirmek, fareden korkan ip kasabı bağlamak, ipten korkan kasap öküzü kesmek, kasaptan korkan öküz suyu içmek, öküzden korkan su ateşi söndürmek, sudan korkan ateş sopayı yakmak, ateşten korkan sopa köpeğe vurmak, sopadan korkan köpek domuzu ısırmak için atılınca domuz çitin üzerinden atlar, yaşlı kadın da evine zamanında varır. *–ç.n.*

** "Etkisöz" olarak karşıladığımız "*perlocution*" terimindeki "per-", "yoluyla/vasıtasıyla" anlamına gelen Latince bir önektir. *–ç.n.*

IX

Edimsöz Edimi ile Etkisöz Edimi Arasındaki Farklar

BELİRTİK edimsel fiillerin bir listesini çıkarma girişiminde bulunduğumuzu söylediğimizde bir sözcelemin edimsel, ya da her şey bir yana, *tam* bir edimsel olup olmadığını belirleme sorunuyla ilgili zorluklara tosladık. Bu yüzden, temellere dönüp bir şey söylemek bir şey yapmaktır, bir şey söylerken bir şey yaparız, hatta bir şey söyleyerek bir şey yaparız derken kastedilen kaç şey olduğunu gözden geçirmenin uygun olacağı görüldü.

İlk olarak bir şey söylerken yaptığımız bir küme şey saptadık ve hepsini onları yaparken bir *düzsöz edimi*nde bulunduğumuzu söyleyerek toparladıktan sonra bu edimin, kabaca, belli bir içlem ve göndermeyle belli bir tümce sözcelemeye, bunun da yine kabaca "anlam" derken geleneksel olarak kastedilen şeye denk düştüğünü belirttik. İkinci olarak, bir de bilgilendirmek, emir vermek, uyarmak, taahhütte bulunmak vb. gibi *edimsöz edimleri*nde, yani belli bir (uylaşımsal) gücü olan sözcelemler ürettiğimizi söyledik. Üçüncü olarak, ayrıca *etkisöz edimleri*nde de, yani inandırmak, ikna etmek, vazgeçirmek, hatta, sözgelişi şaşırtmak ya da yanıltmak gibi, bir şey söyle*yerek* yol açtığımız ya da gerçekleştirdiğimiz edimlerde de bulunabiliriz. Burada söz konusu olan şey, "bir tümcenin kullanımı"nın ya da "dilin kullanımı"nın (elbette, daha başkaları da var) üç farklı içlemi ya da boyutudur. Bu üç tür "edim"in hepsi, elbette sadece birer eylem oldukları için, başarmaktan farklı olarak girişmekle, istemeyerek olmaktan farklı olarak isteyerek olmakla vb. ilgili olağan sıkıntı ve çekincelerle karşı karşıya kalırlar. Bu nedenlerle de, bu üç tür edimi daha ayrıntılı bir biçimde gözden geçirmemiz gerekir dedik.

Edimsöz edimini etkisöz ediminden ayırmamız gerekir: Örneğin, "O şeyi söylerken onu uyarıyordum"u "O şeyi söyleyerek onu ikna ettim, onu şaşırttım, ya da onu durdurdum"dan ayırmamız gerekir.

Sıkıntı yaratması en muhtemel şey, edimsöz ile etkisöz arasındaki ayrım gibi görünüyor. Bu arada edimsöz ile düzsöz arasındaki ayrımı da işe katarak üzerine gideceğimiz sorun da işte bu olacak. "Bir şey yapmak" derken kastedilen etkisözlerin, bir sözcelemin (onu üretmenin "bir şeyin yapılması" demek olması koşuluyla) bir edimsöz olduğunu (en azından bir saptayıcı olmadığını) söylerken kastedilenlerle ilgisi olmadığı için, bir biçimde, işin dışında tutulması gerektiği açıktır. Çünkü *her*, ya da neredeyse her etkisöz ediminin, birtakım özel koşullarda, önceden hesap ederek ya da etmeden, her ne türden olursa olsun herhangi bir sözcelem, özellikle de saptayıcı olduğu apaçık bir sözcelem (tabii böyle bir şey gerçekten varsa) üretilerek başarılan edimlerden olduğu açıktır. Örneğin, herhangi bir şey düşünmeden, yalnızca yeri geldiği için, beni yapacağım bir şeyi yapmanın doğacak dolaysız sonuçları konusunda bilgilendirerek, o şeyi yapmaktan vazgeçirmeniz (C. *b*)[1] mümkün: Bu (C. *a*)[2] durumlarını bile kapsar: Nitekim, bir kadına *X*'in yatak odasındaki mendilin onun mendili olup olmadığını sorarak, ya da mendilin onun olduğunu bildirerek,[3] beni onun zina yaptığına inandırmanız (C. *a*) mümkündür.

1. Bu göndermeyle kastedilen şey için bkz. s. 123.

2. Bu göndermeyle kastedilen şey için bkz. s. 123.

3. Açık açık bilgi vermenin neredeyse her zaman eylem üzerinde dolaylı etkiler yaratması, bunun tersinden, yani (bir edimselin sözcelenmesi de dahil) herhangi bir şey yapmanın devamlı olarak kendimizin ve başkalarının olguların farkına varmasını sağlamak gibi bir etkisi olmasından daha şaşırtıcı değildir. Algılanabilir ya da saptanabilir bir biçimde bir şey yapmak, bizim, ayrıca da başkalarının hem (i) o şeyi yaptığımızı, hem de aynı zamanda (ii) bizi güdüleyen şeyleri, kişiliklerimizi ya da o şeyi yapmış olmamızdan çıkarsanabilecek başka şeyleri bilmesine fırsat yaratır. Bir siyasi toplantı sırasında domates fırlatırsanız (ya da başka biri bunu yaptığında "Protesto ediyorum" diye bağırırsanız – elbette bu bir eylemde bulunmaksa) bunun etkisi, büyük olasılıkla, başkalarının sizin kişiyi onaylamadığınızı fark etmeleri ve belli bir siyasi görüşe sahip olduğunuzu düşünmeleri olacaktır: Fakat bu, atışı ya da haykırışı doğru ya da yanlış yapmayacaktır (bununla birlikte, yanlış bir yönlendirme yapılıyor olabilir, hatta belki de

Demek, yaptığımız eylemler (burada edimsözler) ile onların etkileri arasında bir sınır çizmek zorundayız. Şimdi, genelde, hele bir de eylem bir şey söyleme eylemi değil de uylaşımsal olmayan "fiziksel" bir eylemse, bu içinden çıkılması güç bir meseledir. Görmüş olduğumuz gibi, başlangıçta normal olarak "bizim edim"in kendisine verilen adın altına eklenen ya da eklenebilecek muhtemel şeylerin, kademe kademe, gittikçe daha fazlasını,[4] daha sonra bedenimizin bir ya da bir dizi hareketinin ürünü olduğu ortaya çıkacak olan asgari fiziksel anlamında bizim fiili eylemimizin (tetiğin harekete geçmesine, ... olmasına, en sonunda da eşeğin ölmesine neden olan parmağımızı bükme eyleminin) asıl *gerçek sonuçları* olarak sınıflandırabiliriz, ya da böyle sınıflandırmayı düşünmek gibi bir eğilim içinde olabiliriz. Elbette, bu konuda söylenebilecek çok şey var, ama bunlar burada bizi ilgilendirmiyor. Fakat, en azından bir şey söyleme edimleri söz konusunda olduğunda,

(1) *terminoloji*'nin bize, "fiziksel" eylemler söz konusu olduğunda genellikle olmayan bir yardımı olur. Çünkü "fiziksel eylemler" derken, neredeyse her durumda, eylemle ilgili olarak, burada asgari fiziksel edim dediğimiz şey açısından *değil*, eylemin geniş ya da dar kapsamlı doğal sonuçları denebilecek şeyleri kucaklayacak şekilde (ya da başka bir şeye, eylemin yerine getirilmesindeki niyete bakarak) bir adlandırma yapmaktayızdır.

Olan şey yalnızca asgari fiziksel edim kavramını kullanmıyor olmamız değil (her ne şekilde olursa olsun kuşkulu bir kavramdır bu), ayrıca öyle görünüyor ki elimizde fiziksel edimleri sonuçlardan ayıran herhangi bir ad sınıfı da bulunmuyor: oysa söz konusu olan bir şey söyleme edimleri olduğunda, (B) edimlerinin adlarıyla ilgili söz dağarcığı, açık ve net bir biçimde, edim (bizim bir şey söylememiz) ile (genellikle herhangi bir şey *söylemek* olmayan) sonuçları, ya da hiç olmazsa sonuçların çok büyük bir bölümü arasında hep belli bir noktada ortaya çıkan bir kırılmaya işaret etmek

---

kasten). Aynı sebeple, bir dizi dolaylı etkinin yaratılması da, saptayıcı bir sözcelemi doğru ya da yanlış olmaktan alıkoymayacaktır.

4. Sonuçların nerelere kadar uzandığı sorusuna burada girmiyorum. Bu konuda genellikle yapılan hatalara, örneğin, Moore'un *Principia Ethica*'sında rastlamak mümkün.

üzere tasarlanmış gibi.[5]

(2) Dahası, bir şey söyleme edimlerinin özel mahiyetinden de, onları alışılmış fiziksel edimlerle karşılaştırarak bir ölçüde yardım alıyor gibiyizdir: Çünkü bu alışılmış fiziksel edimlerde, kendisini sonuçlarından ayırmaya çalıştığımız asgari fiziksel edim bile, bedensel bir hareket olarak, en azından doğrudan doğal sonuçlarının birçoğuyla *in pari materia*'dır,[6] oysa, bir şey söyleme ediminin doğrudan doğal sonuçları her ne olursa olsun, bunlar, özellikle konuşan kişinin kendisi, hatta ötekiler[7] açısından, en azından bir şey söylemekle ilgili normal öteki başka edimler değildir. Onun için burada da zincirde bir çeşit düzenli doğal boşluk söz konusu; bu da fiziksel edimlerde eksik olan ve edimsözler için başvurulan özel adlar sınıfını çağrıştıran halkadır.

Bu, bizim biraz daha yol almamızı sağlayabilir, ama bu noktada şu da sorulabilir: Etkisözlerle ilgili terminolojiyle birlikte ithal edilen sonuçlar, aslında (A) edimlerinin, yani düzsözlerin sonuçları değil midir? "Bütün" sonuçları bir yana ayırmaya çalışırken edimsözün ötesinde düzsöze –hatta (A. *a*) edimine, fiziksel bir ha-

5. Unutmayalım ki, asgari fiziksel edimin bedenin "Parmağımı hareket ettirdim" dediğimizdeki bir hareketi olduğunu kabul edersek, hareket eden nesnenin bedenimin bir parçası *olması* olgusu, "hareket ettirme"ye yeni bir anlam yükler. Nitekim kulağımı bir okul çocuğu gibi ya da başparmağım ile işaretparmağımın arasında tutarak oynatabilirim, ayağımı alışılmış biçimde ya da uyuştuğunda olduğu gibi elimle hareket ettirebilirim. "Hareket ettirme"nin "Parmağımı hareket ettirdim" örneğindeki gibi alışılmış kullanımı sözcüğün nihai kullanımıdır. İşi, "kaslarımı sıkma"ya kadar götürmeye çalışmamak gerekir.

6. [Aynı niteliktedir / Nitelikçe aynıdır. –*ç.n.*] Bu *in pari materia* sizi yanıltabilir. Önceki dipnotta da işaret ettiğim gibi, "parmağımı hareket ettirme"min, kuramsal bakımdan, onun sonucu olan "tetiğin hareket etmesi"ne, ya da "parmağımın tetiği hareket ettirmesi"ne hiç benzemediğini söylemeye çalışmıyorum. Ancak, "tetikteki parmağın yaptığı hareket", "tetiğin hareketi" ile *in pari materia*'dır.

Ya da bir şey söylemek öteki insanlarda etkiler yaratır, ya da öteki insanlarda birtakım şeylere *neden olur* derken kastettiğimiz şeyin, itme vs. yoluyla fiziksel olarak bir şeye neden olmaktan söz ederken kastettiğimiz nedensellikten temelden farklı olduğunu söyleyerek meseleyi çok daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyabiliriz. İlki, dilin uylaşımları aracılığıyla işlevini yerine getirir ve bir kişinin bir başka kişiyi etkilemesi meselesidir. Belki de "neden olma"nın ilk anlamı da budur.

7. Aşağıya bkz.

reket olan[8] birtakım sesler çıkarmaya– kadar geri gitmemiz gerekmez mi? Elbette, bir edimsöz ediminde bulunmanın zorunlu olarak bir düzsöz ediminde bulunmak olduğu kabul edilmişti: Yani, örneğin tebrik etmek, zorunlu olarak, belli birtakım sözler söylemektir; belli birtakım sözler söylemek de, zorunlu olarak, en azından kısmen, ses organlarıyla belli birtakım tanımlanamaz hareketler yapmaktır.[9] Bu nedenledir ki, "fiziksel" eylem ile bir şey söyleme edimi arasındaki ayrılık her bakımdan tam değildir – birtakım bağlantılar vardır. Fakat, (i) bu bazı bağlantılar ve bağlamlar söz konusu olduğunda önemli olabilir ama buradaki amacımız açısından istediğimiz noktada, yani edimsöz ediminin tamamlanması ile onun arkasından çıkan bütün sonuçlar arasında bir sınır çizmeye de engel değil gibi görünüyor. Buna ek olarak, (ii) çok daha önemlisi, yukarıda dile getirilmiş olmamakla birlikte akla gelebilecek bir düşünceden, yani edimsöz ediminin düzsöz ediminin bir *sonucu* olduğu yollu bir düşünceden, hatta, edimsözlerle ilgili terminolojiden çıkan şeyin düzsözlerin sonuçlarından *bazılarına* fazladan bir gönderme olduğu,[10] yani "Yapmam konusunda ısrar etti" demenin, söz konusu kişinin birtakım sözler söylediğini, bir de buna ilaveten o sözleri söylemesinin birtakım sonuçları olduğunu *ya da* belki o sözleri birtakım sonuçları (? üzerimde bir etkisi) olması niyetiyle söylediğini söylemek demek olduğu yollu düşünceden kaçınmamız gerekir. Birtakım nedenlerle ve belli bir anlamda, edimsözden seslendirme edimine (A. *a*) "geri gitmek" konusunda ısrarcı olsaydık bile, tavşanın ölümünden tetik üzerindeki parmağın hareketine sözüm ona giderken olduğu gibi onun sonuçlarının oluşturduğu zinciri izleyerek bir asgari fiziksel edime kadar geri gitmememiz gerekirdi. Birtakım sesler çıkarmak, ses organlarının, nefesin vb. hareketinin (fiziksel) bir sonucu olabilir: Ama bir söz söylemek, ses çıkarmanın fiziksel ya da başka tür bir sonucu *değil*dir. Belli bir anlamı olan sözler söylemek de söz söylemenin fiziksel ya da başka tür bir *sonucu* değildir. Hatta, dillendirme (A. *b*) ve anlamlandırma (A. *c*)

8. Yoksa değil mi? "Birtakım sesler çıkarma"nın kendisinin, gerçekte, birinin ses organlarını hareket ettirmesi şeklindeki asgari fiziksel edimin sonucu olduğunu zaten belirtmiştik.

9. Sadelik amacıyla hâlâ konuşma dilinin sözcelemleriyle sınırlı kalıyoruz.

10. Bu konuda, yine de aşağıya bkz.

edimleri bile, seslendirme ediminin (A. *a*), fiziksel sonuçları olmak bir yana, *sonuçları* bile değildir. Edimsözlerle ilgili terminolojiyi kullanarak, aslında, düzsözün (en azından alışılmış anlamda) sonuçlarına değil, sözcelemi üretme ânının özel koşullarıyla ilgili olduğu için edimsöz gücü uylaşımlarına yapılan bir göndermeyi devreye sokmuş oluruz. Biraz sonra, bir edimsöz ediminin başarılmasının ya da tamamlanmasının aslında belli anlamlarda "sonuçlar" ya da "etkiler" yarattığını söylerken ne kastedildiğine döneceğiz.[11]

Demek ki, buraya dek, edimsöz edimini bir sonuçlar üretme edimi olarak etkisöz ediminden ayırma umudumuzun olduğunu, edimsöz ediminin kendisinin ise düzsöz ediminin bir "sonucu" olmadığını savundum. Ancak şimdi de etkisöz ediminden ayrı bir edim olarak edimsöz ediminin belli anlamlarda etkiler üretmekle ilgili olduğunu belirtmeliyim:

11. Özel bir anlamlandırma edimi (A. *c*) söz konusu olduğunda, onun edimsözler için kullandığımız terminolojiyle nasıl betimlenmesi gerektiği konusunda ortada her zaman birtakım kuşkular bulunduğunu görerek, edimsöz karşısında düzsöze bir "öncelik" atfetmek gibi bir duyguya kapılmamız yine de mümkün. Neden, birini A ötekini B diye etiketlendirmemiz gerekiyor ki sahiden? Fiilen sözcelenen sözler, hatta ayrıca onların hangi içlemlerle ve hangi gerçekliklere gönderme yapmak üzere kullanıldıkları konusunda anlaşabiliriz, ama buna rağmen, koşullar açısından, bir emir ya da bir tehdide mi, yoksa yalnızca bir tavsiye ya da uyarıya mı denk geldikleri konusunda anlaşamayabiliriz. Fakat, bütün bunlar bir yana, her özel durumda anlamlandırma ediminin (A. *c*) düzsöz için kullanılan terminolojiyle nasıl betimlenmesi gerektiği konusunda anlaşmamak için de ortada aynı şekilde yeterince neden var (Adam gerçekten ne anlatmak istedi? Kime, hangi zamana, vesaireye göndermede bulunuyordu?): Aslında, çoğu zaman, kişinin ediminin kesinlikle, sözgelişi emir (edimsöz) olduğunda anlaşabiliriz, ama yine de emretmek istediği şey (düzsöz) kesin olmaktan uzak olabilir. En azından, edimin az çok belirli bir düzsöz edimi (A) olarak betimlenebilir bir edim olması kadar az çok *belirli* bir tür edimsöz edimi olarak betimlenebilir bir edim olması da "zorunlu" diye düşünmek akla yakın. Uylaşımlar ve niyetlerle ilgili güçlükler, ister bir düzsözün isterse bir edimsözün doğru, hatasız bir betiminin hangisi olduğuna karar verirken ortaya çıkıyor olsa gerek: anlam ya da göndermedeki kasıtlı ya da kasıtsız belirsizlik, "sözlerimizin nasıl alınacağını" (bir edimsöz olarak nasıl alınacağını) açıklığa kavuşturmadaki kasıtlı ya da kasıtsız başarısızlık kadar yaygın bir durumdur belki de. Dahası bütün bir "belirtik edimseller" aygıtı (yukarıya bkz), edimsöz edimlerinin betimlenmesi konusundaki anlaşmazlıkları gidermeye hizmet eder. Aslında "düzsöz edimleri"nin betimlenmesiyle ilgili anlaşmazlıkları gidermek çok daha zordur. Ne var ki, bunların her biri bir uylaşım meselesidir ve yargıçların ekleyecekleri bir "tefsire" muhtaçtırlar.

(1) Belli bir etkiyi gerçekleştirmedikçe edimsöz edimi yerinde değildir, başarılı bir biçimde yerine getirilmiş olmaz. Bu, edimsöz ediminin, belli bir etkinin gerçekleştirilmesi demek olduğunu söylemek değildir. Bir dinleyici kitlesi söylediğimi duymadıkça ve söylediğim şeyi belli bir içlemle almadıkça onları uyardığım söylenemez. Edimsöz ediminin tamamlanması için, dinleyiciler üzerinde bir etkinin gerçekleşmiş olması gerekir. Burada bunu en doğru nasıl dile getirmeli? Nasıl bir sınır getirebiliriz? Etki, genellikle, düzsözün anlamının ve gücünün anlaşılmasının sağlanmasına denk gelir. Dolayısıyla bir edimsöz ediminin yerine getirilmesi, *kavrama*nın sağlanmasını gerektirir.

(2) Edimsöz ediminin "etkisini göstermesi", "normal" yoldan birtakım durumlar, yani olayların doğal seyrinde değişiklikler yaratmak anlamında sonuçlar yaratmaktan farklı biçimde olur. Nitekim, "Bu gemiye *Queen Elizabeth* adını veriyorum" gemiye ad verme etkisine sahiptir; bu sayede gemiye daha sonra *Generalissimo Stalin* diye göndermede bulunmak gibi belli müteakip edimler usule aykırı edimler haline gelirler.

(3) Birçok edimsöz ediminin uylaşım yoluyla bir tepkiye ya da müteakip bir edime davetiye çıkardığını söyledik. Nitekim emir vermek boyun eğme, söz vermek sözünde durma gibi bir tepkiye davetiye çıkarır. Tepki ya da devamı olan edim, tek ya da iki yönlü olabilir: Uslamlamayı, emretmeyi, söz vermeyi, öneride bulunmayı, istekte bulunmayı bu bakımdan teklif yapmaktan, yapıp yapmayacağınızı sormaktan, bir "Evet ya da hayır" sorusu sormaktan ayırabiliriz. Eğer bu tepkiye razı olunur, ya da müteakip edim uygulamaya konursa, o zaman konuşanın ya da öteki kişinin ikinci bir edimi gerekli hale gelir; eylemin ilk düzlüğünde gözlenmeyen bu durum, söz konusu olan sonuç-dili olduğunda çok sıradan bir şeydir.

Halbuki böyle bir sözle her zaman "Ona ... yaptırdım" diyebiliriz. Bu, aslında edimi buna mal edilen bir edim haline getirir, sözcükler işin içinde olduğunda ya da işin içine sokulabildiğinde de, bu bir etkisöz edimidir. Bu yüzden, "Ona emrettim, o da boyun eğdi"yi "*Ona* boyun eğ*dirdim*"den ayırmamız gerekir. İkincisi genel olarak şunu ima eder: Bana mal edilebilecek bir şey olarak bu sonucu üretmek için özendirme, kişisel olarak orada olma, baskı sayılabilecek etkileme gibi ilave başka araçlar kullanılmıştır; hatta çok sıklıkla "*x*

olduğunu bildirerek ona o şeyi yaptırdım" dediğimde olduğu gibi sırf emir vermekten farklı bir edimsöz edimi de söz konusu olabilir.

İşte edimsöz edimlerini etkilere bağlayan üç yol: Kavramayı sağlamak, etkisini göstermek ve bir tepkiye davetiye çıkarmak; bunların hepsi de, etkisöz edimlerinde karakteristik yan olarak kendini gösteren etkiler yaratmaktan farklıdır.

Etkisöz edimi, ya bir etkisöz hedefinin (inandırmak, ikna etmek) gerçekleşmesi, ya da edimsözün devamı olan bir etkisöz edimin yaratılması olabilir. Nitekim uyarma edimi, alarma geçirme şeklindeki etkisöz hedefini gerçekleştirebileceği gibi devamı olan endişelendirme etkisözünü de yaratabilir; bir görüşe karşı uslamlamada bulunmak, hedefine ulaşmayabilir ama devamı niteliğindeki, muhatabını doğruluğuna inandırma etkisözünü yaratabilir ("Başardığım tek şey, inandırmak oldu"). Bir edimsözün etkisöz hedefi, bir başkası için devamındaki etkisöz olabilir. Örneğin uyarmak, devamı olan vazgeçirme edimini yaratabilir, hedefi vazgeçirmek olan "Yapma" ise devamında alarma geçirme, hatta endişeye sevk etme edimini yaratabilir. Bazı etkisöz edimleri, yani hiçbir biçimde edimsöz kalıbında dile getirilemeyen edimler bahis konusu olduğunda, bir etkisöz daima bir edimsözün devamı olan bir edim olarak ortaya çıkar: Nitekim bir düzsöz aracılığıyla sizi şaşırtabilir, üzebilir, ya da aşağılayabilirim, ama "... aracılığıyla seni şaşırtıyorum", "... aracılığıyla seni üzüyorum", ya da "... aracılığıyla seni aşağılıyorum" gibi herhangi bir edimsöz kalıbı yoktur.

Gerçekleştirilen tepkinin ya da bir edimsözün devamında gelen etkisözün ayrıca, ya da tamamen düzsöz dışında başka araçlarla gerçekleştirilebilmesi, etkisöz edimlerinin karakteristik özelliğidir: Nitekim, sopa sallayarak ya da silah doğrultarak gözdağı verilebilir. Hatta inandırmak, ikna etmek, boyun eğdirmek, kandırmak söz konusu olduğunda da tepkiyi sözel olmayan bir yoldan gerçekleştirebiliriz; ancak ortada herhangi bir edimsöz edimi yoksa, etkisöz hedefinin bu dilsel yanı kullanılmalı mı, kullanılmamalı mı bu kuşkuludur. "Ona yaptırdım"ın kullanıldığı durumları, "ona boyun eğdirdim"in kullanıldığı durumlarla karşılaştırın. Halbuki, edimsöz edimlerini ayırt etmek için bu tek başına yeterli değildir, çünkü hepsi de birer edimsöz edimi olduğu halde, sözel olmayan bir yola başvurarak sözgelişi uyarıda bulunabilir, emir verebiliriz, atama yapa-

bilir, hediye verebilir, protesto edebilir, ya da özür dileyebiliriz. Nitekim, protesto olarak nanik yapabiliyor ya da domates atabiliyoruz.

Daha önemli olan soru, bu tepkilerle edimsözlerin devamı olarak gelen edimlerin uylaşımsal olmayan araçlarla başarılıp başarılamayacağı sorusudur. Elbette, edimsözlerin devamı olarak gelen aynı etkisöz edimlerini hiçbir şekilde ya da o amaç için üzerinde uzlaşılmış olmayan araçlarla (ya da kimi zaman dediğimiz gibi "uylaşımsal-olmayan" araçlarla) gerçekleştirebiliriz. Nitekim büyük bir sopayı usulca sallayarak ya da kibarca yaşlı annesiyle babasının hâlâ Üçüncü Reich'ın sınırları içinde bulunduklarından söz ederek birini ikna edebilirim. Açıkça söylemek gerekirse, işin içinde olan araçlar uylaşımsal olmadıkça, ortada bir edimsöz edimi olamaz; dolayısıyla onu gerçekleştirmek için başvurulan sözel olmayan araçlar da uylaşımsal olmalıdır. Fakat uylaşımın nerede başlayıp nerede bittiğini söylemek zor; nitekim birini sopa sallayarak uyarabilir, bir şeyi yalnızca elimle kendisine doğru uzatarak birine hediye verebilirim. Fakat, eğer sopa sallayarak uyarıyorsam, o zaman sopamı sallamak bir uyarıdır: Kişi ne anlatmak istediğimi çok iyi bilebilir: Bu açık bir tehdit jesti olarak görülebilir. Bir düzenlemeye zımni bir biçimde rıza göstermek, zımni olarak söz vermek, elini kaldırarak oy vermekte de benzer güçlükler ortaya çıkıyor. Fakat gerçek olan şu ki, birçok edimsöz edimi bir şey söylemeden yerine getirilemez. Bu bildirmek için böyledir, (göstermekten farklı olarak) bilgilendirmek için böyledir, tahminde bulunmak, bir şeye hükmetmek, (yasal anlamda) bir karara varmak için böyledir; birçok erk-belirtici ve sorumluluk-yükleyicinin aksine hüküm-belirticiler ile serimleyicilerin büyük bir bölümü için de durum budur.[12]

12. [Erk-belirticilerin, sorumluluk-yükleyicilerin, hüküm-belirticilerin ve serimleyecilerin tanımları için XII. Derse bkz. J. O. U.]

X

Söylerken ve Söyleyerek Karşıtlığı

EDİMSELLER İLE SAPTAYICILAR arasında başta yapılan ayrımı ve bir belirtik edimsel sözcükler, özellikle fiiller listesi çıkarma planını bir süreliğine unutup bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu söylenirken kastedilenleri gözden geçirerek yeni bir başlangıç yaptık. Böylece *anlam* taşıyan düzsöz edimini (onun içinde de seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimlerini), bir şey söylerken belli bir *güce* sahip olan edimsöz edimini, bir şey söyleyerek birtakım *etkilerin gerçekleştirilmesi* demek olan etkisöz edimini ayırt ettik.

Son derste de, bu bağlantılarda ortaya çıkan sonuçlarla etkilerden söz ederken kastedilen kimi şeyleri, özellikle edimsöz edimlerinde söz konusu olan etkilerden söz ederken kastedilen üç şeyi, yani kavramayı sağlama, etkisini gösterme ve birtakım tepkileri davet etmeyi ayırt ettik. Etkisöz ediminde de, bir hedefi gerçekleştirmek ile edimsözün devamı olan bir edim yaratmak arasında kaba bir ayrım yaptık. Edimsöz edimleri uylaşımsal edimlerdir: Etkisöz edimleri ise uylaşımsal *olmaz*lar. *Her iki* tür edim –daha doğrusu, aynı adla anılan edimler (örneğin, bir edimsöz edimi olan uyarma edimine ya da bir etkisöz edimi olan inandırma edimine eşdeğer edimler)– sözel olmayan bir biçimde de yerine getirilebilir; fakat böyle olduğunda bile bir edimin (sözgelişi uyarma ediminin) edimsöz adını hak edebilmesi için, o edimin uylaşımsal nitelikte söz-dışı bir edim olması gerekir: Ama etkisöz edimini gerçekleştirmek için uylaşımsal edimlerden yararlanılmasına rağmen etkisöz edimleri uylaşımsal değildir. Bir yargıç, söylenen şeyi dinleyerek hangi düzsöz

edimiyle edimsöz ediminin yerine getirildiğine karar verebilir, ama hangi etkisöz ediminin gerçekleştirildiğine karar veremez.

Son olarak, "dili nasıl kullandığımız" ya da "bir şey söylerken yapmakta olduğumuz şey" ile ilgili, tamamen farklı olduğunu söyleyebileceğimiz, sezgilerimizin de öyle olduğunu söylediği başka bir dizi soru –sınırlarını ihlal etmediğimiz başka meseleler– daha olduğunu söyledik. Örneğin sezdiride bulunmak (ve *düz-olmayan* başka dil kullanımları), şaka yapmak (ve *ciddi-olmayan* başka dil kullanımları), (belki de dışa-vurucu dil kullanımına giren) yemin/küfür etmek ve gösteriş yapmak gibi dil kullanımları söz konusu. "*x* sözünü söylerken şaka yapıyordum" (bir sezdiride bulunuyordum ..., duygularımı dışa vuruyordum vb.) diyebiliyoruz. Şimdi,

"*x* sözünü söylerken *y* yapıyordum" ya da "*y* yaptım",
"*x* sözünü söyleyerek *y* yaptım" ya da "y yapıyordum"

söz kalıplarıyla ilgili son birkaç açıklama daha yapmak zorundayız: Burada, "edimsöz" terimini, bir söz söylenir*ken* yerine getirilen edim, "etkisöz" terimini de bir söz söyle*yerek* yerine getirilen edim anlamında kullandık.* Nitekim, örneğin,

"Onu vuracağımı söyler*ken* onu tehdit ediyordum",
"Onu vuracağımı söyle*yerek* onu endişeye sevk ettim"

derken, bu ayrımı yapmaktayız.

Bu dilsel kalıplar, edimsöz edimini etkisöz ediminden ayırmak için başvuracağımız bir sınama aracı olabilir mi? Olmaz. Bundan bahsetmeden önce, gene de, bir gözlemde ya da itirafta bulunmama izin verin. Birçoğunuz bu yaklaşım karşısında sabırsızlık göstereceksiniz muhtemelen – bir ölçüde bunda tamamen haklısınız. "Ne-

* Austin burada aslında, ilk kez kendisinin kullandığı *illocution* (edim-söz) ile *perlocution* (etki-söz) terimlerini seçme nedeninin İngilizce *in* ile *by* ilgeçlerinin İngilizcedeki *in –ing* (yaparken, ederken) ile "*by –ing* (yaparak, ederek) biçimindeki kullanımları olduğunu belirtiyor. Austin, standart bir sözcük olan ancak kendisinin bir terim olarak kullandığı *locution* sözcüğünün başına (sözcük, standart İngilizcede "konuşma biçimi, anlatış tarzı" ve "söz, deyim, tabir" anlamlarını taşır) *in* önekini ekleyerek *illocution*, *per* önekini ekleyerek de *perlocution* terimlerini türetmiştir. Bu son *per* öneki İngilizcede *by* önekininkine koşut bir işlev gören Latince kaynaklı bir önektir. Terimlerin Türkçeleri aynı yolla türetilmediği için çeviride bu ve izleyen tümceye müdahale edilmiştir. *–ç.n.*

den gevezeliği kesmiyorsun? Yaptığımız şeylerin, söylemekle bağlantılı adlarıyla ilgili günlük konuşmalardan elde edilebilecek listeler hakkında, '-iken'li ve '-erek/-arak'lı söz kalıpları hakkında konuşup durmak neden? Konuyu neden hemen doğrudan dilbilimle psikoloji açısından tartışmaya başlamıyoruz? Bu kadar dolambaç neden?" Evet, elbette ben de bunun yapılmasının gerekeceği konusunda mutabıkım – ancak ben, sonunda ortaya yadsınamaz güçlü bir öğe çıksa bile bunun ancak günlük konuşmadan neler koparabileceğimizi gördükten *sonra* yapılması, daha önce yapılmaması gerektiğini söylüyorum. Yoksa çok hızlı yol alır, bazı şeyleri gözden kaçırırız.

"-iken" ile "-erek/-arak", her ne olursa olsun soruşturmaya değer söz kalıpları. Ayrıca, "-dığı zaman/-dığında", "-dığı sırada" vb. de öyle. "Sonuçlar" meselesinde gördüğümüz gibi "yaptığım şey"e ilişkin çeşitli olanaklı betimlemelerin birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde oldukları genel sorusu da bu soruşturmaların önemini apaçık gözler önüne seriyor. Bu yüzden bakışlarımızı "iken" ve "-erek/-arak"lı söz kalıplarına yöneltiyoruz, karşımıza çıkan bu yeni yolda işin nasıl sonuçlanacağını görmek için sonra yeniden baştaki edimsel-saptayıcı ayrımına döneceğiz.

İlkin, "*x* sözünü söylerken *y* yapıyordum" (ya da "*y* yaptım") kalıbını ele alacağız.

(1) Bu söz kalıbının kullanımı edimsöz edimleriyle sınırlı değildir; (*a*) düzsöz edimleriyle ve (*b*) tamamen bizim sınıflamamızın dışında kalıyor görünen edimlerle de kullanılır. Elbette, "*x* sözünü söylerken *y* yapıyordun" diyebiliyorsak, o zaman "*y* yapmak" zorunlu olarak bir edimsöz ediminde bulunmak demektir gibi iddia doğru değildir. En fazla, bu söz kalıbının etkisöz edimiyle uyuşmayacağı, "-erek/-arak"lı söz kalıbının da edimsöz edimiyle uyuşmayacağı ileri sürülebilir. Özellikle (*a*) aynı söz kalıbını "*y* yapmak"ın bir düzsöz ediminin arızi bir parçası olduğu durumlarda kullanırız: Örneğin, "Katoliklerden nefret ettiğimi söylerken yalnızca bugüne gönderme yapıyordum", ya da "*Roma* Katoliklerini kastediyordum, düşünüyordum". Böyle olmakla birlikte, bu durumda belki de daha çok "söz ederken" kalıbını kullanabiliriz. Bu türden başka bir örnek de şu: "'Çaresizsiniz' sözünü söylerken, 'Çare sizsiniz' sesini çıkarıyordum". Fakat bunun yanı sıra bir de (*b*) "*x* sözünü söylerken ha-

ta yapıyordun", "zorunlu bir ayrımı gözden kaçırıyordun", "yasayı çiğniyordun", "bir riske giriyordun", ya da "şunu unutuyordun" gibi daha karmaşık görünümlü durumlar var: Oysa hata yapmak ya da bir riske girmek, hiç kuşku yok, ne bir edimsöz ediminde bulunmak, hatta ne de bir düzsöz ediminde bulunmaktır.

"Söyleme"nin bir belirsizlik taşıdığı uslamlamasında bulunarak (*a*) olgusundan, yani söz konusu kalıbın kullanılmasının edimsöz edimleriyle sınırlı olmadığı olgusundan kurtulmaya çalışabiliriz. Kullanımın edimsöz niteliğinde olmadığı yerlerde "söyleme" yerine "söz etme" veya "ifadesini kullanma", ya da "*x* sözünü söylerken" yerine "*x* sözüyle" veya "*x* sözünü kullanırken" diyebiliriz. Tırnak işaretini izleyen "söyleme" ile kastedilen budur ve böyle durumlarda anlamlandırma edimine değil, dillendirme edimine gönderme yaparız.

(*b*) durumu, yani bizim sınıflandırmanın dışında kalan farklı nitelikteki edimlerin durumu daha zordur. Olanaklı sınama yollarımızdan biri de şu olabilir: "*y*-fiili"ni[1] şimdiki zaman yerine şimdiki zaman dışında bir zamanda (geçmiş zaman, vb.) dile getirebiliyorsak, ya da aynı şekilde şimdiki zamanı korurken "-iken"i "-erek/-arak"a çevirebiliyorsak* *y*-fiili bir edimsöz ediminin adı değildir. Nitekim, "Onu söylerken bir hata yapıyordu" yerine, anlamı değiştirmeden, "Onu söylerken bir hata yaptı", ya da "Onu söyleyerek bir hata yapıyordu" da diyebiliriz; oysa "O sözü söylerken protesto ettim" demediğimiz gibi, "O sözü söyleyerek protesto ediyordum" da demeyiz.

(2) Fakat bir bütün olarak düşünürsek, "-iken"li söz kalıbının, "inandırdı", "ikna etti", "vazgeçirdi" gibi etkisöz fiilleriyle uyuşmadığını söyleyebiliriz. Ancak buna birtakım sınama yolları bulmamız gerekiyor. Öncelikle, dilin hatalı kullanımından kaynaklanan istisnai durumlar da var. Nitekim insanlar "Beni tehdit mi edi-

* Austin burada aslında şöyle diyor: "*y*-fiilini sürekli-şimdiki zaman yerine sürekli-şimdiki zaman dışında bir zamanda (geçmiş ya da şimdiki zamanda) dile getirebiliyorsak." Burada çevirinin bütünü ve Türkçe dikkate alınarak "sürekli-şimdiki zaman" denmedi, "şimdiki zaman" dendi; "geçmiş ya da şimdiki zaman" denmedi, "geçmiş zaman vb." dendi. *–ç.n.*

1. [Yani, "*x* sözünü söylerken *y*-yapıyordum" kalıbındaki *y*'nin yerinde bulunan fiil. J. O. U.]

yorsun?" yerine "Bana gözdağı mı veriyorsun?" der, yine nitekim "*x* sözünü söylerken bana gözdağı veriyordu" denebilir. İkinci olarak, aynı sözcük gerçekten hem edimsöz hem de etkisöz biçiminde kullanılabilir. Örneğin, "ayartmak" kolaylıkla her iki biçimde de kullanılabilen bir fiildir. "Seni ayartıyorum" gibi bir şey demeyiz ama "Dur seni bir ayartayım" deriz, "Biraz daha dondurmaya ne dersin?" – "Beni ayartmak mı istiyorsun?" gibi bir söz alışverişinde bulunabiliriz. Bu son soru, sadece konuşan kişinin kendisi tarafından cevaplandırılabilecek bir soru olacağı için, etkisözel anlamda mantıksız olurdu. "Evet, neden olmasın?" dersem, onu ayartmak istiyormuşum gibi bir görüntü çıkar, ama o gerçekten ayartılmış olmayabilir. Üçüncü olarak, örneğin, "baştan çıkarmak" ya da "yatıştırmak" gibi fiillerin proleptik* kullanımları söz konusudur. Böyle durumlarda "-maya çalışmak", her zaman edimsöz fiiline yapılabilecek bir ekleme gibi görünüyor. Fakat edimsöz fiillerinin daima, aslında etkisöz fiilleriyle ifade edilebilecek olan bir şey yapmaya çalışmaya (örneğin "uslamlamada bulunmak", "inandırmaya çalışmak"a; "uyarmak", "endişe yaratmaya çalışmak"a, ya da "alarma geçirmeye çalışmak"a eşittir) eşit olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü öncelikle, yapmak ile yapmaya çalışmak arasındaki ayrım, zaten, etkisöz edimlerinde olduğu gibi edimsöz edimlerinde de söz konusu olan bir ayrımdır; inandırmayı inandırmaya çalışmaktan ayırdığımız gibi, uslamlamada bulunmayı da uslamlamada bulunmaya çalışmaktan ayırırız. Dahası, birçok edimsöz ediminde bulunurken, herhangi bir etkisöz ediminde bulunmaya çalışmayız; örneğin, söz vermek, herhangi bir şey yapmaya çalışmak değildir.

Yine de, "-iken"li söz kalıplarının etkisöz edimlerinde kullanılmasının mümkün olup olamayacağını sormaya devam edebiliriz; edim istemeden gerçekleştirilen bir edim olduğunda, bu baştan çıkarıcı bir soru haline geliyor. Fakat burada bile böyle düşünmek hatalı olabilir, "-erek/-arak"lı söz kalıbını kullanmamız gerekir. Ya da durum her ne olursa olsun, örneğin, "*x* sözünü söylerken onu inandırıyordum" dersem, burada açıklama getirdiğim şey *x* sözünü nasıl söylediğim değil, ilgili kişiyi nasıl inandırdığımdır; bu, "söylerken" kalıbını kullandığımızda bir ibareyle anlatmak istediğimiz şe-

* *proleptic*: öncelemeli. –*ç.n.*

yi açıklarken kullandığımız söz kalıbının tersi yönünde bir başka kullanımdır ve edimsöz fiilleriyle kullanıldığında kastettiğinden farklı başka bir şey ("bir ölçüt"ten farklı olarak "-dığı sırada"yı, "-dığı esnada"yı) kasteder.

Artık "-iken"li kalıbın genel anlamı üzerinde düşünebiliriz. "*A* yaparken *B* yapıyordum" dersem, *A*'nın *B*'yi gerektirdiğini (*A*'nın *B*'ye bir açıklama getirdiğini) ya da *B*'nin *A*'yı gerektirdiğini (*B*'nin *A*'ya bir açıklama getirdiğini) anlatmak istiyor olabilirim. Bu ayrım, (α 1) "*A* yaptığım esnada ya da sırada, *B* yapıyordum" (bir evi inşa ederken, bir duvar örüyordum) ile (α 2) "*A* yaparken, o esnada ya da sırada *B* yapıyordum" (bir duvar örerken bir ev yapıyordum) sözcelemlerini karşılaştırarak gösterilebilir. Ya da, aynı şekilde (a1) "*S* gibi bir ses çıkarırken *T* gibi bir şey söylüyordum"u (α 2) "*T* gibi bir şey söylerken *S* gibi bir ses çıkarıyordum" ile karşılaştırabiliriz. (α 1)'de *A*'ya (bu örnekte, söz konusu sesi çıkarmama) bir açıklama getirmekte ve söz konusu sesi çıkarmaktaki amacımı bildirmekteyim, buna karşılık (α 2)'de B'ye (söz konusu sesi çıkarmama) bir açıklama getirmekte, böylece de söz konusu sesi çıkarmamın etkisini bildirmekteyim. Bu söz kalıbı çoğu zaman "Ne oldu da şöyle şöyle yapıyordun?" sorusuna verilen yanıtta yaptığım şeyi yapmama bir açıklama getirmek için kullanılır. Sözlük, bu iki vurgudan, *B*'ye bir açıklama getirdiğimiz ilki olan (α 1)'i tercih ediyor, ama biz onu yine sık sık (α 2)'de olduğu gibi *A*'ya bir açıklama getirmek için de kullanırız.

Dolayısıyla,

... söylerken .... olduğunu unutmuştum

örneğini incelersek, *B*'nin (unutmanın), bizim nasıl olup da o şeyi söylediğimizi açıkladığını, yani *A*'ya bir açıklama getirdiğini görürüz.

Bunun gibi,

Vızıldarken kelebeklerin vızıldadığını sanıyordum

benim vızıldamama (*A*'ya) bir açıklama getirmektedir. Bu, öyle görünüyor ki, "söylerken" kalıbının, düzsöz fiilleriyle kullanıldığı zamanki kullanımı ve yaptığım şeyi söylememe (anlatmaya çalışmama değil) bir açıklama getiriyor. Fakat,

(α 3) Vızıldarken arı taklidi yapıyordum.
Vızıldarken şebeklik yapıyordum.

örneklerini incelersek, burada, yaptığım şeyi (vızıldama) söylemem, yönelimsel ya da olgusal olarak, belli bir türden edim olan, şöyle-şöyle söyleme edimime vücut verir ve bu da onun farklı bir adla anılmasını gerekli kılar. Bir edimsöz örneği olan

Şöyle-şöyle söylerken bir uyarıda bulunuyordum.

bu türdendir: (*A*'nın *B*'ye, ya da tersine *B*'nin *A*'ya bir açıklama getirdiği) her iki "-dığı esnada" türünde, yani (α 1) ve (α 2) türlerinde değildir. Fakat, edime vücut veren bir niyet ya da bir olgu değil, aslında, bir *uylaşım* (kuşkusuz, uylaşım da bir olgudur) olduğu için düzsöz örneklerinden de farklıdır. Edimsöz edimlerini ayırt ederken bakılacak en tatmin edici öğeler bunlardır.[2]

Öte yandan, "söylerken" kalıbı etkisöz fiilleriyle kullanıldığında, "-dığı esnada" anlamında (α 1) kullanılır, ama *B*'ye bir açıklama getirir; oysa düzsöz fiilleriyle kullanıldığında bir açıklama getirilen *A*'dır. Dolayısıyla, bu kalıbın etkisöz filleriyle kullanımı, onun düzsöz ve edimsöz fiilleriyle olan kullanımlarından farklıdır.

"Ne oldu da?" sorusunun araç ve amaç sorularıyla sınırlı olmadığını gözleyebiliriz. Nitekim,

A söylerken ... *B* olduğunu unutmuştum

örneğinde, *A*'ya bir açıklama getirmekteyiz, ama araç ve amacın değil, "bir açıklama getirmekte" ya da "gerektirmekte"nin yeni bir anlamında. Aynı şekilde,

... söylerken, ... inandırmaya çalışıyordum (aşağılamaya çalışıyordum)

örneğinde, gerçekten de bir sonuç olan, ama bir aracın sonucu olmayan *B*'ye (kişiyi inandırmaya, ya da aşağılamaya çalışmaya) bir açıklama getirmekteyiz.

"-erek/-arak" kalıbı da benzer biçimde etkisöz fiilleriyle sınırlı

2. Fakat sahte bir dişçi düşünün. Onunla ilgili olarak "Damağı takarken dişçilik yapıyordu" diyebiliriz. Uyarı örneğinde olduğu gibi burada da bir uylaşım söz konusu – bir yargıcın karar verebileceği bir durum.

değildir. Düzsöz kullanımı (... söyleyerek .... anlatmak istiyordum), edimsöz kullanımı (... söyleyerek ... uyarısında bulunuyordum) ve çeşitli farklı kullanımları (... söyleyerek kendimi haksız duruma düşürdüm) vardır. "-erek/-arak" kalıbının genelde en az iki kullanımı olur:

(*a*) Çiviyi tam tepesine vurarak duvara çakmaya çalışıyordum.
(*b*) Bir damak takarak dişçilik yapıyordum.

"-erek/-arak", (*a*)'da, sayesinde ilgili eylemin üstesinden geldiğim aracı, usulü, ya da yöntemi; (*b*)'de ise bir ölçütü, yaptığım şey hakkında eylemimin bir dişçilik eylemi olarak sınıflandırılmasını sağlayan bir ölçütü belirtir. Bu iki örnek arasında, bir ölçüt belirtmek amaçlı kullanımın diğerinden daha dışsal görünmesi dışında çok az fark var gibi. "-erek/-arak"ın bu ikinci içlemi (bir ölçütü belirtmesi), ayrıca, "-iken" kalıbının kastettiklerinden birine, yani "Onu söylerken yasayı çiğniyordum (çiğnedim)" kullanımında kastettiği şeye çok yakın görünüyor; dolayısıyla bu şekliyle "-erek/-arak", hiç şüphe yok, "söyleyerek" kalıbında edimsöz fiilleriyle kullanılabilir. Nitekim, "... söyleyerek onu uyarmaktaydım (uyardım)" diyebiliriz. Buna karşılık, bu "-erek/-arak", bu içlemiyle etkisöz fiilleriyle kullanılmaz. Eğer, "... söyleyerek onu inandırdım (ikna ettim)" dersem, "erek/-arak" burada amaç-araç içlemi taşır, ya da bir şekilde yaptığım şeyi yapma usulünü ya da yöntemini imler. "-erek/-arak" kalıbının bir edimsöz fiiliyle "amaç-araç içlemi"nde kullanıldığı olur mu? En az iki tür durumda bu içlemle kullanılması mümkün görünüyor:

(*a*) Bir şey yapmak için sözel-olmayan bir araç yerine sözel bir araç kullanmayı benimsediğimizde, bir sopa kullanmak yerine konuştuğumuzda. Nitekim, "'Evet, kabul ediyorum" sözünü söyleyerek onunla evleniyordum" örneğinde, "Evet, kabul ediyorum" edimseli evlilik amacının bir aracıdır. Burada "söylemek", tırnak işaretiyle birlikte kullanıldığı zamanki içleminde kullanılıyor; sözcükleri ya da dili kullanıyor; bir anlamlandırma edimi değil, dillendirme edimi.

(*b*) Bir edimsel sözcelem, başka bir edimde bulunmanın dolaylı bir aracı olarak kullanıldığında. Nitekim, "'Üç sineğe yükseltiyorum' sözünü söyleyerek ona bende hiç karo olmadığı bilgisini ver-

dim" örneğinde, "Üç sineğe yükseltiyorum" edimselini karşımdakini bilgilendirmenin (ki bu da bir edimsöz edimidir) bir aracı olarak kullanıyorum.

Sonuç olarak, "söyleyerek" kalıbını, bir edimin etkisöz edimi olup olmadığını belirlemek için kullanmak istediğimizde, öncelikle,

(1) "-erek/-arak"ın ölçüt içeleminden farklı olarak araç içlemiyle kullanıldığından;

(2) "söylemek" fiilinin

(*a*) tam anlamıyla bir düzsöz edimi olarak kullanıldığından, dar anlamıyla bir düzsöz edimi, örneğin bir dillendirme edimi olarak kullanılmadığından;

(*b*) yukarıda briçten verilen örnekte olduğu gibi çifte uylaşımla kullanılmadığından emin olmamız gerekir.

Edimsöz edimini dilsel bakımdan etkisöz ediminden ayırmak için kullanılabilecek ikincil dereceden başka iki sınama yolu daha var:

(1) Öyle görülüyor ki, edimsöz fiillerinin geçtiği örneklerde çoğu zaman "*X* sözünü söylemek, *y* yapmaktır" diyebiliyoruz. "Çekiçle vurarak çiviyi çaktı" yerine "Çekiçle vurmak çiviyi çakmaktı" denemez. Fakat bu kalıp bizim için sağlam bir sınama vasıtası olmayacaktır, çünkü onunla birçok şey söyleyebiliriz; nitekim, "inandırmak" bir etkisöz fiili olduğu halde, "Onu söylemek, adamı inandırmaktı" (proleptik bir kullanım?) diyebiliriz.

(2) Edimsöz edimlerinin adları olarak sınıflandırdığımız fiillerin (onları sınıflandırırken sezgilerimizi kullandık – çünkü şimdiye kadar yaptığımız her şeyi böyle yaptık) çoğunlukla *belirtik edimsel* fiiller oldukları görülüyor. Çünkü "Seni uyarıyorum ..." ile "... yapmanı emrediyorum"u birer belirtik edimsel olarak söyleyebiliriz; fakat uyarmak ile emretmek birer edimsöz edimi. "Seni uyarıyorum ..." edimselini kullanabiliriz ama "Seni inandırıyorum ..." edimselini kullanamayız; bunun gibi, "Seni ... ile tehdit ediyorum" edimselini kullanabiliriz ama "... ile sana gözdağı veriyorum" edimselini kullanamayız; "inandırmak" ile "tehdit etmek" birer etkisöz edimi.

Bütün bunlardan çıkarılması gereken genel sonuca gelince, bütün bu söz kalıpları, nihayetinde, bir ifadenin bir etkisöz değil bir edim-

söz olduğunu ya da olmadığını belirlemek için kullanılabilecek öyle çok güvenilir sınama yolları değil. Fakat buna rağmen "-erek/-arak" ile "iken", sözgelişi, adı-şimdilerde-giderek-kötüye-çıkan "nasıl" kadar çok ayrıntılı bir incelemeyi hak ediyor.

Peki öyleyse edimseller ile edimsöz edimleri arasındaki ilişki ne? Öyle görünüyor ki, elimizde belirtik bir edimsel olduğunda, sanki aynı zamanda bir edimsöz edimi de oluyor. Öyleyse, (1) ilk derslerde edimsellerle ilgili olarak yapılan ayrımlarla (2) bu farklı türden edimler arasındaki bağın ne olduğuna bakalım.

XI

Bildirimler, Edimseller ve Edimsöz Gücü

İLK BAŞTA edimsel sözcelemleri saptayıcı sözcelemlerle karşılaştırdığımızda,

(1) edimsellerin, sadece bir şey söylemenin tersine, bir şey yapmak olması gerektiğini;
(2) edimsellerin, doğru ya da yanlış olmanın tersine, ya yerinde olduklarını ya da yerinde olmadıklarını

söylemiştik. Peki, bu ayrımlar gerçekten sağlıklı mıydı? Arkasından gelen yapmak ve söylemekle ilgili tartışmamız, görünen o ki, şu sonuca işaret ediyor: (Belki de "Hay Allah" ya da "Ah" gibi ünlemler bir yana) bir şey "söyle"diğim her durumda hem bir düzsöz ediminde hem de bir edimsöz ediminde bulunurum; bu her iki tür edimi de "yapmak" ve "söylemek" adları altında, edimselleri saptayıcılardan ayırmanın bir aracı olarak kullanmaya çalıştığımız şeylerin ta kendisi gibi görünmektedir. Peki, genelde her zaman bu iki şeyi de yapıyorsak, ayrımımız nasıl ayakta kalabilir?

Bu karşıtlığı saptayıcı sözcelemler açısından yeniden ele alalım: Bunlar arasında "bildirimler"den tipik ya da ana örnek diye söz etmekle yetinmiştik. Bir şey bildirdiğimizde,

(1) sadece bir şey söylemenin yanında ve dışında bir de bir şey yaptığımızı,
(2) sözcelemimizin (doğru ya da yanlış olabileceği kadar) yerinde ya da yerinde olmaktan uzak olabileceğini söylemek uygun olmaz mıydı?

(1) Hiç kuşku yok, bildirmek de en az, sözgelişi, uyarmak ya da ilan etmek kadar bir edimsöz ediminde bulunmak demektir. Elbette, sözel olduğunda, ses organlarının hareket ettirilmesini gerektirmesi hariç, özel herhangi bir fiziksel biçimde bir edimde bulunmak değildir; fakat daha önce gördüğümüz gibi, uyarmak, protesto etmek, söz vermek ya da ad vermek de, herhangi bir biçimde fiziksel olarak bir edimde bulunmak değildir. "Bildirmek", edimsöz edimlerini ayırt etmek için elimizde bulunan bütün ölçütleri karşılıyor görünmektedir. Aşağıdaki gibi, itiraz edilemeyecek bir sözü düşünelim:

> Yağmurun yağmakta olduğunu söylerken bir bahse girmiyor, bir uslamlamada bulunmuyor, ya da bir uyarıda bulunmuyordum; sadece bir olguyu bildiriyordum.

Burada "bildirme"yi, kesinlikle, uslamlamada bulunmanın, söz vermenin, uyarıda bulunmanın bulunduğu düzeye yerleştirebiliriz. Aşağıdaki sözde de durum budur:

> İşsizliğe yol açmakta olduğunu söylerken bir uyarıda bulunmuyor ya da protesto etmiyordum; sadece gerçekleri bildiriyordum.

Daha önce kullanılan farklı tip bir sınama yoluna başvurmak gerekirse, şüphesiz,

> Yapmadığını bildiriyorum,

tamamen,

> Yapmadığı uslamlamasında bulunuyorum,
> Yapmadığını öne sürüyorum,
> Yapmadığına bahse giriyorum vb.

ile aynı düzeydedir. Sözcelemin sadece birincil ya da belirtik-olmayan şeklini kullanırsam, yani sadece,

> Yapmadı

dersem, aynı şekilde, yukarıdaki üç şeyden birini (ya da daha fazlasını) söyleyerek bunu söylerken yapmakta olduğum şeyi belirtik hale getirebilir, ya da sözcelemin edimsöz gücünü açıkça belirtebilirim.

Ayrıca, "Yapmadı" sözcelemi çoğu zaman bir bildirim olarak üretilmesine, dolayısıyla da şüpheye yer bırakmayacak biçimde doğru ya da yanlış olmasına rağmen (doğru ya da yanlış olduğu söylenebilecek bir şey de varsa o da *budur*), onun "Yapmadığını bildiriyorum"dan bu bakımdan ayrıldığını söylemek olanaklı görünmüyor. Eğer biri "Yapmadığını bildiriyorum" derse, onun bu bildiriminin doğruluğunu, tıpkı, bu kişi *sadece* "Yapmadı" demiş olduğunda, biz de bu sözcelemi, çoğu zaman doğal olarak yapmamız gerektiği gibi bir bildirim olarak almış olduğumuzda olduğu şekilde soruştururuz. Yani, "Yapmadığını bildiriyorum" sözcelemini söylemek, "Yapmadı" sözcelemi söylendiğinde bulunulan bildirimin aynısında bulunmaktır: "Birinci tekil kişi"nin bildirdiği şey hakkında farklı bir bildirimde bulunmak değildir (anlatımsal ve mutat şimdiki zaman vb. gibi istisnai durumlar bir yana). İşin tuhafı, "Sanırım o yaptı" bile dediğimde, biri çıkıp "Bu [onunla değil] seninle ilgili bir bildirim" derse kabalaşmış olur: Yine de bu sahiden benimle ilgili bir bildirim *olabilir*, oysa "Onun yaptığını bildiriyorum" böyle olmazdı. Dolayısıyla,

(*a*) sözcelemi üretişimizin bir şey yapmak olması ile
(*b*) sözcelemimizin doğru ya da yanlış olması

arasında illaki bir çatışma yoktur. Hatta, örneğin "Seni uyarıyorum, boğa saldırmak üzere" sözcelemine baktığımızda durum tam da budur: Burada, söylediğimiz gibi, hem bir uyarı söz konusudur hem de boğanın saldırmak üzere olduğu doğru ya da yanlıştır; bu, tamamen aynı şekilde olmasa da, bildirim incelenirken olduğu kadar uyarı incelenirken de kendini gösterir.

Şöyle bir bakıldığında, "-dığını bildiriyorum", "-dığını ileri sürüyorum"dan (bunu söylemek o şeyi ileri sürmektir), "-dığı konusunda bilgilendiriyorum"dan, "-dığına tanıklık ediyorum"dan vb. esasında hiç de farklı görünmemektedir. Bu tür fiiller arasında yine de "esaslı" farklılıklar saptanabilir, ama bu doğrultuda bir şey yapılmadı henüz.

(2) Ayrıca, ileri sürülen ikinci karşıtlığı, edimsellerin yerinde ya da yerinde olmamalarına karşılık bildirimlerin doğru ya da yanlış oldukları iddiasını yine saptayıcı oldukları kabul edilen sözcelemler, özellikle bildirimler açısından aldığımızda, görürüz ki, edim-

seller için söz konusu olabilecek her tür isabetsizlik aslında bildirimler için de söz konusudur. Yine şöyle bir geriye dönüp uyarılarda "isabetsizlikler" dediğimiz şeyler nedeniyle oluşan sakatlıkların –yani sözcelemi doğru ya da yanlış kılmadan yerinde olmaktan uzak bir sözcelem haline getiren sakatlıkların– aynısı bildirimlerde de söz konusu mu değil mi bir bakalım.

"Kedi paspasın üzerinde" diye söylemenin, eş deyişle bildirmenin, kedinin paspasın üzerinde olduğuna inandığım yollu bir iması olduğu düşüncesini daha önce belirtmiştim. Bu, "Orada olmaya söz veriyorum"un, orada olma niyetinde olduğum ve orada olabileceğime inandığım yollu imaları olduğu düşüncesine koşuttur – eşittir. Dolayısıyla, isabetsizliğin bir biçimi olan *içtenliksizlik*, hatta bu anlamda *kural ihlali* bildirimlerde de söz konusu olabilmektedir; çünkü, nasıl (bir *olsun* olarak sözcelenen) "*X*'i *Y* diye tanımlıyorum" edimseli, bana, bu terimleri gelecekte de bu özel biçimde kullanma sorumluluğu yüklemekte, biz de bunu nasıl söz vermek gibi edimlerle bağlantılı görmekteysek, kedinin paspasın üzerinde olduğunu söylemek ya da bildirmek de, bana, "Paspas kedinin altında" diye söylemenin ya da bildiriminde bulunmanın sorumluluğunu yükler. Bu da, bildirimlerin bizim Γ türündeki iki isabetsizliğe yol açabildiklerini gösterir.

Peki ya edimleri –uyarıları, taahhütleri vb.– batıl ya da hükümsüz kılan *A* ve *B* türü isabetsizlikler? Bildirim gibi görünen bir şeyin, tıpkı sözde bir sözleşme gibi, batıl ya da hükümsüz olması mümkün mü? Altını çizerek belirtmek gerekir ki, bunun yanıtı "Evet" görünüyor. Ortada hiçbir uylaşım (ya da kabul görmüş bir uylaşım) yoksa, ya da koşullar konuşan kişinin onu kullanıma sokmasına uygun değilse, A. 1 ve A. 2 durumları söz konusudur. Bildirimlerde söz konusu olan isabetsizliklerin birçoğu tam da bu türdendir.

Göndermede bulunduğu şeyin mevcut olduğunu (denilene göre) *varsayan* farazi bir bildirimin durumuna daha önce dikkat çekmiştik; eğer böyle bir şey mevcut değilse, "bildirim" bir şey hakkında değildir. Evet, kimilerine göre, bu koşullarda örneğin, biri çıkıp bugünkü Fransa Kralının kel olduğu yollu bir kesinlemede bulunursa, "Kralın kel olup olmadığı sorusu sorulmaz"; fakat burada, tıpkı size bir şey sattığımı, o şeyin benim olmadığını ya da (yandığı için)

o şeyin artık mevcut olmadığını söylediğimde olduğu gibi, bu farazi bildirimin de aslında batıl ya da hükümsüz olduğunu söylemek daha uygun olacaktır. Sözleşmeler, çoğu kez, konuları olan nesneler mevcut olmadığı, bir gönderme arızası içerdikleri için hükümsüz olurlar.

Fakat ayrıca, sözleşmelerde, söz vermelerde, uyarılarda vb. değişik biçimlerde kendini gösteren bu tür isabetsizliklerin "bildirimler"de de söz konusu olabildiğini görmek gerekir. Örneğin çoğu kez, emir vermek için uygun mevkide olmadığınızı söylemeye denk olan "Bana emir vermeye hakkın yok"u kastederek "Bana emir veremezsin" deriz: Tıpkı bunun gibi, çoğu kez, hakkında bir bildirimde bulunamayacağınız –haklarında bildirimde bulunma hakkınızın olmadığı, haklarında bir bildirimde bulunacak mevkide olmadığınız– şeyler söz konusu olabilir. Şu anda yan odada kaç kişi olduğunu söyle*yemez*siniz; eğer "Yan odada elli kişi var" derseniz, sizi sadece bir tahminde ya da kestirimde bulunmuş sayabilirim (bazen, bana emir vermeniz olanaksızken emir vermezsiniz de yalnızca nazik olmayan bir biçimde benden bir şey yapmamı istersiniz; tıpkı bunun gibi burada da yaptığınız şey tuhaf davranmaktan çok, "bir faraziyede bulunmaya kalkışmak"tır). Burada, başka şartlar altında, bildirimde bulunacak bir konumda olmanız söz konusu olabilir; peki ama başka insanların duyguları ya da gelecek hakkındaki bildirimler için neler söylenebilir? Sözgelişi insanların davranışları hakkında bir kestirimde, hatta bir öndeyide bulunmak, gerçekten bir bildirimde bulunmak mıdır? Konuşma ortamını bir bütün olarak almak gerekir.

Bazen atama yapamayız da sadece önceden yapılmış bir atamayı teyit edebiliriz; tıpkı bunun gibi, bazen bir bildirimde bulunamayız da, sadece, önceden ortaya atılmış bir bildirimi teyit edebiliriz.

Farazi bildirimlerde, B tipi isabetsizlikler, yani birtakım kusurlar ve aksaklıklar da söz konusu olabilir. İnsan, bazen, "gerçekte niyet ettiğinin dışında bir şeyi söyler" –ters bir sözcük kullanır– "keçi" demek isterken "Kedi paspasın üzerinde" der. Benzer başka abes durumlar ortaya çıkar – daha doğrusu tam anlamıyla abes olmayan durumlar; çünkü böyle sözcelemleri tamamen içlem ve göndermeyi kapsayan anlam açısından ele almak, dolayısıyla da bu tür sözcelemlerin anlaşılmaları çok kolay olduğu halde kafaları karıştırması mümkündür.

İncelememiz gereken şeyin tümce değil, belirli bir konuşma ortamında bir sözcelemin üretimi olduğunu kavrayınca, bildirmenin bir edimde bulunmak olduğunu görmemek de artık pek mümkün değil. Dahası, bildirmeyi, edimsöz edimleriyle ilgili söylediklerimizle birlikte düşününce, tıpkı öteki edimsöz edimleri gibi, onun için de "kavramayı sağlama"nın esas olduğunu görüyoruz: Duyulmadığında ya da anlaşılmadığında bir şey bildirip bildirmediğim konusunda duyulan kuşku, *sotto voce** bir uyarıda ya da protestoda bulunduğumda ve kimse bunu böyle almadığında ortada bir uyarı ya da protesto olup olmadığı konusunda duyulan kuşkudan hiç farklı değildir. Sonra, tıpkı "ad vermeler" gibi, bildirimler de "etkilerini gösterirler": Sözgelişi, eğer bir şey bildirdiysem, bu bana başka bildirimlerin sorumluluğunu da yükler: Benim bulunduğum öteki bildirimler usule uygun ya da usule aykırı bildirimler olur. Ayrıca sizin bulunduğunuz bazı bildirimler ya da belirttiğiniz bazı düşünceler bundan sonra benimle ya çelişir ya çelişmez, beni ya çürütür ya çürütmez vb. Bildirimler belki bir tepkiye davetiye çıkarmazlar ama bu da zaten bütün edimsöz edimleri için elzem değildir. Sonra elbette bir şey bildirirken her tür etkisöz ediminde bulunuruz ya da bulunuyor olabiliriz.

Bir şey bildirmekle ilgili olarak en çok savunulabilecek, biraz da akla uygun olan şey, bilgilendirmek, uslamlamada bulunmak vb. söz konusu olduğunda olmasına karşılık, bildirmeye eşlik eden özel hiçbir etkisöz *hedefinin* olmamasıdır; "bildirimler"e belli bir özel konum verilmesinin bir nedeni onların bu görece saflığı olabilir. Fakat bu elbette, sözgelişi "betimlemeler"e, gerektiği gibi kullanılmışlarsa, benzer bir öncelik tanınmasını haklı göstermez; sonra bu, zaten birçok edimsöz edimi için bu böyledir.

Ancak meseleye bir de edimseller açısından bakacak olduğumuzda, göstermiş olduğumuz gibi tersi doğru olmasa bile, onların, bildirimlerin sahip oldukları bir şeyden yoksun olduklarını yine de sezebiliyoruz. Edimseller, hiç kuşku yok, bir şey yapmak oldukları kadar bu arada bir şey söylemektir de, fakat onların, bildirimler gibi esas itibariyle doğru ya da yanlış olmadıklarını görebiliyoruz. Burada, (isabetli olduklarını baştan kabul etmek koşuluyla) sapta-

* *İt.* sessiz. *–ç.n.*

yıcı sözcelem konusunda yargılar ortaya koymak, onları değerlendirmek, ya da onlara bir değer takdir etmek gibi, saptayıcı olmayan ya da edimsel olan sözcelemlerde ortaya çıkmayan başka bir boyut olduğunu sezebiliyoruz. Bütün bu ortam koşulları, benim bir şey bildirmekte başarılı olmam için gerekli, bu konuda anlaştık ama şimdi de şu soru çıkıyor ortaya: Bunu başardığımda bildirdiğim şey doğru mu yoksa yanlış mı? Bu da şimdi aklımıza, bildirimin, yaygın anlatımıyla, "olgularla uyumlu olup olmadığı" sorusunu getiriyor. Ben, "doğrudur" ifadesinin kullanılmasının, söylenen sözü onaylamak ve benzeri edimlere eşdeğer olduğunu söylemenin bir işe yaramadığında hemfikirim. Dolayısıyla burada, başarıyla sonuçlandırılmış bildirimlerle ilgili yeni bir eleştiri boyutuyla karşı karşıyayız.

Peki ama,

(1) başarıyla sonuçlandırılmış sözcelemler söz konusu olduğunda yapılan böyle benzer bir nesnel değerlendirme, en azından birçok durumda, tipik birer edimsel gibi görünen başka sözcelemlerde de yapılmıyor mu?
(2) bildirimlerle ilgili olarak yapılan bu açıklamalar, işi biraz fazla basite indirgemek olmuyor mu?

İlk olarak, örneğin, tahminde bulunmak, karar vermek ve ilan etmek gibi hüküm-belirticiler söz konusu olduğunda doğruluk ya da yanlışlığa doğru belirgin bir kayma var. Bu yüzden,

saatin iki buçuk olduğu gibi	hatasız ya da hatalı	bir tahminde bulunmak
kişinin suçlu olduğu gibi	haklı ya da haksız	bir karar vermek
vurucunun oyundışı olduğu gibi	haklı ya da haksız	bir karar ilan etmek

diyebiliriz. Biz, söz konusu olan hüküm belirticiler ise "doğru" bir karar ya da tahmin demeyeceğiz, ama elbette kendimize aynı soruyu yönelteceğiz; ayrıca "hatalı", "hatasız", "haklı", "haksız" gibi nitelemeler bildirimlerle de kullanılır.

Sonra ayrıca, sağlam ya da geçerli bir çıkarımda ve uslamlamada bulunmak ile doğru bir bildirimde bulunmak arasında bir koşutluk bulunmaktadır. Kişinin gerçekten uslamlamada bulunup bulunmadığı ya da çıkarımda bulunup bulunmadığı değil, bunları yapma hakkı olup olmadığı, bunları gerçekten başarıp başarmadığı da sorulabilecek bir sorudur. Bulunulan bir uyarı ve tavsiye hatalı ya da hatasız, iyi ya da kötü olabilir. Benzer düşünceler, övmek, suçlamak, tebrik etmek söz konusu olduğunda da geçerlidir. Diyelim aynı şeyi siz kendiniz de yapmışsanız, birini suçlamanız usule uygun değildir; yapılan övgünün, bulunulan suçlamanın, ya da edilen tebrikin haklı olup olmadığı da her zaman sorulacak bir sorudur: Onu suçlu buldunuz, işte o kadar demek yeterli değildir – ortada, şu ya da bu sebeple başkasına tercih edilen bir edim vardır. Yapılan övgünün ve suçlamanın haklı olup olmadığı sorusu, bunların zamansız olup olmadığı sorusundan tamamen farklıdır ve bu ayrımın aynısı tavsiyeler söz konusu olduğunda da yapılabilir. Yapılan tavsiyenin iyi ya da kötü olduğunu söylemek, onun zamansız ya da zamanında yapılmış bir tavsiye olduğunu söylemekten farklı bir şeydir; ama tavsiyenin zamanlaması iyi olmasından, suçlamanın zamanlaması haklı olmasından daha önemlidir.

Doğru bir bildirimde bulunmanın, sağlam bir uslamlamadan, iyi bir tavsiyeden, hakkaniyetli bir yargıdan, birini haklı gerekçelerle suçlamaktan farklı bir *sınıfa* giren bir değerlendirme olduğundan emin olabilir miyiz? Bunlar, olgularla karmaşık bir ilişki içinde olan edimler değil midir? Aynı şey, adlandırmak, atamak, miras bırakmak, bahse girmek gibi erk-belirticiler için de doğrudur. Olgular hakkındaki bilgi ya da kanılarımız kadar, olguların kendileri de işin içindedir.

Evet, elbette, bu ayrım sürekli yapılmaya çalışılmakta. Uslamlamaların ("geçerli" tümdengelimli uslamlamalar değillerse) sağlamlığının, birini suçlamanın haklılığının nesnel meseleler olmadıkları ileri sürülmekte; ya da bize, uyarılarda, boğanın saldırmak üzere olduğu yollu "bildirimi" uyarının kendisinden ayırmamız gerektiği söylenmekte. Peki, bir an durup doğruluk ya da yanlışlık sorusunun o kadar nesnel olup olmadığını düşünelim ve soralım: Bir bildirim, *hakkaniyetli* olur mu? Bulunulan bir bildirim, söylenen bir şey için ileri sürülen iyi gerekçeler ve iyi bir kanıt, uslamlamada bu-

lunmak, uyarmak ve yargıya varmak gibi edimseller için ileri sürülen iyi gerekçeler ve iyi bir kanıttan o kadar da farklı mıdır? Dolayısıyla, saptayıcılar daima doğru ya da yanlış mı olurlar? Bir saptayıcıyı olgularla karşılaştırdığımızda, aslında ona, edimsellere değer takdir ederken kullandıklarımızla örtüşen geniş bir dizi terimin kullanımını içerecek şekillerde bir değer takdir ederiz. Gerçek hayatta insan, mantık kuramında zihinde kurulan basit durumların tersine, bir saptayıcının doğru mu yoksa yanlış mı olduğu sorusuna her zaman basit bir biçimde yanıt veremez.

"Fransa altıgen biçimindedir"i olgularla, yani bu örnekte Fransa'yla karşılaştırdığımızı düşünelim. Bu doğru mudur, yoksa yanlış mıdır? Evet, kabul edersiniz ki, bir dereceye kadar doğrudur; elbette, belli niyet ve amaçlarla bunun doğru olduğunu söylerken ne demek istediğinizi anlayabilirim. Üst düzey bir general için yeterince işe yarar olabilir, ama bir coğrafyacı için değil. "Tabii ki çok kaba, oldukça kaba bir bildirim olarak da oldukça işe yarar" diyebiliriz. Fakat başka biri de çıkıp "Peki, doğru mu, yoksa yanlış mı? Onun kaba olup olmadığı beni ilgilendirmiyor; elbette kaba, ancak doğru ya da yanlış olmak zorunda – Sonuçta bu bir bildirim değil mi?" diyebilir. İnsan bu soruya, Fransa'nın altıgen biçiminde olduğunun doğru mu yoksa yanlış mı olduğu sorusuna nasıl bir yanıt verebilir? Sadece kaba bir yanıt. "Fransa altıgen biçimindedir" bildiriminin Fransa'yla ilişkisiyle ilgili soruya verilecek gerçeğe uygun tek ve nihai yanıt da budur. Doğru ya da yanlış değil, kaba bir betimlemedir.

Ayrıca, iyi ya da kötü tavsiyelerde olduğu kadar doğru ya da yanlış bildirimlerde de ilgili sözcelemin gerisindeki niyet ve amaçlar ile bağlamı da önemlidir. Bir ders kitabında doğru diye yargılanan bir şey, tarihsel bir araştırmayı ortaya koyan bir yapıtta böyle yargılanmayabilir. "Lord Laglan, Alma muharebesini kazandı" yollu saptayıcıyı, Lord Laglan'ın emirlerinin astlarının bazılarına hiç ulaşmadığı için Alma'nın belki başka hiçbir savaş için söylenemeyecek ölçüde askerler arası bir muharebe olduğunu göz önünde tutarak düşünelim. Peki, bu durumda Lord Laglan Alma muharebesini kazandı mı, kazanmadı mı? Kuşkusuz, kimi bağlamlarda, belki bir ders kitabında, böyle demek tamamen haklı görülebilir – bu belki, bir tür abartı; bunun için de ortada Raglan'a bir madalya verilmesi gibi bir mesele de olamaz. "Fransa altıgen biçimindedir" nasıl ka-

baysa, "Lord Laglan Alma muharebesini kazandı" da abartılıdır ve bazı bağlamlarda uygun, onların dışındakilerde uygun değildir; onun doğru ya da yanlışlığında ısrar etmek boşuna olurdu.

Üçüncü olarak, göç ederlerken kimi zaman sakatlanmış birinin yolu tamamlayamayabileceğini dikkate alarak bütün kar kazlarının Labrador'a göç ettikleri yollu bildirimin doğru olup olmadığı sorusunu düşünelim. Birçok kişi böyle sorunlarla karşılaştıklarında, çok haklı olarak, böyle "Bütün ..." diye başlayan sözcelemlerin kural koyucu tanımlar ya da kural olarak benimseme tavsiyeleri olduklarını ileri sürmüşlerdir. İyi güzel de, bu kural ne? Bu düşünce, kısmen, böyle bildirimlerin, bilinenlerle sınırlı olan göndermesini kavrayamamaktan kaynaklanıyor; bildirimlerin doğruluklarının olguların bilgisine değil de olgulara dayandığı gibi bir iddiada bulunamayız. Avustralya'nın keşfinden önce *X* gibi birinin "Bütün kuğular beyazdır" dediğini varsayalım. Daha sonra Avustralya'da siyah bir kuğu bulursanız, *X* yalanlanmış mı olur? Onun bildirimi artık yanlış mı olur? Böyle olması şart değil: Söylediğini geri alır, ama "Mutlak anlamda her yerdeki kuğulardan söz etmiyordum; örneğin Mars'taki olası kuğular hakkında bir bildirimde bulunmamıştım" da diyebilir. Gönderme, sözcelem anındaki bilgiye dayanır.

Bildirimlerin doğruluk ya da yanlışlıkları, dışarıda bıraktıklarına ya da içeriye aldıklarına, yanıltıcı olup olmadıklarına vb. göre değişir. Dolayısıyla şöyle diyebiliriz: Sözgelişi, doğru ya da yanlış oldukları söylenen, yani "bildirim" mahiyetinde olan betimlemeler, birtakım özel koşullara dayanıp belli bir amaçla sözcelendikleri içindir ki, hiç kuşku yok bu eleştirilere tabi tutulabilir. Burada önemli olan şey, "doğru" ile "yanlış"ın, tıpkı "özgür" ve "özgür-olmayan" gibi, basit bir şeyi temsil etmediğini; yalnızca, şu şu koşullarda, şu dinleyiciye, şu şu amaç ve niyetlerle şöyle şöyle söylemenin ters değil de haklı ya da uygun bir şey olması gibi genel bir boyuta gönderme yaptığını kavramaktır.

Genel olarak şöyle diyebiliriz: İster bildirimler (ve sözgelişi betimlemeler) söz konusu olsun, isterse uyarı ve benzerleri; uyarmaya hakkınız olup gerçekten uyarmış, bildirimde bulunmuş, ya da tavsiyede bulunmuş olsanız bile, bildirimde bulunmakta, uyarmakta, ya da tavsiyede bulunmakta haklı olup olmadığınız sorusu sorulabilir – ancak bunların elverişli ya da münasip olup olmadıkları an-

lamında değil, olgular ya da olgulara ilişkin bilginiz ve söylediğinizi söylemekteki amaçlarınız dikkate alındığında söylediğinizi söylemenin uygun bir şey olup olmadığı anlamında.

Bu, pragmatistlerin, doğru olanın işe yarayan şey vb. olduğu yolunda ortaya attıkları birçok öğretiden tamamen farklı bir öğreti. Bir bildirimin doğruluğu ya da yanlışlığı yalnızca sözcüklerin anlamına değil, hangi koşullarda hangi edimde bulunduğunuza da bağlıdır.

Peki, edimsel ve saptayıcı sözcelem ayrımından en sonunda geriye kalan ne? Burada aklımızda olanın şunlar olduğunu söyleyebiliriz gerçekten:

(*a*) Saptayıcı sözcelemler söz konusu olduğunda, söz ediminin (etkisözel yönlerine ek olarak) edimsözel yönlerini bir yana bırakıyoruz ve düzsözel olanları üzerinde duruyoruz: Dahası, olgularla uyuşma konusunda aşırı basitleştirilmiş bir kavram kullanıyoruz – aşırı basitleştirilmiş, çünkü aslında kavram edimsözel yönleri işin içine sokmaktadır. Bu, her koşulda, herhangi bir amaçla, herhangi bir kişiye vb. söylemenin doğru olacağı şey için gereken ideal durumdur. Bu belki de bazen gerçekleşiyordur.

(*b*) Edimsel sözcelemler söz konusu olduğunda ise, dikkatimizi mümkün olduğunca sözcelemlerin edimsöz gücüne veriyoruz ve olgularla uyuşma boyutunu bir yana bırakıyoruz.

Belki de, her iki durumda da söz konusu şeyleri bir yana bırakmamız öyle çok uygun değil. Belki de, burada karşımıza çıkan şey gerçekte iki kutup değil, daha çok tarihsel bir gelişim. Şimdi, belli durumlarda, belki fizik kitaplarındaki matematiksel söz kalıplarını saptayıcılara, idari alandaki basit emirleri ya da birtakım basit ad vermeleri edimsellere örnek diye alıyoruz, sonra da böyle şeylerin gerçek hayattaki örneklerini neredeyse bulduğumuzu düşünüyoruz. Bizde iki farklı sözcelem fikrini yaratan örnekler de, bu tür sözcelemler, "Özür dilerim" ve "Kedi paspasın üzerinde" gibi düşünülebilir herhangi bir nedenle söylenmemiş, hiç de olağan olmayan sözcelemler oldu. Fakat ulaşılması gereken sonuç kesinlikle şu olmalı: Bize gereken (*a*) düzsöz edimi ile edimsöz edimini birbirinden ayırmak, (*b*) edimsöz ediminin her türüyle –uyarılar, tahminler, hükümler, bildirimler, betimlemeler– ilgili olarak, öncelikle usule uygun ya da usule aykırı, sonra "haklı" ya da "haksız" olma niyetiy-

le sözcelenmelerinin (eğer varsa) özel yollarını; her türe değer takdir ederken ya da onlara takdir edilen değeri düzeltirken kullanılan terimlerin neler olduğunu ve ne anlama geldiklerini tek tek eleştirel bir gözle saptamak. Bu, geniş bir alandır ve kuşkusuz bizi "doğru" ve "yanlış" gibi basit bir ayrım yapmaya götürmeyeceği gibi bildirimleri bütün geri kalanlardan ayırmaya da götürmeyecektir; çünkü bildirmek, edimsöz edimleri sınıfına giren son derece çok sayıdaki söz ediminden yalnızca birisidir.

Bütün bunlardan başka, genel olarak bakıldığında, edimsöz edimi kadar düzsöz edimi de yalnızca bir soyutlamadır: Her hakiki söz edimi de bu ikisinden oluşur. (Dillendirme edimi, anlamlandırma edimi vb. nasıl yalnızca birer soyutlamaysa, bu edimler de öyledir.) Fakat, elbette hep olduğu gibi, soyutladığımız farklı "edimler" arasında, evdeki hesabın çarşıdakine uymayabileceğini varsayarak ayrımlar yapıyoruz; yani böyle bir durumda, onları yerine getirirken değişik saçma çeşitlerinin ortaya çıkabileceğini de kabul ediyoruz. Açış dersinde saçma çeşitlerinin sınıflandırılması konusunda söylenenleri bu noktayla karşılaştırabiliriz.

XII

Edimsöz Gücü Sınıfları

SAYISIZ açık nokta bıraktık, yine de kısa bir toparlamadan sonra toprağımızı sürmeye devam etmemiz gerekiyor. Son kuramımız ışığında "saptayıcılar"-"edimseller" ayrımı nasıl göründü? Genel olarak ve (belki yemin etmek dışında) dikkate aldığımız bütün sözcelemler için şunları bulduk:

(1) Yerinde-olmaklık / yerinde-olmamaklık boyutu,
(1*a*) Bir edimsöz gücü,
(2) Doğruluk / yanlışlık boyutu,
(2*a*) Düzsözel bir anlam (imlem ve gönderme).

Edimsel-saptayıcı ayrımıyla ilgili olan öğreti, toplam söz edimi içindeki düzsöz ve edimsöz edimleriyle ilgili olan öğreti karşısında, *genel* kuram karşısındaki *özel* kuram gibidir. Bu genel kurama duyulan gereksinimi doğuran da yalnızca geleneksel anlamdaki "bildirim"in bir soyutlama, bir ideal olması. Bildirimlerin meşhur doğruluk ya da yanlışlıkları için de durum böyle. Fakat ben bu noktada birkaç ümit verici havai fişek patlatmaktan başka bir şey yapamadım. Çıkarılabilecek dersler arasında, özellikle şunlara dikkat çemek isterim:

(A) Toplam konuşma ortamındaki toplam söz edimi, son çare olarak aydınlatmaya giriştiğimiz, *tek fiili* fenomendir.

(B) Bildirmek, betimlemek vb. pek çok başka edimsöz ediminden *yalnızca ikisinin* adıdır; hiçbir ayrıcalıklı konumları yoktur.

(C) Özellikle de, doğru ya da yanlış olmaklık adı verilen, özel bir biçimde olgularla ilişkili olma meselesi dışında hiçbir ayrıcalıklı konumları yoktur; çünkü doğruluk ile yanlışlık (belirli amaçlar

için her zaman olanaklı ve meşru olan yapay bir soyutlama değillerse) bağıntıların, niteliklerin, ya da benzeri şeylerin değil, bir değerlendirme boyutunun –sözcüklerin, yeterli olmak ya da olmamak bakımından, göndermede bulundukları olgular, olaylar, ortamlar vb. karşısındaki durumlarının– adıdır.

(D) Aynı şekilde, "kural-koyucu ya da değerlendirici" ile "olgusal" arasında kurulan karşıtlığın da pek çok ikili karşıtlık gibi bir elemeden geçirilmeye ihtiyacı var.

(E) "İçlem ve gönderme"nin eşdeğeri olarak "anlam" kuramının da mutlaka bir ayıklamadan geçirilip düzsöz ile edimsöz arasındaki ayrıma göre (tabii eğer bunlar *sağlam kavramlarsa*; burada yalnızca üstünkörü bir biçimde tanımlandılar) yeniden formüle edilmesi gerektiğini de pekâlâ düşünebiliriz. Burada yeterince şey yapılmadığını kabul ediyorum: Eski "içlem ve gönderme" kavramlarını günümüzdeki görüşlere dayanarak kullandım. Ancak burada da aynı şekilde gönderme aksaklığı nedeniyle "hükümsüz" dediğimiz bildirimleri, sözgelişi John'un hiç çocuğu olmadığı halde sözcelenmiş "John'un bütün çocukları keldir" gibi bildirimleri dikkate almamız gerekir.

Evet, uzayıp giden bir alan araştırmasının konusu olup yapılması gereken bir şey daha olduğunu söylemiştik. Bir "belirtik edimsel fiiller" listesine ihtiyacımız olduğunu söyledik çok önce; fakat daha genel nitelikli bir kuramın ışığında, şimdi ihtiyacımız olan şeyin, sözcelemlerin *edimsöz güçlerini* içeren bir liste olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, *birincil* ile *belirtik* olan arasında yaptığımız eski ayrım, edimsel-saptayıcı ayrımından söz edimleri kuramına olan köklü dönüşümden sonra da bütünüyle varlığını sürdürmeye devam edecek. Çünkü o zamandan beri belirtik edimsel fiiller için öne sürülen sınama yollarının ("söylemek, ...mek demektir" vb.), artık şimdi söyleyebiliriz, bir sözcelemin edimsöz gücünü, ya da o sözcelemi üretirken yerine getirdiğimiz edimsöz edimini belirtik kılan fiilleri seçip ayırma konusunda da işe yaradığı, hatta aslında daha çok işe yaradığı varsayımının doğruluğunu kabul etmek için yeterince nedenimiz olduğunu gördük. Dönüşümden sonra varlığını sürdür*meyecek* olan şey ise edimsellerin saflığı düşüncesidir. Belki sınırlandırıcı uç bir durum olarak varlığını koruyabilir ama korumasa bile, işin başından beri sıkıntı yarattığı için de pek şaşırtıcı ol-

maz. Edimsellerin saflığı düşüncesinin gerisinde, aslında, edimsel-saptayıcı ikiliğine duyulan bir inanç vardı, ki bu inançtan vazgeçip birbirleriyle bağlantılı ve örtüşen genel söz edimleri *aileleri* olduğu fikrini benimsememiz gerektiğini gördük. Şimdi de hemen yapmamız gereken şey, bunları sınıflandırmak.

Öyleyse birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatı sınama aracını (dikkatli bir biçimde) kullanıp özgür bir ruhla (kestirme yol olarak) sözlüğü gözden geçirirsek, 10 üzeri üç basamaklık[1] bir fiil listesi elde ederiz. Taslak niteliğinde genel bir sınıflandırma yapacağımı ve ortaya attığım bu edimsöz gücü sınıfları üzerine kimi açıklamalarda bulunacağımı söylemiştim. İşte, başlıyoruz. Size vereceğim şey, sağda solda yapılan bir gezintiden, ya da daha doğrusu bata çıka yapılan bir yolculuktan kalan fotoğraflar gibi olacak.

Beş genel sınıf ayırt ediyorum: Fakat hepsinden aynı derecede memnun olmaktan uzağım. Buna rağmen, kendilerine pabuçlarını ters giydirme eğiliminde olduğumu itiraf edeceğim iki fetişe, yani (1) doğru-yanlış fetişi ile (2) değer-olgu fetişine pabuçlarını ters giydirmek için oldukça yeterliler. Ayrıca, edimsöz güçlerine göre ayrılmış bu sözcelem sınıflarına oldukça itici olan şu adları veriyorum:

(1) Hüküm-belirticiler
(2) Erk-belirticiler
(3) Sorumluluk-yükleyiciler
(4) Davranış-belirticiler (insanı hayrete düşüren bir sınıf)
(5) Serimleyiciler

Bunları sırayla ele alacağız, ama önce her biri konusunda kaba bir fikir vereyim.

İlkinin, yani hüküm-belirticilerin en tipik örneği, adından da anlaşılacağı gibi, bir jürinin, bir yargıcın, ya da bir hakemin bir hüküm vermesidir. Bütün bunların nihai hükümler olması gerekmez; söz-

1. 1.000 yerine bu ifade biçimini kullanmak neden? İlkin, etkileyici ve bilimsel görünüyor; ikinci olarak, 1.000'den 9.999'a kadar uzanıyor –bu da uygun bir aralık– oysa diğeri "1.000 dolaylarında" olarak anlaşılabilirdi – bu da çok dar bir aralık olurdu.

gelişi bir tahmin olabilir, bir sanı olabilir, ya da bir değer takdiri olabilir. En temelde, farklı nedenlerle hakkında emin olunması zor bir şeyle –bir olgu, ya da bir değerle– ilgili bir karar vermeyi içerir.

İkincisi, yani erk-belirticiler, bir gücün, bir hakkın, ya da bir nüfuzun kullanılmasını içerir. Atama yapmak, oy vermek, emretmek, ısrar etmek, tavsiyede bulunmak, uyarmak bu sınıfa giren örneklerdir.

Üçüncüsünün, yani sorumluluk-yükleyicilerin en tipik örneği söz vermek, ya da başka türlü taahhütlerdir; size bir şey yapma *sorumluluğu* yüklerler, ama ayrıca niyet beyan ya da ilanlarını da içine alır. Bu sonuncular söz vermeye girmezler, arka-çıkmalar diyebileceğimiz daha bulanık şeylerdir; sözgelişi birinin tarafını tutmak böyledir. Bu sınıfın, hüküm-belirticiler ve erk-belirticilerle bariz birtakım bağları vardır.

Dördüncüsü, yani davranış-belirticiler çok karışık bir gruptur. Tutumlarla ve *toplumsal davranışla* ilişkilidir. Örneğin, özür dilemek, tebrik etmek, övmek, taziyede bulunmak, ilenmek, meydan okumak bu gruba girer.

Beşincisini, yani serimleyicileri tanımlamak zordur. Sözcelemlerimizin bir uslamlamanın ya da konuşmanın akışı içinde nasıl bir yere oturduğunu, sözleri nasıl kullanmakta olduğumuzu belirginleştirirler, ya da daha genel bir anlatımla, bir serimleme işlevi görürler. Örneğin "Karşılık veriyorum", "Savunuyorum", "Koyut olarak alıyorum", "Farz ediyorum" bu gruba girer. İşin başında belirtmemiz gerekir ki, birtakım uç ya da zor örneklerin ya da çakışmaların olma olasılığı çok yüksektir.

Son iki sınıf, benim en sıkıntılı bulduklarım. Açık olmamaları ya da birbirleriyle çakışacak biçimde sınıflandırılmış olmaları pekâlâ mümkün; hatta baştan sona yeni bir sınıflandırma yapmaya ihtiyaç da olabilir. Bunlardan herhangi birini hiçbir biçimde tartışmasız şeyler olarak ileri sürmüyorum. Davranış-belirticiler sıkıntılı, çünkü çok çeşitli edimleri kapsamlarına alıyorlar: Serimleyiciler de, çünkü korkunç sayıdalar ve önemliler, ayrıca da hem öteki sözcelem sınıflarını içeriyor gibi görünüyorlar, hem de bunun yanı sıra kendime bile açıklamakta başarılı olamadığım bir biçimde benzersiz görünüyorlar. Benim sözcelem sınıflarımın hepsinde sözcelemlerin bütün görünümlerinin mevcut olduğu bile söylenebilir.

1. Hüküm-Belirticiler

Örnekleri şunlar:

aklamak	suçlu bulmak	(olgusal olarak) diye karar vermek
(hukuki olarak) kanaatini çıkarmak	diye yorumlamak	diye anlamak
diye okumak	hüküm vermek	diye hesap etmek
hükmetmek	tahminde bulunmak	tespitte bulunmak
-e yerleştirmek	olarak tarihlendirmek	olarak ölçmek
olduğunu sanmak	diye hesaplamak	diye almak
derecelendirmek	sıralamak	oranlamak
değerlendirmek	paha biçmek	betimlemek
nitelemek	tanı koymak	çözümlemek

"Ona çalışkan demem lazım" gibi karakterle ilgili değer takdirlerinde ya da değerlendirmelerde daha başka örnekler de bulunabilir.

Hüküm-belirticiler, birbirlerinden ayrılabildikleri kadarıyla değerler ya da olgularla ilgili, kanıtlara ya da gerekçelere dayanarak resmi ya da gayriresmi bir karar vermeyi içerir. Bir hüküm-belirtici, her ikisi de erk-belirtici olan yasama edimleriyle yürütme edimlerinden ayrı bir yargı edimidir. Ancak, sözgelişi bir jüri yerine bir yargıç tarafından yerine getirilen bazı yargı edimleri, geniş anlamda, fiilen birer erk-belirtici niteliğindedir. Hüküm-belirticilerin, doğruluk ve yanlışlıkla, sağlam olmaklık ve olmamaklıkla, hakkaniyetli olmaklık ve olmamaklıkla çarpıcı bağlantıları vardır. Bir hükmün içeriğinin doğru ya da yanlış olması, sözgelişi bir hakemin "Dışarı", "Üç vuruş", ya da "Dört atış" demesi üzerine yapılan tartışmalarda kendini göstermektedir.

Erk-belirticilerle Benzerlikler

Resmi nitelikli edimler olarak, yargıcın hüküm vermesi bir hukuk yaratır; jürinin kararı hüküm giymiş bir suçlu yaratır; hakemin vurucuya oyundışı cezası vermesi, servisi ya da atışı hatalı sayması, vurucuyu oyundışı eder, servisi ya da top atışını geçersiz kılar.

Resmi bir görevlendirmeye dayanarak yapılır: ama yine de meramı belli kanıtlara göre hatalı ya da hatasız, haklı ya da haksız, savunulabilir ya da savunulamaz olmaktır. Birinin lehine ya da aleyhine bir karar olarak ileri sürülmez. Yargı edimi, kabul edersiniz ki, yürütme edimi niteliğindedir; ama "O senin olsun" gibi bir yürütme sözcelemini, "O senindir" gibi bir hükümden ayırmamız gerekir; benzer biçimde, tazminat değerini belirlemeyi de tazminata hükmetmekten ayırmamız lazım.

Sorumluluk-yükleyicilerle Benzerlikler

Hüküm-belirticilerin hukuk, bizim kendimiz ve başkaları üzerinde bir etkisi vardır. Örneğin, bir hüküm vermek ya da bir tahminde bulunmak bize, gerçekten de, bütün söz edimlerinin bizi en azından tutarlı olmakla sorumlu kılması anlamında, hatta belki de daha fazla gelecekteki belli bir davranış şeklinin sorumluluğunu yükler; muhtemelen de sorumlu kılınacağımız şeyi biliriz. Bu nedenle, belli bir hükmü vermek bize gelecekte bir tazminata hükmetmekle sorumlu kılacaktır ya da kılar. Bunun gibi, olgulara ilişkin bir yorumla kendimize belli bir hükmü verme ya da belli bir tahminde bulunma sorumluluğu yükleyebiliriz. Bir hüküm vermek pekâlâ birine arka çıkmak da olabilir; birinin arkasında olmak bize onu savunma sorumluluğu vb. yükleyebilir.

Davranış-belirticilerle Benzerlikler

Tebrik etmek, bir değer ya da bir karakterle ilgili bir hükmü ima edebilir. Aynı şekilde, "suçlamak" bir anlamda "bir şeyden sorumlu tutmak" demektir, dolayısıyla da bu anlamda suçlamak bir hüküm-belirticidir; fakat bir başka anlamda da bir kişi karşısında bir tutum takınmak demektir, dolayısıyla da bir davranış-belirticidir.

Serimleyicilerle Benzerlikler

"Yorumluyorum", "Çözümlüyorum", "Betimliyorum", "Niteliyorum" dediğimde, bunlar, bir bakıma, bir hüküm vermektir; ancak özü itibariyle sözel işlerle bağlantılıdırlar ve serimlemelerimize açıklık getirirler. "Seni dışarıya davet ediyorum"u "Buna 'Dışarıda' diyorum"dan ayırmak gerekir; ilki, "Ben buna korkaklık derim" ör-

neğinde olduğu gibi, bir sözün kullanımının *izin verdiği* bir hüküm; ikincisi ise, "Ben buna 'korkaklık' derim" örneğinde olduğu gibi, bir sözün kullanımı *hakkında* bir hükümdür.

2. Erk-Belirticiler

Bir erk-belirtici, belirli bir eylem biçiminin lehine ya da aleyhine bir karar vermeyi, ya da belirli bir eylem tarzından yana olmayı içerir. Bir şeyin şöyle şöyle olduğu yargısından farklı olarak bir şeyin şöyle şöyle olduğu kararıdır: Bir şeyin şöyle şöyle olduğu tahmininde bulunmanın karşıtı olarak bir şeyin şöyle şöyle olması gerektiğinden yana olmadır; tazminat değeri belirlemenin karşıtı olarak tazminata hükmetmektir; hüküm vermenin karşıtı olarak mahkûm etmektir. Arabulucularla yargıçlar hüküm-belirtici sözcelemler ürettikleri gibi erk-belirtici sözcelemlerden de yararlanırlar. Bu tür bir sözcelemin sonucu, başkaları için belirli birtakım edimlerde bulunma "mecburiyetinin doğması", "imkânının ortaya çıkması", "imkânının ortadan kalkması" şeklinde olabilir.

Çok geniş bir sözcelem sınıfıdır; örnekleri de şunlardır:

atamak
işten çıkarmak
emretmek
mahkûm etmek
haciz koymak
tercih etmek
miras bırakmak
uyarmak
niyaz etmek
ısrar etmek
ifşaatta bulunmak
emri geri almak
yasalaştırmak
tahsis etmek
rütbe indirmek
aforoz etmek
buyurmak
cezaya çarptırmak
oy vermek
hak talep etmek
affetmek
tavsiye etmek
yalvarmak
zorlamak
ilan etmek
ilga etmek
tecil etmek
[dava vb.] bitmiştir duyurusunda bulunmak
tenzili rütbe etmek
(memur) tayin etmek
yönetmek
hibe etmek
aday göstermek
hak tanımak
istifa etmek
istirham etmek
dilemek
salık vermek
feshetmek
lağvetmek
veto etmek
[dava vb.] devam etmektedir duyurusunda bulunmak

Hüküm-belirticilerle Benzerlikler

"Kanaatini çıkarıyorum", "Yorumluyorum" ve benzerleri, resmi bir nitelik taşıyorlarsa, erk-belirtici edim olabilirler. Bu durumda insan pekâlâ "Yorumlayacağım" diyebilir, bu da bir hüküm-belirticiyle mi yoksa bir erk-belirticiyle mi karşı karşıya olduğumuz konusunda başvuracağımız oldukça iyi bir sınama yolu olabilir. Dahası "Ödüle hükmediyorum" ile "Günahlarını bağışlıyorum" da birtakım hükümlere dayandırılacak erk-belirticilerdir.

Sorumluluk-yükleyicilerle Benzerlikler

İzin vermek, yetkilendirmek, vekalet vermek, teklifte bulunmak, (olduğunu) teslim etmek, hak tanımak, onamak, bahis oynamak, rıza göstermek gibi birçok erk-belirtici, aslında, insana bir eylem tarzının sorumluluğunu yükler. Eğer "Savaş ilan ediyorum" ya da "Evlatlıktan reddediyorum" dersem, edimimin bütün amacı bana kişisel olarak belli bir eylem tarzının sorumluluğunu yüklemektir. Bir erk-belirtici ile insanın kendine bir şeyin sorumluluğunu yüklemesi arasındaki ilişki, anlam ile ima arasındaki ilişki kadar yakındır. Atama yapmak ile memuriyete tayin etmenin bize birtakım şeylerin sorumluluğunu yüklediği açıktır, ama bizim daha çok söyleyebileceğimiz şey, erk-belirtici edimlerin insanlara birtakım güçler, haklar, unvanlar vb. bahşettiği, ya da insanlara bahşedilmiş birtakım güçleri, hakları, unvanları değiştirdiği ya da ortadan kaldırdığıdır.

Davranış-belirticilerle Benzerlikler

"Meydan okuyorum", "Protesto ediyorum", "Onay veriyorum" gibi erk-belirticiler, davranış-belirticilerle yakından ilişkilidir. Meydan okumak, protesto etmek, onay vermek, methetmek, salık vermek bir tutum takınmak ya da bir edimde bulunmak olabilir.

Serimleyicilerle Benzerlikler

"Geri çekiyorum", "İtiraz ediyorum" ve "Karşı çıkıyorum" gibi erk-belirticilere, bir uslamlama ya da konuşma bağlamında geçtiklerinde birer serimleyici gözüyle bakılabilir.

Erk-belirticilerin kullanıldıkları tipik bağlamlar şunlardır:

(1) memur almalar ve atamalar, aday olmalar, seçimler, memuriyete kabul etmeler, istifalar, ihraçlar ve başvurular,
(2) tavsiye, teşvik, dilekçe,
(3) müsaadeler, emirler, mahkûmiyetler, ilgalar,
(4) toplantıları ve işyerlerini yönetme
(5) hak tanımalar, hak talepleri, ithamlar, vb.

3. Sorumluluk-Yükleyiciler

Bir sorumluluk-yükleyicinin bütün ereği, konuşan kişiye bir eylem tarzının sorumluluğunu yüklemektir. Örnekleri şunlardır:

söz vermek	mukavele yapmak	sözleşme yapmak
taahhüt etmek	kendini bağlamak	vaatte bulunmak
yapma kararı vermek	niyetinde olmak	niyetini beyan etmek
yöneliminde olmak	planlamak	amaçlamak
teklifte bulunmak	yapacağım/edeceğim	aklından geçirmek
zihninde canlandırmak	angaje olmak	yemin etmek
garanti vermek	teminat vermek	bahse girmek
ahdetmek	mutabık olmak	rıza göstermek
kendini yapmaya adamak	deklare etmek	tarafını tutmak
kabullenmek	müdafaa etmek	benimsemek
-den yana çıkmak	karşı çıkmak	gönlü -den yana olmak

Niyet beyanları, taahhütlerden farklıdır, dolayısıyla aynı sınıfa sokulup sokulamayacakları sorgulanmalıdır. Bizim için rica etmek ile emretmek arasında nasıl bir fark varsa, niyetinde olmak ile söz vermek arasında da bir fark vardır. Ancak birincil edimsel olan "-yapacağım/edeceğim" bu ikisini de kapsıyor; nitekim elimizde "muhtemelen yapacağım/edeceğim", "elimden gelenin en iyisini yapacağım/edeceğim", "çok büyük bir olasılıkla yapacağım/edeceğim" gibi düzsözler bulunuyor.

"Betimleyiciler"e doğru hafif bir kayma da söz konusudur. Uç bir durum olarak *yalnızca* bir niyet içinde olduğum bildiriminde bulunabilirim, ama niyetimi ya da azmimi beyan, ifade ya da ilan da

edebilirim. "Niyetimi beyan ediyorum" elbette bana bir sorumluluk yükler; "Niyetindeyim" demek de genel olarak beyan ya da ilan etmektir. Aynı şeye, bir örnekle anlatmak gerekirse, "Hayatımı ... yapmaya adıyorum" gibi bir şeyden yana çıkmalara da rastlanır. "Gönlü bir şeyden yana olmak", "karşı çıkmak", "... görüşünü kabul etmek", "... görüşünü seçmek", "benimsemek" gibi sorumluluk-yükleyiciler söz konusu olduğunda, böyle yapacağınızı ilan etmeden gönlünüzün bir şeyden yana olduğu, karşı çıktığınız vb. bildiriminde bulunamazsınız. "Gönlüm *X*'ten yana" demek, bağlamına göre, *X*'e *oy vermek*, *arka çıkmak*, ya da *X*'i *takdir etmek* olabilir.

Hüküm-belirticilerle Benzerlikler

Hüküm-belirticiler bize şu iki tür eylemin sorumluluğunu yükler:

(*a*) verdiğimiz hükmün tutarlı olması için gerekli olan, ya da ona dayanak olan eylemlerin,
(*b*) verilen hükmün sonuçları olabilecek, ya da onunla ilgili olabilecek eylemlerin.

Erk-belirticilerle Benzerlikler

Erk-belirticiler bize, bir edimin, sözgelişi memur tayin etme ediminin, sonuçlarının sorumluluğunu yükler. İzin belirticiler gibi özel bir durum söz konusuysa, onların erk-belirticiler olarak mı, yoksa sorumluluk-yükleyiciler olarak mı sınıflandırılması gerektiğini sorabiliriz.

Davranış-belirticilerle Benzerlikler

Gücenme, tasvip etme, övme gibi reaksiyonlar, aslında, tavsiye ve tercih gibi, birinden ya da bir şeyden yana çıkmayı ve kendimize bir sorumluluk yüklemeyi içine alır. Fakat davranış-belirticiler bize, ima yoluyla, söz konusu edilen fiili davranış şekliyle değil, ona *benzer* bir davranış şekliyle ilgili bir sorumluluk yüklerler. Nitekim, birini suçladığımda, o kişinin geçmiş bir davranışıyla ilgili bir tutum alırım, ancak kendime yalnızca benzer davranış şeklinden kaçınma sorumluluğu yüklerim.

Serimleyicilerle Benzerlikler

Bir konuda yemin etmek, teminat ya da garanti vermek, söz konusu olan şey yapacağınız değil de yapmış olduğunuz bir şeyse, serimleyicilere benzer bir görev görür. *X* diye adlandırmak, tanımlamak, çözümlemek ve farz etmek hem serimleyici hem de sorumluluk-yükleyici olarak görünen edimsözlerin bir grubunu, desteklemek, mutabık olmak, ihtilaf halinde olmak, iddia etmek ve savunmak bir başka grubunu oluşturur.

4. Davranış-Belirticiler

Davranış-belirticiler, başka birisinin davranışına ya da başına gelenlere reaksiyon gösterme ve başka birinin geçmişteki ya da hemen biraz önceki davranış şekli karşısında tutum takınma ve takınılan tutumları ifade etmeyi içerir. Hem duygularımızın ne olduğunu bildirmek veya betimlemek hem de duygularımızı dışarıya vurmak anlamında ifade etmek arasında bir dizi yakın ilişki vardır; ama davranış-belirticiler hem bildirmekten/betimlemekten hem de ifade etmekten farklıdır.

Örnekleri şunlardır:

1. Özürler için "özür dilemek".
2. Teşekkürler için "teşekkür ederim".
3. Duygu paylaşımları için "esef etmek", "üzüntülerini bildirmek", "tebrik etmek", "başsağlığı dilemek", "tebrik etmek", "kutlamak", "duygularını paylaşmak".
4. Tutum takınmalar için "kırgın olmak", "umursamamak", "takdir etmek", "eleştirisi olmak", "memnun olmamak", "şikâyetçi olmak", "tasvip etmek", "görmezden gelmek", "methetmek", "şiddetle reddetmek", bir de "suçlamak", "onay vermek" ve "gönlü bir şeyden yana olmak"ın erk-belirtici olmayan kullanımları.
5. Selamlaşmalar için "hoşgeldin", "allahaısmarladık", "hoşçakal".
6. Dilekler için "kutsamak", "ilenmek", "birinin sağlığına iç-

mek", "birinin şerefine kadeh kaldırmak", bir de (tam edimsel kullanımında) "dilemek".

7. Meydan okumalar için "Hodri meydan!", "Sıkıysa yap!", "alnını karışlamak".

Davranış-belirticiler alanında, bilinen isabetsizlik olasılığının yanı sıra özel bir içtenliksizlik olanağı da vardır.

Sorumluluk-yükleyicilerle bariz ilişkileri söz konusudur, çünkü "methetmek" ile "desteklemek" hem bir davranışa reaksiyon göstermek hem de kendine bir davranış çizgisinin sorumluluğunu yüklemek demektir. Erk-belirticilerle de yakından ilişkilidirler, çünkü "onay vermek" bir yetkiyi kullanmak ya da bir davranışa reaksiyon göstermek olabilir. "Salık vermek", "görmezden gelmek", "protesto etmek" ve "meydan okumak" da sınır hattında yer alan başka örneklerdir.

5. Serimleyiciler

Serimleyiciler, görüşleri açıklamayı, temellendirmeler yapmayı, kullanışlara ve göndermelere açıklık getirmeyi içeren serimleme edimlerinde kullanılırlar. Sürekli söyleyip durduk: Bunların hüküm-belirtici, erk-belirtici, davranış-belirtici, ya da sorumluluk-yükleyici edimler de olmadıkları iddiası tartışma götürür. Ayrıca bunların duygularımız, yaptığımız uygulamalar vb. ile ilgili, özellikle de zaman zaman, "Şimdi de *X* konusuna geliyorum", "Alıntılıyorum", "Aktarıyorum", "Özetle yineliyorum", "Tekrarlıyorum", "Bahsetmiş olmak için söylüyorum" dediğimizde olduğu gibi eylemi söze uydurma yolları hakkında doğrudan betimlemeler olmadıkları savı da tartışma konusu yapılabilir.

Varılan bir yargının kullanılmasını içeren, "çözümlemek", "sınıflandırmak", "yorumlamak", hüküm-belirtici olarak alınabileceklere örnek gösterilebilir pekâlâ. Nüfuz ya da belli birtakım güçleri kullanmayı içeren "olduğunu teslim etmek", "rica etmek", "uslamlamada bulunmak", "ısrar etmek" erk-kullanıcılara örnek gösterilebilir. Bir yükümlülük üstlenmeyi içeren "tanımlamak", "mutabık olmak", "kabullenmek", "iddia etmek", "desteklemek", "tanıklık etmek", "yemin etmek" sorumluluk-yükleyicilere örnek gösterilebi-

lir pekâlâ. Bir tutum benimsemeyi ya da bir duyguyu ifade etmeyi içeren "itiraz etmek", "tereddüt etmek" ise pekâlâ davranış-belirticilere örnek gösterilebilir.

Gerçek değerinin anlaşılması için size alanın kapsamını gösterecek bir liste vereyim. "Bildirmek", "doğrulamak", "yadsımak", "vurgulamak", "tasvir etmek", "yanıtlamak" gibileri en belli başlılarıdır. "Sorgulamak", "sormak", "yadsımak" vb. gibi çok büyük bir bölümü, artık zorunlu olarak değilse de doğal olarak karşılıklı konuşmaya gönderme yapmakta gibi görünüyor: Kuşkusuz hepsinin iletişim ortamına göndermesi var.

Sonuç olarak işte size bir serimleyiciler listesi:[2]

1. doğrulamak
   yadsımak
   bildirmek
   betimlemek
   sınıflandırmak
   saptamak

2. düşüncesini belirtmek
   bahsini etmek
   ? müdahalede bulunmak

3. bilgilendirmek
   değer takdir etmek
   anlatmak
   yanıtlamak
   karşılık vermek

3*a*. sormak

4. tanıklık etmek
   rapor etmek
   yemin etmek
   kestirimde bulunmak
   ? kuşkulanmak
   ? bilmek
   ? inanmak

5. kabullenmek
   olduğunu teslim etmek
   geri çekmek
   mutabık olmak
   itiraz etmek
   karşı çıkmak
   katılmak
   tanımak
   reddetmek

5*a*. tashih etmek
   gözden geçirmek

6. koyut olarak almak
   çıkarımda bulunmak
   uslamlamada bulunmak
   ihmal etmek
   ? vurgulamak

7. ile başlamak
   (konusuna) gelmek
   ile bitirmek

2. [Austin'in yaptığı düzenleme ve numaralandırma burada olduğu gibi korundu. Bu gruplandırmanın genel anlamda neye karşılık geldiği açık olmakla birlikte eldeki notların hiçbir yerinde bunun kesin bir cevap anahtarı yok. J. O. U.]

7a. yorumlamak
birbirinden ayırmak
çözümlemek
tanımlamak

7b. tasvir etmek
açıklamak
formüle etmek

7c. anlatmak istemek/
kastetmek
gönderme yapmak
diye adlandırmak
anlamak
diye görmek

Özetlemek gerekirse, hüküm-belirticinin bir yargı uygulaması, erk-belirticinin bir nüfuz ya da güç kullanımı, sorumluluk-yükleyicinin bir yükümlülük üstlenme ya da bir niyeti beyan etme, davranış-belirticinin bir tutumu benimseme, serimleyicinin ise gerekçelere, uslamlamalara ve iletilere açıklık getirme olduğunu söyleyebiliriz.

Söylediklerimin neden ilginç olduğunu söylemek için hiçbir zaman yeterli zaman yaratamadım. İşte size bir örnek daha. Filozoflar uzun zamandır "iyi" sözcüğüyle ilgilenmekteler; son zamanlarda da onu nasıl ve ne yapmak için kullandığımız üzerinde düşünmek gibi bir yol tutturdular. Sözgelişi, bizim bu sözcüğü onayımızı ifade etmek, tavsiyede bulunmak, ya da derecelendirmek için kullandığımız öne sürülmekte. Fakat, aslına bakılırsa, tavsiyede bulunma, derecelendirme vb. münferit örnekleri olan bu edimsöz edimlerinin eksiksiz bir listesini elde etmeden –böyle kaç edim bulunduğunu ve bunların aralarındaki ilişkilerin ve bağlantıların neler olduğunu bilmeden– bu "iyi" sözcüğü ve onu ne yapmak için kullandığımız hakkında açık bir fikir edinemeyiz. Dolayısıyla, bizim gözden geçirmekte olduğumuz türden genel kuramın olanaklı uygulamalarından yalnızca biridir bu örnekteki; hiç kuşkusuz daha birçok başkası da var. Felsefe problemlerini (ki bunların bazıları neredeyse ünlerine layık olacak ölçüde karmaşık) bilerek genel kurama bulaştırmadım. Bunun, o felsefe problemlerinden habersiz olduğum anlamına geldiği düşünülmemeli. Elbette bu da bütün bunları dinleyip hazmetme işinin biraz sıkıcı ve tatsız olmasına yol açtı; düşünüp yazmak konusunda aynı şeyi asla söyleyemem tabii. Ayrıca, genel kuramı felsefeye uygulama zevkini okurlarıma bırakıyorum.

Dolayısıyla bu derslerde, neticede yapmak istemediğim iki şey yaptım:

(1) bir program ortaya koydum, yani bir şey yapmaktan çok yapılması gerekenleri söyledim,
(2) ders verdim.

Ancak, (1) ile ilgili olarak düşünülmesini isterim ki, aslında yaptığım şey, felsefenin kimi bölümlerinde işlerin bugünlerde başlayan ve giderek artan bir hızla yaygınlaşan yapılış biçimini bir parça çözümlemek. (2) ile ilgili olarak da elbette söylemek isterim ki, benim için, ders vermek için Harvard'dan daha hoş bir yer olamazdı.

Ek

KATILIMCILARCA tutulan bir dizi ders notuna, BBC'de yapılmış olup *Collected Papers*'ta yayımlanan Edimseller konulu konuşmaya; "Performatif-Constatif" başlığı altında Royaumont'da sunulan bildiriye, 1959 Ekiminde Gothenberg'de verilen dersin ses kaydına bakmaktaki ana amaç, en başta Austin'in kendi notlarını içeren dosyalara bakmadan oluşturulan metnin kurgusunu kontrol etmekti. Austin'in kendi notlarına, bu noktaların hepsinden daha ayrıntılı olan ikincil kaynaklardan birtakım küçük eklemeler yapma ihtiyacı neredeyse her noktada hissedildi. Bu ikincil kaynaklardan bazı tipik örnekler eklendi; Austin'in kendi notlarının metin formunda olmadığı noktalarda da bazı tipik ifadeler araya sokuldu. Bu ikincil kaynakların asıl faydası, notların parça bölük olduğu yerlerde onları düzenler ve yorumlarken bir fren işlevi görmesi oldu.

Austin'in metninin, kendisini yeniden kurguladığımız ve kendisine ilaveler yaptığımız nispeten önemli yerlerinin bir listesini ek olarak aşağıda veriyoruz.

Sayfa 45. 1. satır vd. Notlarda, "Bize gerekli olana en yakın" ifadesinden sonra şöyle bir ekleme var: "bir bakıma, belirli durumlarda istediğimiz şeye özel olarak en azından dikkat çeken".

Sayfa 45. 31. satır vd.nın ["İlgili sözleri sözcelemek" ile başlayan tümcenin] hizasında şöyle bir kenar notu var: "'sözleri sözcelemek' o kadar da basit bir kavram değil!"

Sayfa 62. George konulu örnek, Austin'in kendi notlarında tamamlanmadan bırakılmış. Bu bölümde büyük ölçüde BBC'deki konuşma metni temel alındı.

Sayfa 63. Ayrı bir not halinde (1) noktasıyla ilgili şöyle bir ekleme var: "'Oynuyorum' gibi kişinin kendisini işlemlere dahil eden işlemlerin bile yine her zaman *bütünüyle* reddedilmesi olanak dahilindedir."

Sayfa 66. Son cümle kısa kısa notların yayımcılarca yapılmış açılımıdır.

Sayfa 68. Dersin son paragrafı hariç, sayfanın başından dersin sonuna kadar olan bölüm, Austin'in farklı tarihli notlarında hep tamamlamadan bıraktığı değişik satırların bir birleşimidir.

Sayfa 74. Sondan sekizinci satıra şöyle bir kenar notu düşülmüş: "Burada 'düşünceler'le ilgili kısıtlamalar?"

Sayfa 77. Sayfanın son satırlarına şöyle bir kenar notu düşülmüş: "Belki burada *X* 'moral' yükümlüğü 'sıkı' yükümlülük olarak sınıflandırılabilirdi: peki ya iki biçimde de adlandırılmayan tehdit etme?"

Sayfa 82. Sondan altıncı ve yedinci satırların hizasına şöyle bir kenar notu düşülmüş:

söylemek, varsayar
birinin bir şey söylemesi, ima eder
söylediğiniz şey sıkı-gerektirir

Sayfa 82-3. Son paragraf, Austin'in ders notlarının, Bay George Pitcher'ın tuttuğu notlar temel alınarak yapılmış bir açılımıdır.

Sayfa 92. (1) nolu paragraftan dersin sonuna kadar olan bölüm, Austin' in 1955 öncesi iki ders notu dizisi bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Austin'in 1955 tarihli notları bu noktada parçalar halindedir.

Sayfa 98. "Şu halde"den paragrafın sonuna kadar olan bölüm, Austin'in ders notlarının tahmini bir açılımı. O kendi ders notlarında şöyle diyor: "Şu halde biz 'nasıl anlaşılacağı'ndan ve 'açık kılmak'tan (ve hatta 'olduğunu bildirmek'ten bile) söz ederiz: ama doğru ya da yanlış *olmaz*, betimleme ya da aktarım olmaz."

Sayfa 100. Sayfanın yedinci satırının yanında şöyle bir kenar notu ekli: "dilin evrimi için ölçütlere ihtiyaç var."

Sayfa 100. "Dahası" ile başlayan paragrafın yanında şöyle bir kenar notu ekli: "?yanıltıcı: gereç *tam da bu* olduğunda krş. kesinlik"

Sayfa 114. İkinci paragrafın üçüncü tümcesinin başlangıcını izleyen satırın yanına şöyle bir kenar notu ekli: "belirtik olmayanlar ise iki işi birden yapar."

Sayfa 116. Austin'in notlarında VII. Ders burada son buluyor. Harvard notlarından, orada VIII. Dersin ilk bölümlerinin VII. Derse dahil olduğu anlaşılıyor.

Sayfa 118. Birinci paragrafın sondan ikinci tümcesinin yanında şöyle bir kenar notu var: "söyledi ≡ kesinlemede bulundu, bildirdi"

Sayfa 124. Sayfanın tepesinde 1958 tarihli şöyle bir kenar notu var:

Not: (1) Bunların hiçbiri açık değil! ayrımlar vs.
(2) ayrıca söz konusu bütün anlamlarda ((A) ve (B) *X* (C)) bütün sözcelemler edimsel olmaz mı?

Sayfa 125. İkinci paragrafın on ikinci satırında geçen "ima etmek gibi", Pitcher'ın notlarına dayanılarak eklendi. Austin'in notlarında "Ya da 'ima etmek', aynısı mı ?" diye geçiyor.

Sayfa 127. Sayfanın sonundaki "Nitekim"den paragrafın sonuna kadar olan bölüm İkincil kaynaklara dayanılarak eklendi. Bu bölüm Austin'in kendi notlarında yoktur.

Sayfa 135. (1) ve (2) paragraflarında geçen örnekler Pitcher'ın notlarından eklendi.

Sayfa 136. "İşte ..." diye başlayan paragraf Pitcher'ın notlarından eklendi.

Sayfa 138. Son satırdaki "Bir yargıç"tan paragrafın sonuna kadar olan bölüm, Pitcher'ın notlarından eklendi.

Sayfa 140. "Çaresizsiniz/Çare sizsiniz" (İngilizcede "iced ink"/"I stink" –*ç.n.*) örneği Austin'in öğrencileri arasında çok iyi bilinen bir örnek olmasına rağmen onun kendi notlarında yoktur. Birçok ikincil kaynakta görülüp alınmıştır.

Sayfa 145. (*a*) ve (*b*) paragrafları, kısacık kısacık notların ikincil kaynaklara dayanılarak yapılmış bir açılımıdır.

Sayfa 152. İlk paragrafın sonunda kelimesi kelimesine şöyle bir not bulunuyor: "Sözleşmeler çoğu zaman konuları olan nesneler var olmadığı için –gönderme arızası (tam belirsizlik ya da mevcut olmama)– hükümsüz."

Sayfa 152. Notlarda ikinci paragrafın son tümcesinden önce şöyle bir ekleme var:

"(Dikkat: Söyledi, elbette asla bildirimde bulunmaz.) Ayrıca 'söyledi'nin kendine has belirsizlikleri var."

Sayfa 157. "Üçüncü olarak ..." diye başlayan paragraf Pitcher ile Demos'un notlarına dayanılarak genişletildi.

Sayfa 157. Elyazmasında "Genel olarak" diye başlayan paragrafta geçen "uyarmaya hakkınız" ile "bulunmakta haklı'nın üzerlerine "uyarırken hakkınız" ve "bulunurken haklı" yazılmış ama söz konusu sözcüklerin üzeri çizilmemiş.

Sayfa 167. Hüküm-belirticilerle karşılaştırmanın yapıldığı paragrafın yanında, şöyle bir kenar notu bulunuyor: "Krş. savaş ilan etmek, [davanın vb.] bitmiş olduğu duyurusunda bulunmak, savaş durumu olduğunu ilan etmek."

Sayfa 168. "... gibi düzsözler bulunuyor." sözleriyle son bulan paragraftan sonra şu not var: "Muhtemelen yapacağıma söz veriyorum." Austin'in bunu geçerli bir kullanım örneği diye düşündüğünü zannetmiyoruz.

Sayfa 170 ve 171. 6 nolu örnek grubunda geçen "sağlığına içmek" ile "şerefine kadeh kaldırmak'ın yanında şöyle bir not var: "ya da eylemi söze uydurmak'

Sayfa 173. "Söylediklerimin neden..." diye başlayan paragrafın başından dersin sonuna kadar olan bölüm Austin'in notlarının bir açılımıdır. Bu açılım, kısmen Austin'in başka bir kısa elyazması notlarına dayanılarak yapılmış, dersi izleyenlerin notlarıyla da pekiştirilmiştir.

J. O. U.
M. S.

Sözlük

abortive act ... akim kalmış edim
absolve ... günahlarını bağışlamak
absurd ... mantıksız
abuse ... suistimal
accept ... kabul etmek
account for ... bir açıklama getirmek
accusation ... itham
achieving ... gerçekleştirme
acquit ... aklamak
act ... edim
action ... eylem
active voice ... etken çatı
adhere to ... (bir görüşe, düşünceye) katılmak
admission ... memuriyete kabul etme
admit ... kabul etmek
adverb ... zarf
advocacy ... -den yana olma
advising ... tavsiye etmek, tavsiyede bulunmak
affect ... -mış gibi yapmak
affirm ... doğrulamak
agree ... mutabık olmak
alarm ... endişelendirmek, endişeye sevk etmek
alert ... alarma geçirmek
ambiguity ... belirsizlik
ambivalence ... kararsızlık
analyse ... çözümlemek
announce ... ilan etmek
annul ... ilga etmek
annulment ... ilga etme
answer ... yanıtlamak
anticipate ... ummak
apologizing ... özür dilemek
appeal ... temyiz etmek
applaud ... tasvip etmek
appointing ... atamak, atama yapmak
appraisal ... değer takdiri
appraise ... bir şeye değer takdir etmek
appropriate circumstances ... uygun koşullar
approve ... onaylamak
approve of ... uygun bulmak
arbitrary ... bize bağlı, keyfi, nedensiz
arbitrator ... arabulucu
arguing ... uslamlamada bulunmak
argument ... uslamlama
asking ... (soru) sormak
asserting ... kesinlemede bulunmak
assertion ... kesinleme
assess ... değerlendirmek
assessment ... değerlendirme
assertive ... kesinleyici
assent ... tasdik etmek
assuming ... farz etmek
assurance ... güvence
attempt ... girişim

attitudes ... tutumlar
audience ... dinleyici
authorize ... yetkilendirmek, yetki vermek
awarding of damages ... tazminata hükmetmek /karar vermek
awkwardness ... sakatlık

baptizing ... vaftiz töreniyle ad vermek/adıyla vaftiz etmek
be determined to ... azminde olmak
beg ... dilemek
begin by ... ile başlamak
behabitives ... davranış-belirticiler
behaviour ... davranış
believing ... inanmak/inancında olmak
bequeathing ... miras bırakma
betting ... bahse girme/k, bahis oynamak
blame ... suçlama(k)
bless ... kutsamak
boggle at ... tereddüt etmek
breach ... kuralı ihlal etmek, kural ihlali
by doing ... yaparak
by saying ... söyleyerek

cadence ... ritim
call ... diye adlandırmak
candidature ... aday olma
capacity- incapacity ... ehliyetlilik-ehliyetsizlik
cause ... neden olmak
censure ... kınamak
ceremony ... tören
challenge ... meydan okumak
champion (fiil) ... müdafaa etmek
characterize ... karakterize etmek
choose ... tercih etmek
circumstances ... koşullar
circumstances of utterance ... sözün sözcelenme koşulları
cite ... aktarmak
claim (fiil) ... hak talep etmek
claim ... hak talebi
class ... sınıf/sınıflandırmak, sınıfına sokmak
clear, making ... açık kılmak, açık hale getirmek
code, of procedure etc ... (işlem vs.) yasaları
command ... buyurmak
commands ... buyruklar
commend ... tavsiye etmek, tavsiyede bulunmak
commissives ... sorumluluk-yükleyiciler
commit ... sorumluluğunu yüklemek
commiserate ... üzüntülerini bildirmek
communicational situation ... iletişim ortamı
communications ... iletiler
complain of ... şikâyeti olmak
complete ... tamamlamak
completeness/incompleteness ... eksiksiz olma, eksiklik, eksik olma
complexity ... karmaşıklık
compliment ... iltifat etmek
concede ... olduğunu teslim etmek
concession ... taviz
conclude ... sonucunu çıkarmak
conclude by ... ile bitirmek
concomitants ... eşlikçi
conditions ... şartlar
condole ... başsağlığı dilemek
conduct ... davranış şekli
confirm ... teyit etmek
congragulate ... tebrik etmek
conjecture ... kestirimde bulunmak
consent ... rıza göstermek
consequences ... sonuçlar
consequential effects ... dolaylı etkiler
consistency ... tutarlılık
constate ... saptamak
constatives ... saptayıcılar
constative utterances ... saptayıcı sözcelemler
constative verbs ... saptayıcı fiiller

context ... bağlam
contract ... sözleşme
contract (fiil) ... sözleşme yapmak
contractual ... sözleşme-nitelikli
contradiction ... çelişme
covenant ... mukavele yapmak
convention ... uylaşım
conventional ... uylaşımsal, uylaşıma dayalı
conventional effect ... uylaşımsal etki
conventional expression ... uylaşımsal anlatım, ifade
conventional force ... uylaşımsal güç
conventional procedure ... uylaşımsal işlem
conventional results ... uylaşımsal sonuçlar
conventions of language ... dilin uylaşımları
conversation ... konuşma
conversational interchange ... karşılıklı konuşma
convey ... nakletmek
conveyance of property ... mülkiyeti devretmek
convict ... suçlu bulmak
convince ... inandırmak
correct (fiil) ... tashih etmek
correct (sıfat) ... hatasız
correctness ... hatasızlık
correspondence with facts ... olgularla uyuşma
countermand ... emri geri almak
criteria ... ölçütler
criticize/criticism ... eleştiri getirmek/ eleştirmek
curse ... ilenmek

damn ... lanetleme
dare ... Hodri meydan!
date ... diye tarihlendirmek
decision ... karar, karar verme
declaratory ... beyan-nitelikli
declare for ... beyan etmek, beyanda bulunmak
declare intention ... niyetini beyan etmek, niyet beyanı
declaring ... beyan etmek, ilan etmek
declaring war etc ... savaş vs. ilan etmek
dedicate oneself to ... kendini (yapmaya) adamak
deduce ... tümdengelimde bulunmak
defending ... savunmak
defining ... tanımlama, tanım yapmak
definition ... tanım
defy ... Sıkıysa yap!
degrade ... rütbe indirmek
deliberately ... önceden düşünerek/ kasten
demote ... tenzili rütbe etmek
demur ... itiraz etmek
deny ... yadsımak
deplore ... esef etmek
deprecate ... şiddetle reddetmek
depute ... vekalet vermek, vekil tayin etmek
describing [description] ... betimleme/k /nitelendirmek
descriptive fallacy ... betimleyici yanılgı
deter ... vazgeçirmek
devices ... gereçler
diagnose ... tanı koymak
dictionary ... sözlük
direct ... yönetmek
disagreeing ... ihtilaf halinde olmak
dismiss ... işten çıkarmak
dismissal ... ihraç
disown ... evlatlıktan reddetmek
distinction / distinguish ... ayrım/ ayırım // birbirinden ayırmak
doing ... yapmak
doing an action ... bir şey yapmak
don't mind ... sakıncası yok
doubt ... kuşkulanmak
drink to ... şerefine kadeh kaldırmak
duress ... baskı (zorlama)

effect ... etki
emotion ... heyecan
emphasis ... vurgu
emphasize ... vurgulamak
empty act ... havada kalan edim
enablement ... müsaade
enact ... yasalaştırmak
ending ... bitirmek
endorse ... altına imza atmak
engage ... angaje olmak
entailment (mantık terimi) ... sıkı-gerektirme
entreat ... yalvarmak
envisage ... zihinde canlandırmak
espousal ... arka çıkmak
espouse ... -den yana çıkmak
estimate ... tahmin etmek, tahminde bulunmak
ethical proposition ... etik önermeler
etiolation ... zayıflık, zayıf düşme
etymology ... etimoloji
evidence ... delil
exclamation ... ünlem
excommunicate ... aforoz etmek
excuses ... özür dilemeler
exercitives ... erk-belirticiler (kullanım belirticiler)
exhortation ... teşvik
existence ... varoluş, mevcudiyet
expect ... olacağını beklemek
explain ... açıklamak
explicit ... belirtik
explicit form ... belirtik biçim
explicit illocutionary force ... belirtik edimsöz gücü
explicit performatives ... belirtik edimseller
explicit utterance ... belirtik sözcelem
explicit verb ... belirtik fiil
exposition ... serimleme
expositives ... serimleyiciler
express ... ifade etmek
expressive ... dışavurucu
evince ... açığa vurmak

fact ... olgu
failure ... başarısızlık
fairness ... hakkaniyet
faith, bad ... kötü niyet
falsity ... yanlışlık
faulty ... bozuk
favour (fiil) ... gönlü -den yana olmak
feelings ... duygular
felicitate ... kutlamak
felicitious ... isabetli
felicity ... isabetlilik
filling office ... memur alma
finding (guilty) ... (suçlu) bulmak
fine (fiil) ... cezaya çarptırmak
flaws ... kusurlar
force ... güç
force of utterances / words ... sözcelemin/sözün gücü
forecast ... kestirimde bulunmak, kestirmek
foresee ... öngörüde bulunmak
formula ... söz kalıbı
formulate ... formüle etmek
frame of mind ... ruh hali
frown ... kaş çatmak
fulfilment (promising) ... sözünde durma

game ... oyun
gestures ... jestler
giving gift ... hediye vermek/etmek
good ... iyi
grammar ... dilbilgisi
grammarians ... dilbilgisi uzmanları
grammatical criterion of performatives ... edimsellerin dilbilgisel ölçütleri
grade ... derecelendirmek
grant ... hibe etmek
greeting ... selamlaşmak
grumble about ... memnun olmamak
guarantee ... garanti vermek
guess ... faraziye
guilty /not guilty ... suçlu/suçlu değil

habitual ... mutat
happy ... yerinde
happy act ... yerinde edim
happy/un-happy performative ... yerinde/yerinde olmayan edimsel
happy/un-happy utterance ... yerinde/yerinde olmayan sözcelem
hearing ... işitme
hereby ... işbu ... ile
historical reference ... tarihsel gönderme
hitches ... aksaklıklar
hold ... kanaatine varmak/ kanaatinde olmak
hollow act ... sahte (edim)
humiliate ... aşağılamak

iced ink/I stink ... çaresizsiniz/ çare sizsiniz
identify ... teşhiste bulunmak
illocution ... edimsöz
illocutionary act ... edimsöz edimi
illocutionary forces ... edimsöz güçleri
illocutionary verbs ... edimsöz fiilleri
illustrate ... tasvir etmek
imperative ... emir tümcesi, emir kipi
implication ... ima
implicit ... örtük
imply ... ima etmek
in ... -iken
in the course ... -dığı esnada
in the process ... -dığı sırada
inconsistency ... tutarsızlık
incorrect ... hatalı
incorrect use ... hatalı kullanım
indicating ... belirtme/k
indicative ... bildirme kipi
inducement ... özendirmek
inexplicit performative ... belirtik olmayan edimsel
inexplicit utterance ... belirtik olmayan sözcelem
infelicities: of performatives ... isabetsizlikleri, edimsellerin
infelicities of statements ... isabetsizliği
infer ... çıkarımda bulunmak, çıkarım yapmak, çıkarsamak
inference ... çıkarım
influence ... nüfuz
informing ... bilgilendirme/k
infractions ... kural çiğnemeler
innuendo ... "taş atma"
insincere ... içtenliksiz
insincerity ... içtenliksizlik
insinuating ... sezdiride bulunmak
insist ... diretmek
insult ... hakaret etmek
intend ... niyetinde olmak
intention ... niyet
interpose ... müdahalede bulunmak
interpret ... yorumlamak
interpretation ... yorumlama, yorum
intimate ... ihsas etmek
intimidation ... gözdağı vermek
interlocution ... söz alışverişi
intonation ... tonlama
involve ... gerektirmek
inward (spiritual) act(ion) ... dahili (tinsel) edim / eylem

judgement ... yargı
judging ... bir yargıya varmak, yargı üretmek, yargı belirtmek
justifiable ... haklı çıkarılabilir
justified ... haklı (bulunmuş)

law ... hukuk
lawyers ... hukukçular
levy ... haciz koymak
liken ... benzetmek
literal – non-literal ... düz - düz-olmayan
locate ... tespit etmek
locution ... düzsöz
locutionary act ... düzsöz edimi
locutionary meaning ... düzsöz anlamı

locutionary verbs ..... düzsöz fiilleri
logic ..... mantık
logicians ..... mantıkçılar
logical construction ..... mantıksal yapı
lying ..... yalan söyleme

maintain ..... iddia etmek
marking ..... nişan koymak
masquerade ..... maskeli balo
mean (fiil) ..... anlatmak istemek/ anlatmaya çalışmak/ kastetmek
mean to (fiil) ..... yöneliminde olmak
meaning ..... anlam
meaningless ..... anlamsız
means and ends ..... araçlar ve amaçlar
merit X unmerit ..... hak edilmiş X hak edilmemiş
mind ..... zihin
minimum physical act asgari fiziksel edim
mis- ..... yanlış-
misapplication ..... yanlış-biçimde-uygulamaya-koymalar
misexecutions ..... işlemi-yanlış-biçimde-yürütmeler
misinvocations ..... yanlış-biçimde-kullanıma-sokma
mis-statement ..... yanlış bildirim
mistakes ..... yanılgılar
misunderstanding ..... yanlış anlama
misplay ..... hatalı oyunlar
mislead ..... yanıltmak
misfire ..... karavana
mood ..... kip
move ..... hareket etmek/ ettirmek

names ..... adlar
naming ..... ad verme/k, adlandırmak
neglect ..... ihmal etmek
nominate ..... aday göstermek
non-conventional ..... uylaşımsal olmayan
non-literal ..... düz-olmayan
non-locutionary ..... düzsözel-olmayan
non-performative ..... edimsel-olmayan
non-play ..... oyun-olmayanlar
non-serious ..... ciddi olmayan
non-verbal ..... sözel olmayan
nonsense ..... saçma
null ..... batıl

obedience ..... boyun eğme
obey ..... boyun eğmek
object ..... nesne/hedef
object (fiil) ..... karşı çıkmak
object of language ..... dilin nesnesi
object of verb ..... fiilin nesnesi
obligation ..... yükümlülük
oblige ..... yükümlülük yüklemek
obscure ..... karanlık
offer ..... teklif etmek/teklifte bulunmak
operative ..... ameli
opportune ..... zamanlı
oppose ..... karşı olmak
order ..... emir, emretmek, emir vermek
in order ..... usule uygun
ordinary ..... günlük
ordinary life ..... günlük yaşam
origin of utterance ..... sözcelemin kaynağı
ought ..... olmalı
ought and "is" ..... olmalı ve olan
out of order ..... usule aykırı
outrageous speech ..... şoke edici konuşma
outward act/ion ..... harici edim/eylem
overlook ..... görmezden gelmek

pacify ..... yatıştırmak
parasitic use ..... asalak kullanım
pardon ..... affetmek
participants (in procedure) ..... (işleme) katılan kişiler
particles, connecting ..... bağlantı sözcükleri (bağlaçlar)
passive voice ..... edilgen çatı

perform ... etmek/yerine getirmek
performance ... edim, (edimi) yerine getirme
performatives ... edimseller
performative utterances ... edimsel sözcelemler
performatory object ... edimsöz hedefi
performer ... edimde bulunan (kişi)
perlocution ... etkisöz
perlocutionary act ... etkisöz edimi
perlocutionary verbs ... etkisöz fiilleri
perlocutionary object ... etkisöz hedefi
perlocutionary sequel ... edimsözün devamı olan etkisöz edimi
permission ... izin
permissives ... izin belirticiler
permit ... izin vermek
person ... kişi
persuade ... ikna etmek
petition ... dilekçe
phatic act ... dillendirme edimi
pheme ... dillendirim
philosophy / philosophers ... felsefe/filozoflar
phone ... seslem
phrases ... ibareler
physical ... fiziksel
plan (fiil) ... planlamak
plead ... istirham etmek
pledge myself ... teminat vermek
point ... parmakla işaret etmek
postulate (fiil) ... koyut olarak almak
pray ... niyaz etmek
precision ... kesinlik
predict ... öndeyide bulunmak
premise (fiil) ... öncül olarak ileri sürmek
prescriptive ... kural koyucu
present (tense) ... şimdiki (zaman)
continuous present ... sürekli-şimdiki zaman
non-continuous present ... şimdiki -şimdiki zaman
habitual present ... mutat şimdiki zaman
historic present (quasi-present) ... anlatımsal geniş / şimdiki zaman
press ... zorlamak
presupposing ... varsaymak
presuppositon ... varsayım
primary performative ... birincil edimsel
primitive ... ilkel
procedure ... işlem
proclaim ... ifşaatta bulunmak
proclamation ... resmi açıklama
professed ... sözde kalan
proleptic ... proleptik (öncelemeli)
promise ... söz verme/k // teminat vermek
pronounce (that) ... (-dığını) ilan etmek
prophesy ... kehanette bulunmak
proposition ... önerme
protest (against) ... protesto etmek/karşı çıkmak
punctuation ... noktalama
purport ... meram etmek
purported (act) ... meram edilen (edim)
purpose (fiil) ... amaçlamak
put it at ... ... olduğunu sanmak

quash ... feshetmek
question ... soru
question (fiil) ... sorgulama
quotation marks ... tırnak işareti
quote ... alıntı yapmak/ alıntılamak

rank ... sıralamak
rate ... oranlamak
react ... reaksiyon göstermek
read as ... diye okumak
real/ity ... gerçek/lik
rebut ... çürütmek
recapitulate ... özetle yinelemek
reckon ... bir şeye hükmetmek (sanmak)
recognize ... itibar etmek
recommend ... salık vermek
refer ... gönderme yapmak/ göndermede bulunmak

reference ..... gönderme
reference and sense ..... gönderme ve içlem
regard as ..... diye görmek
rejoin ..... karşılık vermek
remark ..... düşüncesini belirtmek
repeal ..... lağvetmek
reply ..... karşılık vermek
report ..... aktarmak/aktarım
reprimand ..... azarlamak
repreive ..... tecil etmek
repudiate ..... reddetmek
resenting ..... bir şeye gücenmek
resign ..... istifa etmek
resignation ..... istifa
response ..... tepki
responsibility ..... sorumluluk
revise ..... gözden geçirmek
rheme ..... anlamlandırım
rhetic act ..... anlamlandırma edimi
right ..... doğru dürüst, haklı
right(s) ..... hak (lar)
rightly ..... doğru dürüst, haklı
ritual ..... ritüel
rough ..... kaba
rouse ..... tahrik etmek
rule ..... kural
ruling ..... hüküm verme

salute ..... selamlamak
sanction ..... onamak
say ..... söylemek, demek
saying ..... söyleme/k
by saying ..... söyleyerek
in saying ..... söylerken
securing uptake, securing of uptake ..... kavramayı sağlama, kavramının sağlanması
seduce ..... baştan çıkarmak
sense ..... içlem
sense and reference ..... içlem ve gönderme
sentence (fiil) ..... mahkûm etmek/ mahkûmiyet
sentence ..... tümce
serious ..... ciddi
sequel ..... devamı olan edim
shall ..... yapacağım/ edeceğim
side with ..... birinin tarafını tutmak
signature ..... imza
sincere ..... içten
sincerity ..... içtenlik
social behaviour ..... toplumsal davranış
social contract ..... toplum sözleşmesi
sound(ly) ..... sağlam
speaker ..... konuşan (kişi)
specify ..... açıkça belirtmek
speech ..... söz/konuşma
speech-act ..... söz edimi
spoken language ..... konuşma dili
stage ..... sahne
stage directions ..... sahne talimatları
stake ..... bahis oynamak
state/stating ..... bildirme/k/ bildirimde bulunmak
state of affairs ..... durum/olup bitenler
state of mind ..... ruh durumu
statemental ..... bildirimsel
statements: ..... bildirimler
subject (of verbs) ..... (fiilin) özne(si)
subsequent (action) ..... müteakip eylem desteklemek
suppose ..... zannetmek
surprise ..... şaşırtmak
swearing ..... küfür/yemin etmek
sympathize ..... duygularını paylaşmak
sympathy ..... duygu paylaşımı

tacit ..... zımni
take it ..... olarak/diye almak/ saymak (yorumlamak)
take effect ..... etkisini göstermek
tell ..... anlatmak
tempting ..... ayartmak
tense ..... fiil zamanı

testify ..... tanıklık etmek
thank ..... teşekkür etmek
that-clauses ..... ki tümcesi, yan tümce
theory ..... kuram
threat ..... tehdit
threaten ..... tehdit, tehdit etmek
titles ..... başlıklar
toast ..... sağlığına içmek
tone (of voice) ..... ses tonu
tradition ..... gelenek
true (/false) ..... doğru (/yanlış)
turn to ..... -e gelmek
type/token ..... tip/örnek

uncertainty ..... kesinsizlik
unconventional ..... uylaşım-dışı
understanding ..... anlama/k
unhappy ..... yerinde olmayan
unjustified ..... haksız
upset ..... üzmek
uptake ..... kavrama
  securing of uptake ..... kavramanın sağlanması
  securing uptake ..... kavramayı sağlama
use ..... kullanım
utterances ..... sözcelemler
utter/ing ..... sözceleme/k
  primary utterances ..... birincil sözcelemler
  issue an utterance ..... bir sözcelem üretmek

vagueness ..... bulanıklık
value (fiil) ..... paha biçmek
verbs ..... fiil
verdict ..... hüküm (vermek)
verdictives ..... hüküm belirticiler
verifiable ..... doğrulanabilir
veto ..... veto etmek
vocabulary ..... söz dağarcığı
void act(ion) ..... hükümsüz edim/eylem
voidable ..... hükümsüz sayılabilir
vote ..... oy vermek
vow ..... ahdetmek

warn ..... uyarma(k), uyarıda bulunmak
welcome ..... hoşgeldin
  bid s.o. welcome ..... hoşgeldin demek
well ..... iyi
what-clause ..... ki-o-şey tümcesi
when ..... -dığı zaman, -dığında
while ..... -dığı sırada
will (fiil) ..... istemek
wink ..... göz kırpmak
withdraw ..... geri çekmek
wonder ..... merak etmek
word order ..... sözcük sırası
words ..... söz
writing ..... yazı
writing language ..... yazı dili
wrong ..... ters (sözcelemler), (of utterances) haksız
wrongly ..... ters/hatalı bir biçimde

Dizin

açık kılmak, açıklığa kavuşturmak, açık hale getirmek, 67, 98, 99, 100, 120, 124, 171, 173, 176
adlar, 58, 68, 90, 131, 140, 157, 161
  ad verme/k, adlandırmak, 62, 66, 82, 86-87, 119, 131, 138, 144, 149, 153, 155, 166, 167, 170
  ad vermek (çocuğa), 48, 50, 58n, 70, 76
  ad vermek (gemiye), 43, 44, 46, 58, 135
  edimlerin adları, 131-39 *çeşitli yerlerde*
aksaklıklar, 54, 69, 152
aktarmak/aktarım, 40, 42, 49, 50, 60, 78, 87, 98, 105, 118, 119, 171, 176
alıntı yapmak/alıntılamak, 93, 107, 171
amaç/lamak, 82, 143, 156, 158, 167, 168
ameli, 45, 89
anlam, 45, 103, 104, 119, 122, 124, 129, 133, 134n, 143, 144, 158, 167
  anlam: içlem ve gönderme olarak, 116, 117, 122, 160, 161
  anlam X güç, 67, 100, 122, 125, 135, 138
  anlamsız, 82, 120
anlama/k, 57, 65, 67, 103, 135, 152, 157, 164, 173, 176
anlamlandırım, 116
anlamlandırma edimi, 116-20, 134, 138, 141, 145, 159
anlatmak istemek/anlatmaya çalışmak /kastetmek, 45, 94, 113, 122, 127n, 144, 152, 156, 159, 168, 173
araçlar ve amaçlar, 145, 146
asalak kullanım, 57, 115n, 125
atamak, atama yapmak, 67, 68, 70, 137, 155, 163, 166
ayartmak, 140

bağlam, 103, 110, 112, 113, 115, 122, 133, 156, 157, 167, 169
bağlantı sözcükleri (bağlaçlar), 102
bahse girme/k, bahis oynamak, 43-93 *çeşitli yerlerde*, 149, 155, 168
baskı altında, 57, 72, 127, 136
başarı, 79, 82, 100, 126, 134, 154, 155
başarısızlık, 50, 70n, 126, 134n, 136, 141
başlıklar, 102
belirsizlik, 66, 67, 82, 103, 105, 134n, 141, 177
belirtik:
  belirtik hale getirme, 90, 98
  belirtik biçim, 41, 91, 114
  belirtik edimseller, (i) belirtik sözcelem, 41, 42n, 51, 64, 66, 86-115 *çeşitli yerlerde*, 134n, 147; (ii) belirtik fiil, 88, 90-117 *çeşitli yerlerde*, 129, 138, 146, 161
  belirtik olmayan edimsel, 66, 67, 69, 94, 97, 98
  belirtik olmayan sözcelem, 149
belirtme/k, 41, 86, 87
ben, 90, 150; krş. kişi
betimleme/k, 39, 40-44, 46, 47, 48, 66, 86, 90-99 *çeşitli yerlerde*, 103-14

çeşitli yerlerde, 121, 134n, 153, 157, 158, 160, 164-72 *çeşitli yerlerde*, 176
betimleyici yanılgı, 41, 121-22
beyan etmek, ilan etmek, 44, 91, 98, 163, 173
savaş vs. ilan etmek, 44, 73, 167, 168-69, 178
bildirimler
bildirimde bulunmak, 39-160 *çeşitli yerlerde*, 168, 170
ve doğruluk/yanlışlık, 39-41, 148-61 *çeşitli yerlerde*
ve edimseller, 42, 49, 77-86, 90, 93, 96, 98, 114, 115, 148-51, 155
edimsöz edimi olarak, 148-51, 158-61
ve olgular, 40-41, 78-79, 155-61
söz edimleri olarak, 56, 99, 120
bilgi, 155, 157, 158
bilgilendirme/k, bilgi verme/k, 40, 44, 46, 87, 99, 120, 126, 128, 129, 130n, 137, 145-46, 150, 153
bilmek, 99, 114, 172
birincil edimsel, 66, 97, 99, 104, 108, 149, 161, 168
bulanıklık, 65, 69, 76, 99, 103, 115, 120, 121
buyurmak, 39, 63, 100, 119

ciddi (değil/olmayan), 46, 57, 61, 125, 139

çaresizsiniz/çare sizsiniz, 140-41, 177
çelişme, 56, 79, 80, 82, 85, 153
çıkarım, 102, 110, 155
çözümlemek, 90, 114, 164, 165, 170, 173

dahili (tinsel) edim/eylem, 47-48, 50
davranış, 108, 113, 152, 163, 171
davranış-belirticiler, 106, 108-9, 112, 162-73 *çeşitli yerlerde*
değer, 164, 165
değer X olgu, 161, 163
değer takdiri, 154, 155, 156, 159, 162, 164, 168, 169
delil, 50, 75, 164, 165
devamı olan edim, 135-37, 138
(-dığını) ilan etmek, 88, 89, 91, 98, 112, 113, 121, 149, 154
dil:
dil kuramı, 126, 127
dil tarihi, 45, 94, 99-100, 108, 158
dilin işlevleri, 121
dilin kullanım(lar)ı, 78, 114, 122, 124, 129, 136-37, 141-42, 145-46
dilin uylaşımları, 132n
dilbilgisi:
dilbilgisi uzmanları, 39-42, 44n, 49, 82, 89, 140
edimsellerin dilbilgisel ölçütleri, 85-86, 89-96, 98n, 114
dilin/sözlerin işlevleri, 90, 100, 122
dillendirim, 116
dillendirme edimi, 116-20, 134, 138, 141, 146, 159
dinleyici, 67, 69, 122, 135, 157, 158
diye adlandırmak, 88, 93, 164, 165-66, 170, 173
doğru (/yanlış), 39-151 *çeşitli yerlerde*, 162
doğru ve: olgusal uyuşma, 153-61, 164
doğrulanabilir, 40
duygular, 51, 72-74, 104, 106, 108, 113, 122, 126, 139, 152, 170, 171, 172
düşünmek/düşünceler, 51, 70, 72-75, 78, 81, 114, 115, 122, 150, 176
düzsöz:
düzsöz edimi, 89, 117, 120-22, 148, 158-61
düzsöz fiilleri, 143
düzsözel anlam, 160

edim, *çeşitli yerlerde*
akim kalmış edim, 69
edim X hareket, 55, 132, 149
edimler eylemlerdir, 126-27
eylem, *çeşitli yerlerde*, 56, 76
edimsellerin biçimleri, 41, 90-91, 94, 96, 97, 99, 103-4, 114-15

edimsöz:
edimsöz edimi, 44n, 120-74
edimsöz fiilleri, 139, 142, 143, 145, 161-73
edimsöz güçleri, 121-22, 134, 149, 158, 160
sınıflandırılmış edimsöz listesi, 161-73
ve sonuçlar, 124, 126, 133, 135
ve uylaşım, 124, 129, 135, 138, 144
ehliyet/lilik, 58-59
ehliyetsizlik, 67-68
eksiksiz olma, eksiksizlik/eksik olma, 51, 54, 56, 60, 63, 67, 69-70, 72, 76, 128, 133
eleştirmek, eleştiri getirmek, 60, 75, 86, 99, 105, 108, 109, 121, 170
emir, emretmek, emir vermek, 62-168 *çeşitli yerlerde*
erk-belirticiler (kullanım belirticiler), 42n, 137, 155, 162-73 *çeşitli yerlerde*
eşlikçi, 47, 48, 102
etik edimler, 40, 47, 55; krş. iyi, yükümlülük
etimoloji, 45
etken çatı, 86, 88, 95
etkisöz:
etkisöz edimi, 121, 122-23, 153, 158
etkisöz fiilleri, 141-45
etkisöz uylaşımsal değildir, 138
etmek/yerine getirmek (*perform*)
edim, (edimi) yerine getirme, *çeşitli yerlerde*
edimde bulunan (kişi), 68, 70, 89
edimsel fiiller, 92-162 *çeşitli yerlerde*
edimsel sözcelemler, 39-117, 130n
edimseller ve edimsöz, 146-7, 158
edimsellere ediciler de denir, 44n, 49
edimsellerin yerindelik koşulları, 41-77
saptayıcılara vb. kıyasla edimseller, 41, 42, 49, 56, 77-86, 92, 95, 104, 105, 109, 113, 114, 120, 148-62
evlilik, 42-76 *çeşitli yerlerde*, 109, 145
farz etmek, 111-2, 163, 170
felsefe/filozoflar, 39-42, 49, 50, 55, 56, 60, 61, 71, 99, 104, 117, 121, 124, 173
fiil zamanı, 87-8, 92, 94, 141
fiiller ve edimseller, 42, 63, 86-117 *çeşitli yerlerde*, 129, 138, 146, 147, 150, 161
ve edimsözler, 138-73
ve etkisözler, 138-47
(fiilin) özne(si), 42, 63
fiziksel, 131-4, 149

gelenek, 39, 40, 44n, 49, 129
gerçek hayat, 156, 158
gerçek/lik, 40, 60, 134n
gereçler:
konuşma gereçleri, 100-3
yadsıyıcı dil gereçleri, 127
gönderme yapmak/göndermede bulunmak, 56, 122-23, 127n, 135, 151, 157, 171, 173
gönderme, 69, 81, 82, 124, 133, 134n, 135, 157, 161, 171, 177
gönderme ve içlem, 116-20 *çeşitli yerlerde*, 129, 152, 160
güç:
edimsöz gücü, 121, 122, 124, 129, 134, 135, 138, 149, 158, 160-74 *çeşitli yerlerde*
edimsel güç, 104
güç X anlam, 67, 100, 122
sözcelemin/sözün gücü, 99, 100, 102
günlük dil/alışılmış kullanım, 79, 80, 126, 132n, 140
günlük yaşam, 67, 69, 70

hakaret etmek, 65, 94, 96
hakkaniyet, 155, 164
haklar, 163, 168
haklı, 50-51, 152, 154, 157, 158, 159, 165
hatasızlık, 51, 65, 67, 74, 75, 154, 165
heyecan, 41, 104, 125
hukuk/hukukçular, 42n, 45, 50, 55, 58,

59, 65-69 *çeşitli yerlerde*, 76, 87, 94, 109, 113, 137, 138-39, 144n, 145, 164, 165, 166
hüküm (vermek), hükmetmek, 120, 137
hüküm belirticiler, 75, 112, 137, 154-73 *çeşitli yerlerde*
hükümsüz:
hükümsüz edim/eylem, 47, 53-54, 57, 58, 59, 60, 152
hükümsüz işlem, 67
hükümsüz olmama, 72, 73, 75, 86
sözcelem, 56, 58, 82, 120, 161
sözleşme, 152, 177

ibareler, 101-2, 105, 106, 109, 112
içlem ve gönderme, 116-20 *çeşitli yerlerde*, 129, 152, 160
içtenliksizlik, 48, 52, 54, 58, 72-76, 81, 86, 106, 109, 111, 151, 171
ifade etmek, 102, 104-5, 126, 139, 168, 172, 173
ifadeler ve belirtik edimseller, 66, 98, 104, 105
uylaşımsal ifadeler, 106, 128, 141, 154, 170
ima ve inanç, 48, 77-81, 111, 112, 125, 136, 151, 167, 169, 176, 177
ve sıkı-gerektirme, 80, 85
imza, 90, 91
inandırmak, 123-46 *çeşitli yerlerde*
inanmak/inancında olmak, 79, 80, 81, 114, 137, 151, 172
isabetsizlikler:
edimsellerin isabetsizliği, 51-77 *çeşitli yerlerde*, 81, 82, 86
bildirimlerin isabetsizliği, 55, 81, 150-52, 171
isabetsizliklerin dışarıda tutulan boyutları, 57, 60-61, 75
işbu ... ile, 87, 88, 90, 102
işlem, 51-55, 61-76, 81, 82, 99
(işleme) katılan kişiler, 51-52, 68, 69, 72
iyi, 42, 155-56, 173
izin, 100, 101, 103, 169

jestler, 102, 119

kabul görmüş (edilen, gören) işlem, 61-66, 72
karavanalar, 52-54, 58-59, 60, 61
karmaşıklık, 70, 89, 103
kasten, 105-6, 109, 110, 130n, 134n
kavramayı sağlama, 69, 135, 136, 138, 153
kazayla, 56
kesinleme, 73, 81, 82, 85, 111, 114, 119, 151, 173
kesinlik, 100, 176
kesinsizlik, 58-75 *çeşitli yerlerde*, 103, 115, 121, 125
ki tümcesi, yan tümce, 98-99, 114, 119
kip, 39, 88, 89, 100-1
kişi:
birinci çoğul kişi, 86
kişiler, 46, 51, 61-72 *çeşitli yerlerde*, 81, 89-90, 122, 134n, 135, 152, 165
üçüncü kişi, 86, 90
şimdiki zaman birinci tekil kişi, 42, 78, 86-87, 89-96, 98
kişilerde asimetri, 92, 93, 95
konuşan (kişi), 46, 61, 67, 103, 114, 122, 126, 132, 135, 142, 151
konuşma, 110, 163, 168, 172
konuşma ortamı, 62, 66, 70, 75, 83, 90, 152, 153, 154, 156, 160, 161, 171
koşullar:
ve edimseller, 45, 46, 52, 56-57, 61-64, 66-75 *çeşitli yerlerde*
sözün sözcelenme koşulları, 41, 57, 102-3, 107, 115-6, 130, 134, 152, 154, 157, 158, 171, 172
koyut olarak almak, 110-12, 163
kötü niyet, 47-48; krş. içtenliksizlik
kullanım ve edimseller, 69, 92, 94, 96, 113, 170
hatalı kullanım, 141
kural çiğnemeler, 54n, 72
kural, 157, 164
edimsellerin yerindelik kuralları, 50-84

kuralı ihlal etmek, kural ihlali, 54n, 72, 151
kuram, 126, 127, 156, 160, 161, 173
kusurlar, 54, 69, 152
küfür/yemin etmek, 100, 125, 139, 160, 163, 169, 171

mantık:
  mantıkçılar, 82, 85, 156
  mantıksal yapı, 39n, 56
maskeli balo, 41
matematik, 119, 158
meram edilen (edim), 46, 53, 54, 56, 60, 65, 66, 68, 77
miras bırakma, 43, 50, 56, 66, 156, 166
mutat, 86-87, 92, 96, 150
müteakip eylem, 72, 75, 76, 78, 84, 94

neden olmak, 132n
nesneler, 68, 74
  fiilin nesnesi, 63
  sözcelemin nesnesi, 45, 46, 136
niyet/niyetinde olmak, 40, 41, 48, 52, 56, 72-74, 75-77, 81, 85, 92, 97, 103, 113, 120-73 *çeşitli yerlerde*, 168-69
noktalama, 101

olarak/diye almak/saymak (yorumlamak), 41, 66, 67, 69, 98, 100, 114, 135, 150, 153, 164
olduğunu teslim etmek, 102, 110, 163, 167, 171, 172
olgu, 39, 40, 41, 70, 78-79, 114, 130n, 144, 149, 154-65 *çeşitli yerlerde*
  olgu X değer, 160-1, 163
onaylamak, onay vermek, 104-11 *çeşitli yerlerde*, 167
oyunlar, 64, 75, 88-89, 90, 91, 114, 161

ölçütler:
  edimsellerin ölçütleri, 86, 87-97, 105, 108-9, 112-14, 143, 161, 176
öndeyide bulunmak, 103, 110, 112, 114, 152
önerme, 40, 56, 80, 82
örtük, 90; krş. belirtik olmayan
özür dilemek, 77-79, 84, 85, 94, 99, 105, 106, 111, 137, 158, 163, 170

parantezler, 103
pragmatistler, 158
proleptik (öncelemeli), 142, 146
psikoloji, 140

ritim, 101
ritüel, 53, 55, 67, 69, 97, 109
ruh durumu, 112, 113

saçma, 40, 41, 42, 159
sahne, 47n, 57
  sahne talimatları, 101, 103
saptayıcılar:
  saptayıcı fiiller, 96
  saptayıcı sözcelemler, 41, 42, 44n, 78, 79, 83, 85, 86, 95, 99, 104, 114, 116, 120, 130, 131n, 138, 140, 148-62 (krş. betimlemek; edimsel; bildirimler)
serimleyiciler, 106n, 109-13, 137, 162-73
seslem, 116
seslendirme edimi, 116-19, 134, 138
sezdiride bulunmak, sezindirmek, 48, 102, 103, 112, 125, 139
sıkı-gerektirme, 79-83, 85, 176
sınıf/sınıflandırmak, sınıfına sokmak, 44n, 54, 56, 61, 70, 75, 93, 96, 106n, 113, 128, 131, 132, 141, 145, 146
siyaset kuramı, 63
(soru) sormak, 120, 172
sorumluluk üstlenme/yükleme, 78, 82, 85, 113, 127n, 151, 163, 165, 169
sorumluluk-yükleyiciler, 137, 162-63, 165, 167-73 *çeşitli yerlerde*
söylemek, demek, *çeşitli yerlerde*
  söyleme edimi, 115-17, 122-23
  söylemek ve yapmak, 94, 115, 117, 125, 129, 138-50 *çeşitli yerlerde*
  söylemenin içlemleri, 115-17, 128, 135, 141, 152

söyleyerek, 49, 94, 115, 117, 129, 130, 138-47
söz:
eylemi söze uydurmak, 93, 106-7, 109
söz söyleyerek edimde/eylemde bulunmak, 45-47, 50, 60, 61, 92, 133, 135
sözlerin kullanımı, 140-41, 145, 163, 166
söz dağarcığı, 86, 88, 90, 95, 116, 118, 119, 131
söz edimi, 56, 73, 83, 160, 161 (krş. edimsöz)
söz kalıbı, 52, 53, 64, 66, 69, 76, 78, 82, 89-104 *çeşitli yerlerde*, 108, 124, 125, 136-47 *çeşitli yerlerde*, 158
söz verme/k // teminat vermek, *çeşitli yerlerde*
yanlış söz verme/k, 48, 56
sözcelemler:
birincil, 99, 104, 108, 149
sözceleme/k, *çeşitli yerlerde*, 115
ve edim/eylem, 47, 55, 56, 66, 87, 89, 113
sözcelemlerin kullanımı, 40, 90, 92, 93
sözcük sırası, 31, 101
sözde kalan, 53, 54, 60, 77
sözleşme, 44, 63, 82, 84, 151, 152, 168, 177
suçlama(k), 108, 155, 165, 169, 170
suçlu/suçlu değil, 73, 74, 75, 88, 89, 90, 91
suistimaller, 52, 54, 60

şaka yapmak, 46, 124, 125, 139
şiir, 46, 57, 124, 125
şimdiki (zaman), 42, 43n, 78, 89-96, 150
şoke edici konuşma, 56, 79, 80, 86-87

tahmin etmek, tahminde bulunmak, 164, 165, 166
tanımlama, tanım yapmak, 40, 44n, 63, 65, 71, 79, 93, 96, 103, 107, 113, 151, 157, 170, 171, 173
tavsiye etmek, tavsiyede bulunmak, 66-88 *çeşitli yerlerde*, 100, 101, 119, 121, 123, 134n, 155-67 *çeşitli yerlerde*
tepki, 135-37, 138, 153
ters (sözcelemler), haksız, 48, 50, 56, 58, 68, 79, 82, 165
tip/örnek, 120
tırnak işareti, 119, 141, 145
tonlama, 101, 116, 119
toplum, 108
toplum sözleşmesi, 63
toplumsal davranış, 163
toplumsal süreçler, 99
tören, 54, 55, 60, 69, 97, 102
tutumlar, 104, 106, 107, 111, 163-73 *çeşitli yerlerde*
tümce:
edimsel tümce, 43, 44
tümce kullanımı, 99, 122, 124, 129
tümce ve sözcelem, 44n
tümce X bildirim, 39, 56, 87, 88, 120

uslamlamada bulunmak, 123, 124, 135-56 *çeşitli yerlerde*, 163, 167, 171, 173
usule aykırı, 76, 135, 153, 159
usule uygun, 63, 68, 73, 76, 153, 159
uyarma(k), uyarıda bulunmak, 66-167 *çeşitli yerlerde*
uygun:
uygun kişi, 51, 61, 67, 69, 74, 152
uygun koşullar, 44, 46, 48, 50, 51, 61, 64, 67, 69, 74, 106, 107, 151
uygun olmayan, 59, 62, 65, 68, 70, 72, 151
uylaşım/sal, uylaşıma dayalı
dilin uylaşımları, 124, 132n
uylaşımsal ifade, 106, 109
uylaşımsal edimler/eylemler, 55, 97, 126, 127, 134n, 135, 138, 144
uylaşımsal güç, 129, 134
uylaşımsal işlem, 51-55, 59, 61-71
uylaşımsal-olmayan, 131, 137, 138

uylaşımsal sonuçlar, 51, 61, 124

ünlem, 39, 101, 148

vaftiz töreniyle ad vermek/adıyla vaftiz etmek, 59, 65, 68; krş. adlandırma
var olmak, mevcut olmak, 56, 61, 64-65, 70, 103, 151-2
varsaymak, 56, 79-82, 84-85, 151, 176
vurgu, 101, 102

yalan söyleme, 48, 56, 73, 74
yanlış:
işlemi-yanlış-biçimde-yürütmeler, 53-54, 67, 68-70
yanılgılar, 41, 49, 57, 67, 70, 72, 74-75, 86, 127, 141
yanlış anlama, 57, 67, 69, 72, 74
yanlış-biçimde-kullanıma-sokma, 53-54, 61-8, 82
yanlış-biçimde-uygulamaya-koymalar, 53-54, 62, 74
yanlışlık, 47, 56, 86, 106, 109, 110; krş. doğruluk
yaparak, 127, 128
yapmak, *çeşitli yerlerde*
ve edimseller, 42-66 *çeşitli yerlerde*, 78, 84, 89-90, 94, 105, 130, 148, 154
ve girişimde bulunmak, 126, 142
ve söylemek, 94, 115, 117, 125, 129, 138-50, *çeşitli yerlerde*
yargılama/k, 156, 166, 171, 173
yazı, 45, 87-88, 89, 90, 101
yerinde olmayan, bkz. yerinde
yerinde, krş. isabetsizlikler
yerinde edim, 75, 77, 135
yerinde/yerinde olmayan edimsel, 51, 72, 75, 77, 79, 84-86, 94, 98, 126, 148, 150
yerinde/yerinde olmayan sözcelem, 111, 114, 148, 154, 160
yorumlamak, 164, 165, 166, 167, 171, 173
yükümlülük, 47, 70, 76, 85, 176

zarflar, 101-3, 105, 127
zımni, 137

J. L. Austin
Söylemek ve Yapmak

Diğer felsefe gelenekleri Anglosakson felsefe geleneğine hep belli bir mesafeyle yaklaşmış olmasına rağmen, bu gelenek içinde yetişen J. L. Austin'in kitabı, sadece felsefe ve dilbilimde değil, birçok sosyal ve beşeri bilim alanında büyük yankı uyandıran "doğurgan" bir eser oldu. 1962'de yayımlanan bu kitapta geliştirilen kuram, edebiyat eleştirisinden iktisada birçok alanda yaratıcı çalışmalara esin verdi; Searle, Derrida, Ricoeur, Habermas ve Butler gibi düşünürler tarafından ele alınarak derinleştirildi. Austin'in "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" diye özetlenebilecek dilin "edimselliği/performatifliği" düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği bu kuramı, kitabın çevirmeni Levent Aysever yazdığı kapsamlı Sunuş'ta şöyle özetliyor:

"'Edimsel' kavramı, mantıkçı pozitivist görüşün, dilin temel işlevinin içinde bulunduğumuz dünya hakkında doğru ya da yanlış bildirimlerde bulunmak, doğru ya da yanlış betimlemeler yapmak olduğu yollu temel savına Austin'in getirdiği köklü eleştirinin ana kavramıdır... Ona göre, bildirimde bulunmak, betimlemek dilin kullanımlarından yalnızca biridir. Austin, dilin bu kullanımını 'saptayıcı' olarak nitelendirir ve bu kullanımın karşısına dilin 'edimsel' kullanımını koyar: kullandığımız sözlerle yalnız birtakım saptamalarda bulunmayız, bunun dışında bir de bir şeyler yapıp-ederiz: ad veririz, miras bırakırız, bahse gireriz, söz veririz, vb. 'Söz edimleri' kuramı ise, Austin'in, bildirimler, betimlemeler yoluyla saptamalarda bulunurken de, aslında, tıpkı söz verirken, bahse girerken olduğu gibi bir şeyler yapıp-etmekte olduğumuz düşüncesine vardığı noktada geliştirdiği bir kuramdır."

Felsefeyle, dilbilim ve dil felsefesiyle, edebiyat kuramıyla ilgilenen herkesin kitaplığında bulunması gereken bir klasik.

Metis Edebiyatdışı
ISBN-13: 978-975-342-708-1

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

